

# Ruste opp for å ruste ned

Striden rundt NATOs dobbeltvedtak i Norge i 1979



Anna Guldvog Sevje

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Høst 2010



## *Forord*

---

Det er mange som fortjener en takk. Først og fremst vil jeg rette en stor takk til min veileder, professor Helge Pharo, for konstruktive tilbakemeldinger og givende veiledningssamtaler. Hans engasjement og interesse prosjektet har vært en stor motivasjon. Takk til mine intervjuobjekter, som velvillig har stilt opp og delt sine erfaringer og synspunkter med meg. Takk til de ansatte i Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, Stortingsarkivet, Nobelinstituttets bibliotek, og i arkivet i UD for stor hjelpsomhet.

Takk til mine medstudenter som har gjort studiehverdagen både trivelig og faglig interessant. En spesiell takk til Christian Laupsa for hjelp til formattering.

Takk til alle mine tålmodige og støttende venner. Spesielt takk til Hilde Gullaker for konstruktive studiehelper og generell oppmuntring.

Takk til min familie som har fulgt meg gjennom hele prosessen. Takk til tante Gry Guldvog for korrekturlesing. En spesiell takk til mamma og pappa.

# Innhold

---

<b>Forord</b> .....	i
<b>Innhold</b> .....	ii
<b>Forkortelser</b> .....	v
<b>1 Introduksjon</b> .....	1
Tema, problemstilling og kontekst .....	1
<i>Den kalde krigen og NATO</i> .....	1
<i>NATO og Kjernevåpen</i> .....	2
<i>Norge og norsk sikkerhetspolitikk i NATO</i> .....	5
Litteratur.....	7
Kilder og metodiske overveielser .....	10
Avgrensning, struktur og delproblemstillinger.....	15
Begrepsavklaringer.....	16
<b>2 Moderniseringsplanene utarbeides. Prosessen i NATO og Norges rolle</b> .....	18
Bakgrunn for fremveksten av moderniseringsplanene .....	19
Arbeidet med moderniseringsplanene internt i NATO.....	26
<i>Høynivågruppen</i> .....	27
<i>Økende vektlegging av vurderinger på rustningskontrollområdet</i> .....	29
<i>Spesialgruppen</i> .....	30
<i>The Integrated Decision Document (IDD)</i> .....	34
Norge i NATO- informert og involvert .....	36
<i>Johan Jørgen Holst</i> .....	36
<i>Ikke forsøk på å føre opinionen bak lyset</i> .....	38
<i>Norsk restriktiv politikk ikke til hinder for engasjement</i> .....	40
<i>Sterkt og godt amerikansk lederskap?</i> .....	43
Oppsummering .....	46
<b>3 NATOs planer presenteres i Stortinget. Enighet og sterke reaksjoner</b> .....	48
Den utenrikspolitiske redegjørelsen for Stortinget.....	48
Regjeringen møtt med kritikk.....	52
Oppsummering .....	62
<b>4 Partipolitisk strid og enighet</b> .....	64
To sentrale hendelser utenfor Norge .....	64
Klar støtte fra høyresiden .....	68
Massiv motstand.....	70

	<i>Sosialistisk Venstreparti og Norges Kommunistiske Parti</i> .....	70
	<i>Venstre</i> .....	71
	Uenigheter i sentrumspartiene .....	72
	<i>Senterpartiet</i> .....	72
	<i>Kristelig Folkeparti</i> .....	75
	Et splittet regjeringsparti .....	77
	<i>Mobilisering av motstand</i> .....	77
	<i>Landsmøtet: "Heldigvis ingen votering"</i> .....	80
	<i>Regjeringen tar grep for å blidgjøre motstanderne</i> .....	82
	<i>Sterkere norsk standpunkt presentert under ledelsens reiser?</i> .....	84
	Norsk ja til NATO- vedtak slik Norge ønsket det? .....	90
	Oppsummering .....	91
<b>5</b>	<b><i>Den offentlige debatten. Taktikk, moral og følelser</i></b> .....	93
	Sterke standpunkter for og imot NATOs planer .....	93
	<i>Avisenes standpunkter presenteres</i> .....	94
	<i>Kampanjer for og imot NATOs planer</i> .....	97
	<i>Kvinner mot NATOs planer</i> .....	99
	<i>De unge i protest</i> .....	101
	<i>Engasjerte foreninger</i> .....	103
	Argumentasjonen i den offentlige debatten .....	104
	<i>Mål, midler og strategi</i> .....	104
	<i>Et spørsmål om moral?</i> .....	110
	<i>Norges rolle, muligheter og ansvar i NATO</i> .....	112
	<i>En følelsesladd debatt</i> .....	114
	En debatt i opptrukne spor? .....	116
	Oppsummering .....	118
<b>6</b>	<b><i>Konklusjoner</i></b> .....	120
	Moderniseringsplanene – en lengre prosess .....	120
	Strid, kritikk, følelser og tilnærmelser .....	121
	Kontinuitet i Norsk sikkerhetspolitisk tilnærming til NATO .....	123
	Veien videre .....	125
	<b><i>Bibliografi</i></b> .....	126
	Kilder .....	126
	<i>Aviser</i> .....	126
	<i>Intervjuer/samtaler</i> .....	126

Utrykte kilder .....	126
<i>Arkiver</i> .....	126
Trykte kilder .....	127
<i>Stortingsdokumenter</i> .....	127
<i>UD-publikasjoner</i> .....	128
<i>FD-publikasjoner</i> .....	128
<i>NUPI-publikasjoner</i> .....	128
<i>Nettressurser</i> .....	128
<i>Øvrige oppslagsverk</i> .....	129
Litteratur .....	129

## *Forkortelser*

---

Ap – Arbeiderpartiet

AUF – Arbeidernes Ungdomsfylking

FD – Forsvarsdepartementet

FO – Forsvarets Overkommando

HLG – Høynivågruppen, ”High Level Group on nuclear force modernisation”

INF – Intermediate range Nuclear Forces

Kr.F. – Kristelig Folkeparti

LO – Landsorganisasjonen i Norge

NATO – North Atlantic Treaty organization

NKP – Norges Kommunistiske Parti

NPG – Neuclear Planning Group

NUPI – Norges Utenrikspolitiske Institutt

PRIO – Peace Research Institute Oslo

SALT – Strategic Arms Limitation Talks

SG – Spesialgruppen, “Special Group on arms control and related matters”

Sp – Senterpartiet

SV – Sosialistisk Venstreparti

TNF – Theatrical Nuclear Forces

UD – Utenriksdepartementet

UUKK – den Utvidede Utenriks- og Konstitusjonskomité

V- Venstre

I fotnotene:

NATODelBrussel – Norges delegasjon til NATO i Brussel.

AAB – Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek

am – amerikansk

Amb. – Ambassade

amb.råd – ambassaderåd

FD – Forsvarsdepartementet

FO – Forsvarets overkommando

forsvarsmin. – forsvarsminister

min.råd – ministerråd

RA – Norges Riksarkiv

SA – Stortingsarkivet

SIPRI – Stockholm International Peace Research Institute

st. meld. – stortingsmelding

st.sekr. – statssekretær

statsmin. – statsminister

UD – Utenriksdepartementet

umin. – utenriksminister

uråd. – utenriksråd



**Tema, problemstilling og kontekst**

På et fellesmøte 12. desember 1979 i Brussel vedtok NATOs utenriks- og forsvarsministre å modernisere NATOs kjernefysiske våpen i Vest-Europa. Vedtaket gikk ut på å utplassere 572 nye kjernefysiske våpen i fem land i Vest-Europa.<sup>1</sup> I tillegg til modernisering av våpenarsenalet skulle det parallelt og komplementært tilbys forhandlinger med Sovjetunionen med sikte på å ruste ned. Disse to parallelle tilnærmingene gjorde at vedtaket har blitt kjent som dobbeltvedtaket.<sup>2</sup>

Temaet for denne oppgaven er bakgrunnen for at det ble ansett som nødvendig å modernisere NATOs kjernefysiske våpen i Europa, hvordan utformingen av planene foregikk internt i NATO og hvordan striden rundt saken fortonet seg i Norge i tiden før vedtaket ble fattet. Siden oppgavens ene del foregår på internasjonalt nivå og den andre i Norge, har jeg formulert to hovedproblemstillinger:

- *Hva var bakgrunnen for at dobbeltvedtaket ble utformet og fattet i NATO?*
- *Hva kjennetegnet striden rundt dobbeltvedtaket i Norge?*

I denne introduksjonen vil jeg først gi en kort gjennomgang av den historiske bakgrunnen for å sette oppgavens tema inn i kontekst. Samtidig ønsker jeg å trekke fram faktorer som er sentrale for den overordnede forståelsen av tematikken.

***Den kalde krigen og NATO***

Tiden etter annen verdenskrig var preget av spenning og rivalisering mellom de to blokkene, NATO i vest og Warszawapakten i øst. Rivaliseringen var både ideologisk og geopolitisk. I denne perioden, som kalles den kalde krigen, var det ingen krigføring på det europeiske kontinentet. Konflikter blusset derimot opp i andre områder, for eksempel Korea-krigen i 1950-1953, Vietnam-krigen fra midten av 1950-tallet til 1975, konflikter i Midtøsten fra midten av 1950-tallet og flere konflikter i Afrika fra rundt 1960. I løpet av den kalde krigen

---

<sup>1</sup> 1000 eksisterende atomvåpensystemer skulle samtidig trekkes tilbake.

<sup>2</sup> Kommunikéteksten fra ministerrådsmøtet i Brussel 12. desember 1979 i NATO:  
<http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c791212a.htm> (01.11.2010).

fantas også perioder med avspenning, détente. Den viktigste avspenningsperioden var fra tiden etter Cuba-krisen i 1962 og fram til midten av 1970-årene.<sup>3</sup>

Atlanterhavspakten, NAT (North Atlantic Treaty), ble signert 4. april 1949, og i 1950 ble den utvidet til NATO (North Atlantic Treaty Organization). NATO er en internasjonal militærallianse basert på kollektivt forsvar. Dersom en stat blir angrepet, skal de andre stille opp med et felles forsvar. NATO ble i utgangspunktet formet mellom USA, Storbritannia, Frankrike, Italia, Canada, Belgia, Nederland, Portugal, Danmark, Norge, Luxemburg og Island.<sup>4</sup> I 1952 ble alliansen utvidet med Hellas og Tyrkia. Forbundsrepublikken Tyskland (Vest-Tyskland) ble medlem i 1955.<sup>5</sup>

### ***NATO og Kjernevåpen***

På NATOs rådsmøte i 1954 ble det fattet et prinsippvedtak om at kjernevåpen skulle være grunnlaget for alliansens forsvarsplanlegging.<sup>6</sup> Kjernevåpen stod sentralt i NATOs forsvarsstrategier under den kalde krigen. I realiteten var forsvarsstrategiene basert på en amerikansk kjernefysisk garanti. Hovedmålet med, og grunntanken i USAs og NATOs sikkerhetspolitikk fra 1950-tallet, var å avverge angrep og krig gjennom avskrekking. Kjernevåpenes ødeleggelsesevne gjorde det til en nærmest politisk umulighet å bruke dem i krigføring. De ble derimot vurdert som politisk nyttige til avskrekking mot angrep. Bekymringen om konsekvensene ved bruk av våpnene førte til at alliansens forsvarspolitiske doktriner under den kalde krigen stadig ble videreutviklet.<sup>7</sup>

Avskrekkingsevnen ble vurdert ut fra evnen en part hadde til å få en annen part til å avstå fra å angripe på grunn av kostnadene et angrep ville innebære.<sup>8</sup> Våpnenes ødeleggelsesevne førte med seg et ønske om å avstå fra krigføring. Likevel måtte det

---

<sup>3</sup> I Geir Lundestad, *Øst, vest, nord, sør: Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1990* (Oslo: Universitetsforlaget, 1991), finnes en detaljert gjennomgang av hovedtrekkene i den kalde krigen, spesielt i forholdet mellom supermaktene, Sovjetunionen og USA.

<sup>4</sup> Frankrike, under Charles de Gaulle, trakk seg ut av det integrerte militære samarbeidet i NATO i 1966 for å fokusere mer på eget nasjonalt forsvar. Landet kom tilbake som fullt medlem av alliansen i 2009. Island er det eneste medlemslandet som ikke har militære styrker, og ble NATO-medlem under forutsetning av at de heller ikke trengte å anskaffe seg slike. Likevel er landet viktig på grunn av dets strategiske geografiske plassering.

<sup>5</sup> Spania ble medlem av NATO i 1982, etter Francos død.

<sup>6</sup> Knut E. Eriksen og Helge Ø. Pharo, *Kald krig og internasjonalisering: 1949-1965*, bd 5. *Norsk utenrikspolitikk historie* (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), s. 231; Knut Einar Eriksen, "Norge i det vestlige samarbeid", i *Vekst og velstand: Norsk politisk historie 1945-1965, regjering og opposisjon under arbeiderpartistyre*, red. Trond Bergh og Helge Ø. Pharo (Kristiansand: Universitetsforlaget, 1977), s. 239.

<sup>7</sup> For utvikling av amerikansk forsvarspolitisk tenkning, se for eksempel John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment. A critical appraisal of American national security policy during the cold war*, 2. utg. (New York: Oxford University press, 2005), spesielt ss. 125-234.

<sup>8</sup> Utenriksdepartementet, "NATO's dobbeltvedtak og INF-forhandlingene." i *Aktuelle utenrikspolitiske spørsmål* nr. 21 (Oslo: Utenriksdepartementet, juni 1983), s. 7.

sannsynliggjøres at våpnene ville kunne bli tatt i bruk for at avskrekking skulle fungere i sin helhet. Trusselen måtte være troverdig.<sup>9</sup>

Militærstrategen Bernard Brodie, som blant annet hadde president Richard Nixons utenriksminister Henry Kissinger som student, stod for den klassiske formuleringen av paradokset i avskrekkingsteorien. Den gikk ut på at kjernefysiske våpen var for ødeleggende til å være rasjonelle krigsinstrumenter, men at nettopp denne ødeleggelsessevnen kunne utnyttes for å forhindre krig. I motsetning til det som tidligere hadde vært målet for det amerikanske militæret, å vinne kriger, skulle fokuset flyttes over til å unngå krig.<sup>10</sup>

Ifølge statsviter Richard Lebow ble avskrekkingsteorien møtt med en bred aksept både i akademiske kretser og i regjeringer. For forskere og strateger så teorien ut til å være et nyttig og enkelt instrument for å analysere og forutse strategisk oppførsel. For politikere gjorde teorien det mulig å oppnå politiske mål ved bruk av våpen som på flere måter ble ansett som ubrukelige.<sup>11</sup>

For at avskrekking skulle fungere, var det viktig at det ikke oppstod ubalanse på det kjernefysiske området. Ubalanse ville kunne utnyttes av en part til politisk utpressing og aggresjon. Troverdigheten av avskrekkingen ville styrkes dersom ulike typer trusler ble møtt på ulike nivåer. Balanse og stabilitet stod med andre ord sentralt i alle vurderinger og forhandlinger omkring rustningskontroll og nedrustning under den kalde krigen.<sup>12</sup>

I 1954 lanserte den amerikanske utenriksministeren John Foster Dulles i en tale den forsvarspolitiske doktrinen, kjent som ”massiv gjengjeldelse”.<sup>13</sup> Doktrinen ble vedtatt av NATO 4. mai 1957, og skulle fra da av være NATOs forsvarskonsept.<sup>14</sup> Massiv gjengjeldelse ble lagt til grunn for forsvarspolitikken for å kunne møte den økende trusselen fra Sovjetunionen. Den gikk ut på at ved å true med automatisk og full kjernefysisk gjengjeldelse, skulle motparten avskrekkes fra å angripe.<sup>15</sup> Doktrinen virket dermed som et tveegget sverd

---

<sup>9</sup> Se for eksempel Johan Jørgen Holst, ”Atomvåpen, ansvar og norsk utenrikspolitikk”, Foredrag, dagskonferanse i forb. med NUPIs 25-års jubileum 10. juni. NUPI forskningsnotat nr. 321, juni 1985, s. 5.

<sup>10</sup> Bernard Brodie, *War and Politics* (New York: Cassel, 1973), s. 377; Utvalget for rustningskontroll og nedrustning, ”Sikkerhet. Rustningskontroll. Nedrustning”, i *Aktuelle utenrikspolitiske spørsmål* nr. 20 (Oslo: Utenriksdepartementet, mai 1983), ss. 29-30.

<sup>11</sup> Richard Ned Lebow, ”Social Science, History, and the Cold War: Pushing the Conceptual Envelope.” i *Reweaving the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, red. Odd Arne Westad (New York: Frank Cass, 2000), ss. 109-110. Lebow er mest kjent for arbeid med internasjonale relasjoner og amerikansk utenrikspolitikk.

<sup>12</sup> Utvalget for rustningskontroll og nedrustning, ”Sikkerhet, rustningskontroll, nedrustning”, s. 13.

<sup>13</sup> Massiv gjengjeldelse kommer av det engelske begrepet ”massive retaliation”. Ifølge Brodie brukte Dulles aldri det faktiske begrepet. Begrepet kom fra pressens analyse av talen han holdt i 1954. Brodie, *War and Politics*, s. 377; mer om talen til Dulles i Gaddis, *Strategies of Containment*, ss. 144-145.

<sup>14</sup> Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, ss. 231-232.

<sup>15</sup> Kjetil Skogrand, *Alliert i krig og fred 1940-1970*, bind 4 i *Norsk forsvarshistorie* (Bergen: Eide Forlag, 2004), s. 169.

fordi dersom avskrekking ikke fungerte, skulle et hvilket som helst angrep, konvensjonelt eller kjernefysisk, møtes med full kjernefysisk gjengjeldelse ved bruk av førsteslagsevnen. Førsteslagsevne er muligheten til å rette et overraskende kjernefysisk angrep mot motstandernes kjernevåpen og tilsvarende strategiske mål, før de rekker å reagere. Bruk av førsteslagsevnen skulle dermed fungere som et preventivt atomangrep ettersom motparten da ville være ute av stand til å svare på angrepet. Førsteslagsstrategien forutsatte et stort antall våpen med stor treffsikkerhet.<sup>16</sup>

Fra slutten av 1950- tallet og utover 1960-tallet vokste det fram bekymringer på alliert side som gjorde at NATO begynte å revurdere sin forsvarsstrategi. Hovedbekymringen var at Sovjetunionen hadde utviklet en sikker annenslagsevne. Annenslagsevne betyr at selv om en part er blitt utsatt for kjernefysisk angrep, så har den likevel mulighet til å gjengjelde angrepet og dermed ødelegge en potensiell fiendes territorium og utslette størstedelen av befolkningen.<sup>17</sup> Annenslagsevnen forutsetter ikke like mange våpensystemer som førsteslagsevnen, men våpnene må hovedsakelig være langtrevkende, godt skjulte og ha stor overlevelsessevne. Dersom begge parter hadde tilegnet seg en sikker annenslagsevne, ville det føre til en relativt stabil, fastlåst situasjon, ifølge analytikere.<sup>18</sup> En slik situasjon omtales gjerne som "terrorbalanse" ("Mutual Assured Destruction", MAD).

Doktrinen om massiv gjengjeldelse var svært rigid i og med at ethvert angrep, også et begrenset konvensjonelt et, ville kunne eskalere til full kjernefysisk utveksling.<sup>19</sup> Det fantes bekymring, blant annet fra norsk side, over alliansens manglende planlegging for nettopp begrensede angrep.<sup>20</sup> Sent på 1950-allet skilte Norge seg ut som den eneste i alliansen med denne kritiske holdningen til massiv gjengjeldelse, men på begynnelsen av 1960-tallet begynte disse motforestillingene også å vise seg i regjeringene i de andre landene i alliansen. Selv om det i USA hadde vært diskusjoner rundt troverdigheten av massiv gjengjeldelse en

---

<sup>16</sup> Tamnes, *The United States and the Cold War in the High North* (Oslo: Ad Notam, 1991), ss. 93-95.

<sup>17</sup> Sovjetunionen hadde utviklet nye interkontinentale ballistiske raketter med kjernefysiske stridshoder og forsterkede utskytningssiloer som kunne overleve et kjernefysisk førsteangrep og iverksette et motangrep i løpet av kort tid. Det ble også utviklet atomubåter som var vanskelige å oppspore og som hadde kjernefysiske ballistiske raketter. Forsvarsdepartementet, "NATOs dobbeltvedtak: Bakgrunn, debatt, beslutning, oppfølging", (Oslo: FDs P& I, desember 1982), ss. 1-2; Kjetil Skogrand og Rolf Tamnes, *Fryktens likevekt: Atombomben, Norge og verden 1945-1970* (Oslo: Tiden, 2001), ss. 29-30.

<sup>18</sup> Tamnes, *The United States and the Cold War*, ss. 94-95.

<sup>19</sup> Mer om disse bekymringene, for eksempel i Tamnes, *The United States and the Cold War*, ss. 94-96.

<sup>20</sup> De norske bekymringene rundt den manglende fleksibiliteten i massiv gjengjeldelse var knyttet til frykt for at Sovjetunionen for eksempel skulle angripe et begrenset område, som nordflanken. Et slikt angrep ville avsløre om NATO faktisk var villig til å bruke kjernevåpen for å forsvare området. Hvis alliansen ikke gjorde det, ville NATOs garanti kunne bli avslørt som en bløff. Skogrand, *Alliert i krig og fred*, s. 170; at massiv gjengjeldelse var i ferd med å miste troverdigheten, og man så for seg mulighetene for en begrenset krig, bidro til økt fokus på flankene i NATOs planlegging, spesielt på norsk side. For eksempel Tamnes, *The United States and the Cold War*, s. 202.

stund, var det først da Kennedy-administrasjonen tok over i 1961 og Robert McNamara ble forsvarsminister, at forsvarsdoktrinen beveget seg mot det som ble kjent som ”fleksibel respons”.<sup>21</sup>

Fleksibel respons - doktrinen innebar at NATOs respons på et angrep i større grad skulle være tilpasset angrepets karakter, slik at full atomkrig ikke var eneste resultat av et krigsutbrudd. Ved mindre angrep kunne dette bety bruk av konvensjonelle våpen. NATOs styrker måtte dermed være sammensatt av et balansert utvalg av konvensjonelle våpen og kjernefysiske styrker.<sup>22</sup> Hvis reaksjonen på et angrep ikke lyktes i første omgang, skulle det foretas vurderinger om det var nødvendig med en opptrapping. Eventuelt kunne det innebære selektiv bruk av atomvåpen og deretter trinnvis eskalering. Det politiske målet med doktrinen var med andre ord å tvinge angriperen til retrett og dermed unngå full kjernefysisk krig. Det overordnede strategiske målet var å avskrekke en angriper både fra konvensjonelt og kjernefysisk angrep. I likhet med den foregående doktrinen, forutsatte fleksibel respons at angriperen var overbevist om at NATO i siste instans hadde mulighet til, og ville benytte kjernevåpen. Hovedforskjellen var at det ikke skulle være noen automatikk i det. Det skulle ikke være kjent når eller hvordan NATO ville besvare et angrep.<sup>23</sup> På NATOs ministermøte i 1967 ble doktrinen om fleksibel respons formelt vedtatt.<sup>24</sup>

### ***Norge og norsk sikkerhetspolitikk i NATO***

Da Norge gikk inn i NATO da alliansen ble etablert, ble det siste skrittet bort fra den sikkerhetspolitiske strategien om alliansefrihet tatt. Hvilke vurderinger som lå til grunn for det norske medlemskapet, og hva som gjorde at Norge signerte Atlanterhavstraktaten, er utenfor denne oppgaven. Temaet har også vært gjenstand for diskusjon blant norske historikere.<sup>25</sup> Noe av det teoretiske rammeverket som har blitt presentert i forbindelse med den norske rollen i alliansen, eller mer spesifikt hvordan norsk sikkerhetspolitisk strategi ble tilpasset NATO-

---

<sup>21</sup> Tamnes, *The United States and the Cold War*, s. 160; Skogrand, *Alliert i krig og fred*, s. 172; fleksibel respons kommer av det engelske begrepet ”Flexible respons”. I FD har doktrinen vært omtalt som ”avpasset svar”.

<sup>22</sup> Skogrand, *Alliert i krig og fred*, s. 172.

<sup>23</sup> Thomas E. Halverson, *The last great nuclear debate. NATO and short-range nuclear weapons in the 1980s*. (London: Macmillan, 1995), s. 17; Forsvarsdepartementet, ”NATOs dobbeltvedtak”, s. 2; Skogrand og Tamnes, *Fryktens likevekt*, s. 320.

<sup>24</sup> Se for eksempel Jacob Børresen, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes, *Allianseforsvar i endring 1970-2000*, bind 5 av *Norsk forsvarshistorie* (Bergen: Eide Forlag, 2004), s. 28.

<sup>25</sup> Se Helge Ø. Pharo, ”Post-cold war historiography in Norway” i *The cold war – and the nordic countries: Historiography at a Crossroads*, red. Thorsten B. Olesen (Odense : University press of southern Denmark, 2004), spesielt ss. 99-109; den som har formulert den sterkeste kritikken er Tor Egil Førland. Han har blant annet kritisert norsk utenrikspolitisk historieskriving for å være for opptatt av enkeltpersoners bidrag, som for eksempel Langes rolle i at Norge ble medlem av NATO. Se Tor Egil Førland, ”En empirisk bauta, et intellektuelt gjesp: Kritisk blick på *Norsk utenrikspolitikk historie 1-6*”, i *Historisk Tidsskrift*, bd. 78, nr. 2/1999, ss. 214-236.

medlemskapet, vil jeg derimot benytte meg av. Den norske politikken måtte balanseres mellom medlemskapet på den ene siden og forholdet til Sovjetunionen på den andre. Dessuten måtte det tas hensyn til norsk opinion. Rolf Tamnes har karakterisert politikken som ble ført mot NATO som et dualistisk forhold mellom integrasjon og avskjerming.<sup>26</sup> Politikken overfor Sovjetunionen har Johan Jørgen Holst presentert som en balanse mellom beroligelse og avskrekking.<sup>27</sup> Denne balansepolitikken har blitt fulgt opp blant annet av Knut Einar Eriksen og Helge Pharo i deres bind av *Norsk utenrikspolitikk historie*.<sup>28</sup> Selv om bruken av disse to dikotomiene har blitt kritisert, har de vært nyttige for meg for å belyse handlingsrommet norske myndigheter hadde i spørsmål tilknyttet alliansen.<sup>29</sup>

Kort beskrevet gikk balansepolitikken ut på at samtidig som Norge ble en del av NATO-alliansen for å sikre landet, ble det ført aktive avskjermingstiltak mot de allierte garantimaktene fordi det fortsatt fantes en utbredt stormaktsskepsis i norsk opinion i tillegg til at man ønsket å markere norsk suverenitet. Avskjermingstiltakene var også viktige for å opprettholde et godt forhold til Sovjetunionen og unngå unødvendig provokasjon. Kombinert med NATOs avskrekkingsevne, skulle avskjermingspolitikken forhindre angrep fra Sovjetunionen.<sup>30</sup>

Etter at Norge ble medlem av NATO, ble det godkjent fra norsk side at kjernevåpnenes avskrekkingsevne var grunnlaget for alliansens forsvarsstrategi. Det illustrerte dualismen i norsk atompolitikk fordi det stadig ble uttrykt skepsis på norsk side over alliansens atompolitikk. Den mest kjente hendelsen i den sammenheng, som også var et uttrykk for norske avskjermingstiltak, var statsminister Einar Gerhardsens tale på toppmøtet i NATO i desember 1957, der han uttalte at atomladninger eller utskytningsbaser for mellomdistanseraketter ikke skulle lagres på norsk jord i fredstid. Dette forbeholdet hadde allerede blitt formulert i et benkeforslag av T. H. Kinn på Arbeiderpartiets landsmøte

---

<sup>26</sup> Se Rolf Tamnes, "Integration and Screening: the two faces of Norwegian alliance policy, 1945-1986", FHFS notat nr. 5, fra *Forsvarshistorisk forskningssenter* (Oslo: Forsvarets høgskole, 1986).

<sup>27</sup> Johan Jørgen Holst, *Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv*, bd. 2: dokumentasjon (Oslo: NUPI, 1967).

<sup>28</sup> For eksempel i kapittel 1. i Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, ss. 31-54.

<sup>29</sup> Særlig Førland har kritisert bruken av disse to dikotomiene. Han hevder modellene gir for enkle løsninger på innviklede problemer. Det innebærer ikke at dikotomiene er verdiløse, men at det er begrenset hvor mye historisk forståelse så enkle hjelpemidler kan gi. Førland, "En empirisk bauta, et intellektuelt gjesp", ss. 230-231.

<sup>30</sup> Einar Gerhardsen, statsminister da avskjermingspolitikken ble utviklet utover 1950- og 1960-tallet, har blitt stående som politikkenes viktigste utøver. Det hang sammen med hans interesse for samholdet i Ap og i nasjonale forhold. Halvard Lange, derimot, var i kraft av sin rolle som utenriksminister, mer opptatt av utenrikspolitiske relasjoner og dermed av integrasjonselementene i alliansepolitikken. Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, s. 258.

tidligere, men ble nå presentert som Norges offisielle politikk.<sup>31</sup> Standpunktet om nei til lagring av atomvåpen på norsk jord ble bekreftet i 1960-61.<sup>32</sup> Politikken har siden vært støttet og fulgt opp av senere norske regjeringer og gjenspeiler den generelle motstanden mot atomvåpen i norsk opinion.

At atomvåpen ikke kunne plasseres i Norge, kombinert med begrensninger på alliert militær virksomhet på norsk jord, som ble uformet allerede i 1949-1951, utgjorde hovedelementene i det som har blitt kjent som den restriktive norske base- og atompolitikken, og var viktige avspenningstiltak.<sup>33</sup> Den norske base- og atompolitikken gikk inn i rekken av norske forbehold og spesielle standpunkter i forholdet til NATO, hvorav flere senere er blitt kjent som norske selvpålagte restriksjoner.<sup>34</sup> Forbeholdene ble i stor grad akseptert av de allierte politiske myndigheter, spesielt av USA, som følge av Norges viktige geografiske plassering.<sup>35</sup>

## Litteratur

Eriksens og Pharos, *Kald krig og internasjonalisering*, og Tamnes' *Oljelader*, henholdsvis bind 5. og 6. i *Norsk utenrikspolitikk historie* fra 1997, gir alle en god oversikt over norsk utenrikspolitikk under den kalde krigen.<sup>36</sup> Selv om den førstnevnte ligger utenfor tidsperioden i denne oppgaven, i likhet med Eriksens bidrag i *Vekst og velstand*, er den likevel nyttig for forståelsen av spørsmål og hendelser som er relevant i forhold til myndighetenes håndtering av dobbeltvedtaket i Norge og den norske rollen i NATO.<sup>37</sup> Tamnes' bind ser på striden om dobbeltvedtaket i Norge, men i korte trekk. De nevnte bindene av *Norsk utenrikspolitikk historie* i tillegg til *Fryktens likevekt* av Kjetil Skogrand og Tamnes, gir en god oversikt over

---

<sup>31</sup> For eksempel Skogrand, *Alliert I krig og fred*, s. 170; Erik M. Alfson: "Nei til atomvåpen. Et tilbakeblikk." i *Begynnelsen til slutten på atomvåpnene?*, red. Erik M. Alfson, Leiv Ellingsen og Bent Natvig (Oslo: Tiden, 1997), s. 31.

<sup>32</sup> Skogrand og Tamnes, *Fryktens likevekt*, ss. 141-144.

<sup>33</sup> Om base-politikken, se for eksempel Tamnes, "Integration and Screening", s. 9; Olav Riste, *Norway's foreign relations – a history*. (Oslo: Universitetsforlaget, 2001), ss. 202-20.

<sup>34</sup> Mer generelt om de selvpålagte restriksjonene, se Riste, *Norway's foreign relations*, ss. 214-217; Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, ss. 262-264; de selvpålagte restriksjonene gjaldt i fredstid og var ikke bundet til traktater eller lignende, slik at norske myndigheter i praksis når som helst hadde mulighet til å endre dem. Tamnes og Eriksen har identifisert sju områder disse selvpålagte restriksjonene var knyttet til, se Rolf Tamnes og Knut Einar Eriksen, "Norge og NATO under den kalde krigen", i *NATO 50 ÅR: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*, red. Chris Prebensen og Nils Skarland (Oslo: Den norske Atlanterhavskomite, 1999), s. 23.

<sup>35</sup> Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, s. 265; Tamnes, "Integration and Screening", s. 29.

<sup>36</sup> Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, og Rolf Tamnes, *Oljealder: 1965-1995*, bd. 6 i *Norsk utenrikspolitikk historie* (Oslo: Universitetsforlaget, 1997);

<sup>37</sup> Eriksen, "Norge i det vestlige samarbeid". Eriksen dekker i denne delen av *Vekst og Velstand* spesielt forholdet mellom Norge og NATO fram til midten av 1960-tallet.

norsk sikkerhets- og atompolitikk.<sup>38</sup> Olav Ristes oversiktsbok over norsk utenrikspolitikk, *Norway's foreign relations – a history*, har fungert som et supplement til de overnevnte bøkene, hovedsakelig for å forstå de lange linjene og særtrekkene i norsk utenrikspolitisk tradisjon.<sup>39</sup> Boken har derimot ikke bidratt mye til oppgaven utover det som allerede dekkes av bøkene over.

I forhold til de mer militærstrategiske vurderingene, har *Norsk forsvarshistorie*, bind 4. av Skogrand, og bind 5. av Tamnes sammen med Jacob Børresen og Gullow Gjeseth bidratt med nyttig informasjon. Spesielt i forhold til Norges rolle i NATO.<sup>40</sup> I denne sammehengen, dekker Tamnes' *The United States and the Cold War in the High North* de amerikanske strategiske vurderingene under den kalde krigen i nord.<sup>41</sup> Tamnes gjennomgår detaljert vurderingene bak og hvordan de sikkerhetspolitiske strategiene ble benyttet av USA i nordområdene, samt forholdet mellom USA og Norge i samme område. I *Fryktens likevekt* har Tamnes også i stor grad gitt en gjennomgående oversikt over våpentyper og militære vurderinger som ble foretatt i forhold til atomvåpenspørsmål i Norge, i NATO og i USA. Av internasjonal litteratur, tar John Lewis Gaddis' *Strategies of containment* for seg utformingen og implementeringen av amerikanske sikkerhetspolitiske doktriner. Gaddis har gått grundig til verks og har dermed bidratt til større forståelse av disse doktrinene, som står sentralt i vurderingene bak dobbeltvedtaket.<sup>42</sup> Bernhard Brodie formulerte første gang avskrekkingstrategien, og hans bok, *War and Politics*, har også bidratt med bakgrunnsforståelse av USA og NATOs doktriner.<sup>43</sup> Jeg har ikke hatt som mål å gå dypt inn i utviklingen av de forsvarsstrategiske doktrinene. Derimot har jeg ønsket å få en forståelse av hva som lå bak vurderingene som førte til utformingen av dobbeltvedtaket, som de nevnte bøkene har bidratt til.

For de mer konkrete bakenforliggende vurderinger som førte til utviklingen av dobbeltvedtaket i NATO, som er hovedtemaet i oppgavens første del, har jeg også støttet meg på internasjonal litteratur. David N. Schwartz' bok om NATOs kjernefysiske utfordringer på 1980-tallet, bidrar til en overordnet oversikt over hvordan arbeidet med dobbeltvedtaket foregikk internt i NATO, blant annet om hvilke fora som ble benyttet i arbeidet og hvilke vurderinger som lå til grunn for valgene som ble tatt. Boka har hovedfokus på amerikanske

---

<sup>38</sup> Skogrand og Tamnes, *Fryktens likevekt*.

<sup>39</sup> Riste, *Norway's foreign relations*.

<sup>40</sup> Skogrand, *Alliert i krig og fred*; Børresen, Gjeseth og Tamnes, *Allianseforsvar i endring*.

<sup>41</sup> Tamnes, *The United States and the Cold War*.

<sup>42</sup> Gaddis, *Strategies of Containment*.

<sup>43</sup> Brodie, *War and Politics*.



vrderinger og standpunkter i alliansen, men gir også en oversikt over hovedtrekkene i den bredere prosessen som førte til utformingen av planene.<sup>44</sup> Leopoldo Nuti har skrevet en artikkel som egentlig har hovedvekten på Italias utfordringer og standpunkter til dobbeltvedtaket. Artikkelen gir likevel grundig gjennomgang av mye av prosessen i NATO med utformingen av planene, og tar også opp viktige spørsmål som jeg har tatt med videre.<sup>45</sup>

Hovedtemaet i oppgavens andre del er striden rundt vedtaket i Norge, myndighetenes håndtering av den, og debatten rundt den både i de politiske partiene og i det offentlige rom. Den som i størst grad har gitt en oversikt over debatten i Norge, er Eva Nordland, professor i pedagogikk ved Universitetet i Oslo i 1979. I boken *Nedtelling? Den norske debatten om NATO's nye atomvåpen*, gir hun en oversikt over mye av debatten gjennom avisenes dekning av den i Norge i forkant av vedtaket. Nordland var engasjert i arbeid for fred og nedrustning, og var en av medstifterne av *Nei til nye atomvåpen* i 1979 og av *Kvinner for fred* i 1980.<sup>46</sup> Hun inntok et klart standpunkt imot dobbeltvedtaket, men hennes gjengivelser av debatten basert på artikler fra *Aftenposten*, *Arbeiderbladet* og *Dagbladet*, har i betydelig grad bidratt til forståelse både av argumentene som ble brukt, av reaksjonene som gjorde seg gjeldende, og av hvordan debatten i Norge utviklet seg mer generelt. Ettersom boken kun har avisene som kilde, tar hun derimot ikke for seg standpunkter som ikke kom til uttrykk der.<sup>47</sup>

Jostein Nyhamars bind 6. i *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, gir en kort og god oversikt over hvor viktig, og vanskelig dobbeltvedtaket ble, spesielt i Arbeiderpartiet. Dobbeltvedtaket er trukket fram som en viktig sikkerhetspolitisk strid internt i partiet. Sammen med oversiktsbindene om norsk utenrikspolitikk, har boken bidratt til å gi en oversikt over hendelser som var sentrale for utviklingen av den norske debatten om saken.<sup>48</sup> Ledelsen i Arbeiderpartiets håndtering av striden og forsøk på å samle både tilhengerne og motstanderne av vedtaket rundt en felles sikkerhetspolitisk plattform, har Dagrun Bliksås tatt

---

<sup>44</sup>David N. Schwartz, *Nato's nuclear dilemmas* (Washington: Brookings institution, 1983); jeg har også brukt flere bøker som bidrag til forståelse av den internasjonale bakgrunnen for moderniseringsplanene. En som har gitt en god oversikt, men som ikke har blitt referert direkte til er Ivo H. Daalder, *The nature and practice of flexible response: NATO strategy and theater Nuclear forces since 1967* (New York. Columbia university press, 1991), spesielt ss. 106-226.

<sup>45</sup>Leopoldo Nuti, "Italy and the battle of the euromissiles: The deployment of US BGM-109 G "Gryphon" 1979-1983", i *The last decade of the cold war: from conflict escalation to conflict transformation*, red. Olav Njølstad, ss. 332-359 (London: Frank Cass, 2004).

<sup>46</sup>Det store norske leksikon på nett, Eva Nordland: [http://www.snø.no/nbl\\_biografi/Eva\\_Nordland/utdypning](http://www.snø.no/nbl_biografi/Eva_Nordland/utdypning) (15.10.10).

<sup>47</sup>Eva Nordland, *Nedtelling? Den norske debatten om NATO's nye atomvåpen* (Oslo: Universitetsforlaget, 1980).

<sup>48</sup>Jostein Nyhamar, *Nye utfordringer 1965-1990*, bd. 6 i *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* (Oslo: Tiden, 1990).

for seg i sin hovedoppgave, *Arbeiderpartiet fra dobbeltvedtak til frys*.<sup>49</sup> Oppgaven er imidlertid skrevet uten tilgang til primærkilder, og har dermed et langt spinklere grunnlag for å diskutere saken enn det jeg har i dag. Det har fått konsekvenser for holdbarheten i hennes drøftinger på flere punkter. Irene Valvik Vågen skrev i 2002 sin hovedoppgave, *Organisasjonen Nei til atomvåpen, 1979-1987*.<sup>50</sup> Vågen gir en god gjennomgang av utviklingen av norsk atomvåpenpolitikk og av organisasjonen som startet som en ad hoc aksjon for å forhindre at dobbeltvedtaket ble fattet. Hun har vurdert dobbeltvedtaket til å ha vært utløsende faktor for mye av atomengasjementet i Norge på slutten av 1970-tallet. En gjennomgang av *Nei til atomvåpen*, spesielt i de første årene den eksisterte, finnes også i Erik Alfsens artikkel fra 1997, *Nei til atomvåpen: Et tilbakeblikk*.<sup>51</sup> Masteroppgaven til Øyvind Ekelund, *Lyset fra Norden*, om fredsbevegelsen i Norge, har dessuten gitt et innsyn i utviklingen av norsk atommotstand.<sup>52</sup>

## Kilder og metodiske overveielser

Den mest sentrale kildeserien i oppgaven, finnes i arkivet i Utenriksdepartementet (UD). Ettersom materialet jeg skulle se på i stor grad fortsatt var gradert da jeg startet søknadsprosessen om tilgang, måtte jeg sikkerhetsklareres og fikk betinget innsyn.<sup>53</sup> Det meste av materiale er nå åpnet for innsyn ettersom det har passert 30-års grensen. Noe av materialet, hovedsakelig NATO-dokumenter, går derimot ikke innenfor denne grensen og er derfor ikke avgradert per i dag. Innholdet i disse dokumentene har jeg uansett vurdert til å være mindre viktige for denne oppgaven, og har derfor sett bort fra dem. Kildematerialet i UD har vært helt avgjørende for muligheten jeg har hatt til å danne meg et bilde av arbeidet med prosessen internt i NATO og hvilken rolle Norge spilte i den. Gro Harlem Brundtlands privatarkiv, i Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, undersøkte jeg også. Ettersom Brundtland var miljøvernminister i perioden oppgaven dekker, var det mindre av nytte for meg. Arkivet inneholdt imidlertid noen dokumenter av interesse, blant annet referatet fra Reiulf Steens samtaler i Moskva i desember 1979.<sup>54</sup>

---

<sup>49</sup> Dagrunn Bliksås, *Arbeiderpartiet fra dobbeltvedtak til frys 1979-1983*, Hovedoppgave i historie (Universitetet i Trondheim, 1992).

<sup>50</sup> Irene Valvik Vågen, *Organisasjonen Nei til atomvåpen, 1979-1987*, Hovedoppgave i historie (Universitetet i Bergen, 2002).

<sup>51</sup> Erik Alfsen, "Nei til atomvåpen".

<sup>52</sup> Øyvind Ekelund, *Lyset fra Norden: Den organiserte fredsbevegelsen i Norge 1953-1963*, Masteroppgave i historie (Universitetet i Oslo, 2006).

<sup>53</sup> Materialet om arbeidet med dobbeltvedtaket som finnes i arkivet i UD og FD var i stor grad det samme, i det minste innenfor områdene jeg har fokusert på. Derfor er FDs arkiver ikke gjennomgått.

<sup>54</sup> Førland har kritisert tendensen til å dykke dypt inn i arkivmateriale i norsk historieforskning, og spesielt i norsk utenrikspolitisk historietradisjon. Han mente det bidro til den detaljstyring som ikke hadde nytteverdi for å

Stortingsdokumentene har bidratt til å kaste lys over når saken ble presentert i sin helhet av den utenrikspolitiske ledelsen i et forum åpent for offentligheten, hvordan den ble presentert, og hva som kom til uttrykk av reaksjoner fra stortingsrepresentantene.<sup>55</sup> Også referatene fra møtene i Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomité (UUKK) i 1979, har gitt informasjon om når utenriksledelsen tok opp saken i denne sentrale komiteen, og hvordan saken ble behandlet der. I komiteen kom det fram en del vurderinger som ikke har vært å finne andre steder, og som har gitt en bedre belysning av hvor viktig saken var og hvor mange ulike, men sterke, vurderinger som fantes rundt den.

Protokollene fra stortingsgruppene har bidratt til å belyse behandlingen av saken internt i de politiske partiene.<sup>56</sup> Noen mangler viste det seg å være i disse kildene. Høyres gruppeprotokoller mellom 1978 og 1980 var ikke å finne i Stortingsarkivet. Gruppens styremøter var der, men NATOs moderniseringsplaner ble ikke nevnt. Venstres gruppeprotokoller manglet mellom 14. desember 1978 og 3. juni 1982. Denne mangelen var så tydelig at arkivet kontaktet partiet sentralt, men de var ikke å oppspore. Senterpartiets protokoller både fra gruppen og fra gruppestyret var tilgjengelige, men der det stod at de ønsket å protokollføre stemmegivningen, var det ikke lagt ved ytterligere informasjon. Kr.F.s gruppeprotokoller og gruppestyreprotokoller var tilgjengelige, men inneholdt lite om moderniseringssaken. I SVs tilfelle finnes ingen protokoller ettersom partiet kun hadde to representanter på Stortinget. I gjennomgangen av holdningene som kom til uttrykk fra representantene i partiet, virket det som om partiet ikke hadde noen interne uenigheter om saken. Det var også beskjedent jeg fikk da jeg tok kontakt med partiet sentralt.<sup>57</sup> I de tilfellene der gruppenes protokoller ikke har vært tilgjengelige, eller der de ikke har inneholdt noe som

---

forstå de historisk hovedtrekkene. Derimot hadde detaljfokuseringen ført til for mye utlegging av hva som skjedde og for lite fortolkning av det. (Førland, "En empirisk bauta, et intellektuelt gjesp", s. 236); Jeg er uenig i kritikken. Et eksempel er i forbindelse med gjennomgang av Reiulf Steens reise til Moskva, ss. 87-88, er det etter min oppfatning nettopp gjennom slike detaljerte delstudier at det åpnes rom for nye fortolkninger. Som det er blitt sagt: "The devil is in the details".

<sup>55</sup> Hovedsakelig St. tid. ss. 281-291 (1979-1980), *Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministeren*, 25.10.1979; St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, 1.11.1979; Førland har også kritisert bruken av stortingsdokumenter, eller det han kaller en tilnærming med stor vekt på nærstudier av stortingsrepresentanters oppfatning, som for eksempel Eriksen og Pharo gjør i sitt bind av *Norsk utenrikspolitikkens historie*. Han har betegnet en slik tilnærming som "parlamentarisk empirisme", og sier selv at det er litt ondsinnet. Førland, "En empirisk bauta, et intellektuelt gjesp", s. 229.

<sup>56</sup> Protokollene fra partigruppene på Stortinget har gitt et bilde av stridene internt i partiene, og der kildene ikke har vært dekkene, har jeg i stor grad støttet meg på avisartikler, intervju og litteratur. Med unntak av Ap, som var regjeringsparti, ville neppe partiorganisasjonene gå særlig dypt inn i slike saker. Jeg har ikke tatt for meg kilder fra partienes vurderinger sentralt, landsmøteprotokoller eller lignende, men oppgaven søker heller ikke gått så dypt inn i behandlingen i hvert parti.

<sup>57</sup> Med unntak av Aps gruppe- og gruppestyreprotokoller som befinner seg i Arbeiderbevevegelsens arkiv og bibliotek (AAB) er de øvrige partienes protokoller å finne i Stortingsarkivet (SA).

har gitt grunnlag for å si noe om partienes behandling av saken, har uttalelser under utenriksdebatten i Stortinget og artikler i avisene vært nyttige supplement.

Referatene fra regjeringsskonferansene har bidratt til en vurdering av hvilke uenigheter som gjorde seg gjeldende internt, men også disse har måttet bli supplert med annet materiale, som en gjennomgang av biografier og avisartikler fra et bredt utvalg av aviser.

Publikasjoner fra departementene har vært nyttige til å supplere med bakgrunnsinformasjon. Jeg synes imidlertid at de i stor grad er preget av å være publisert med hensikten om å spre den informasjonen som det fra departementenes side var ønsket at skulle komme ut.<sup>58</sup> Forskningsnotater så ut til å ta større hensyn til ulike vurderinger som finnes om saken. Dette gjelder blant annet et par forskningsnotater fra Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI), skrevet av Johan Jørgen Host.<sup>59</sup> Dette bidrar til et mer nyansert bilde av saken enn de øvrige publikasjonene, naturlig nok ettersom Holst var en aktiv deltaker i prosessen. Andre forskningsbidrag har også vært nyttige, som Tamnes' historiske studie *Integrasjon og avskjerming* som ble trukket fram i første del.

I pressens dekning av saken har jeg gått relativt bredt ut for å danne meg et så godt bilde som mulig av pressens dekning av saken og hvilke standpunkter som kom til uttrykk fra de ulike avisenes redaksjoner. Avisgrunnlaget mitt har vært *Aftenposten*, *VG*, *Dagbladet*, *Arbeiderbladet*, *Nationen*, *Vårt Land* og visse artikler fra *Friheten*, *Ny Tid* og *Morgenbladet*. I tillegg til at Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek bidro med et klipparkiv om NATO og atomvåpen, har Nasjonalbiblioteket vært behjelpelig med mikrofilmer. Avisdekningen har jeg valgt for å få en større oversikt over bredden i protestbevegelsen som vokste fram. I tillegg gir den et innblikk i argumentasjonen som ble brukt både på nei- og på ja-siden i debatten og belyser hvilke standpunkter de forskjellige presseorganer inntok. Bruk av avisartikler som kilde, forutsetter at artikkelforfatteren nevnes der det er relevant og at man er klar over standpunktene avisene stod for.<sup>60</sup> Dette er enda mer viktig når man vurderer avismateriale fra 1979, enn i dag, ettersom avisene i mye større grad var knyttet til, og forholdt seg til de synspunktene som gjorde seg gjeldende i de respektive partier.

Intervjuer eller samtaler med sentrale personer har vært interessante. De har på den ene side gitt nyttig informasjon ut over det som finnes i det skriftlige materialet, på den annen

---

<sup>58</sup> Noen av publikasjonene som menes her er Forsvarsdepartementet, "NATOs dobbeltvedtak: Bakgrunn, debatt, beslutning, oppfølging"; Utenriksdepartementet, "NATO's dobbeltvedtak og INF-forhandlingene"; Utvalget for rustningskontroll og nedrustning, "Sikkerhet. Rustningskontroll. Nedrustning".

<sup>59</sup> Johan Jørgen Host, "The "dual track" decision revisited", NUPI forskningsnotat nr. 267 (A), April 1983.

<sup>60</sup> Se for eksempel Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, 2. utg. (Kristiansand: Universitetsforlaget, 2002), spesielt ss. 48-81.

side viser de også i hvilken grad aktørene har endret standpunkt i saken som følge av tidsavstanden, og om hvilket syn de i ettertid har stått for. Erindringsforskyvninger i forhold til detaljer så vel som overordnede synspunkter, tilsier en kritisk forsiktighet ved bruk muntlige kilder. På den annen side viser intervjuobjektene stabilitet i grunnholdninger. Det har hjulpet meg til en klarere forståelse av sakens betydning i en kald krigs sammenheng. Jeg har snakket med John A. Lunde, Johan J. Jakobsen, Thorvald Stoltenberg, Kåre Willoch og Erik Alfsen.<sup>61</sup> Kildekritisk har spesielt to vurderinger har vært viktige for meg; rollen intervjuobjektene hadde i saken og avstanden i tid fra saken pågikk til vi snakket sammen. I forhold til den første vurderingen må man være klar over at det for noen først og fremst er viktig å ha et godt ettermæle. I forhold til tidsaspektet, er det viktig å ha i bakhodet at det er 30 år siden denne saken var under debatt, slik at mye kan ha blitt glemt på veien eller det kan ha forekommet "feilerindringer".<sup>62</sup> Da er det viktig at informasjonen som kommer fram i samtale vurderes i lys av annen tilgjengelig informasjon om saken.

Øvrige kildekritiske hensyn har også spilt inn. Først og fremst gjelder det kontekstualisering, ettersom kildematerialet ble nedtegnet under den kalde krigen. Derfor har jeg også inkludert en liten introduksjon til denne perioden i den historiske gjennomgangen over. Det må tas hensyn til at kildene kommer fra en samtid hvor det fantes utpreget frykt for Sovjetunionen, anti-amerikanske holdninger som følge av blant annet Vietnam-krigen, og radikalisering, spesielt av ungdom og kvinner. Utsagn som i ettertid kan virke ekstreme, ble ikke nødvendigvis oppfattet slik på den tiden. Formålet med oppgaven er ikke å vurdere (eventuelt dømme) hvorvidt visse utsagn er ekstreme eller ikke, men heller gripe temperaturen og hovedelementene under debatten. Det samme hensynet må tas i forhold til trusselvurderinger. Jeg søker ikke å gå inn i diskusjonen om realiteten i trusselbildet som fantes i samtiden, men kan slå fast at det var en spent situasjon mellom blokkene i øst og vest og at det var svært viktig i vurderingene om hvorvidt det var nødvendig å modernisere alliansens TNF. Men igjen søker jeg ikke å gi en vurdering av hvorvidt det var riktig å fatte dobbeltvedtaket eller ikke, men å belyse hvorfor det ble fattet og hvordan arbeidet med det og vurderingene i det fortonet seg.

---

<sup>61</sup> Jeg hadde også en telefonsamtale med Leif Mevik, underdirektør i UD i 1979 og en av de best informerte om saken der. Han følte ikke at han kunne bidra med mye ettersom hukommelsen ikke lenger var som før.

<sup>62</sup> Knut Kjeldstadli beskriver feilerindring som spesielt fremtredende når man for eksempel har opptrådt på en måte som er i strid med det selvbildet man har. Da oppstår "kognitiv dissonans". For utdyping av kildekritiske vurderinger i muntlige kilder, se Knut Kjeldstadli, "Kildekritikk", i *Muntlige kilder: Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*, red. Bjarne Hodne, Knut Kjeldstadli og Göran Rosander (Drammen: Universitetsforlaget, 1981).

Jeg har trukket fram noen samtidige meningsmålinger om saken. Det er mange fallgruver når det gjelder bruk av meningsmålinger, både med hensyn til utvalg og spørsmålsformuleringer. For meg er ikke dette så sentralt i denne sammenhengen fordi meningsmålingene ikke ligger til grunn for konklusjonene. De brukes for å ytterligere underbygge poeng som allerede har blitt belyst.

Spørsmålet om aktør og struktur er aktuelt ettersom skillet mellom begrepene ikke alltid er like klart i oppgaven. Jeg forsøker å være bevisst hva som er aktør og hva som er strukturene i oppgaven. Likevel vitner en god del av mine formuleringer om det Knut Kjeldstadli omtaler som ”Metodologisk kollektivism”. Det vil si at jeg har tillagt i ganske stor grad visse strukturer menneskelige egenskaper og dermed gjort dem til aktører.<sup>63</sup> Hovedsakelig er det medlemslandene i NATO og NATO generelt dette gjelder, men det kommer også til uttrykk i for eksempel organisasjoner og politiske partier der medlemmene i stor grad står samlet bak et standpunkt. Ettersom det ikke var særlig med spenninger i forvaltningen i FD, UD og på politisk nivå, kan de trekkes sammen til å bli en aktør, Norge. I den hjemlige offentlige debatten er det derimot ikke slik fordi da begynte standpunktene i større grad å flytte seg.

Ideers påvirkning på beslutning og betraktninger må diskuteres. Judith Goldstein og Robert Keohane hevder at ideer og verdensanskuelser kan påvirke politiske vurderinger og beslutninger.<sup>64</sup> I denne sammenhengen vil jeg trekke fram synet på atomvåpen som et absolutt onde, en eksistensiell trussel, som en relativt generell oppfattelse. I denne oppgaven styres manges handlinger og argumentasjon av denne oppfattelsen, spesielt blant motstanderne av vedtaket. Mange av tilhengerne av planene hadde også denne oppfattelsen, men la større vekt på at det var utviklet et system som reduserte trusselen om bruk av atomvåpen. Det sovjetiske systemet var derimot en sterkere trussel som kunne forsvare våpnene som legitime redskap.

Dobbeltvedtaket er berørt i større eller mindre grad i det meste av litteraturen som dekker internasjonal politikk under den kalde krigen. Men den interne prosessen i NATO er i det store og det hele ikke behandlet. Dette henger samme med at hovedvekten av kildematerialet ikke ble avgradert i Norge før i 2009, 30 år etter vedtaket. I forhold til striden i Norge før vedtaket, er det samme sak. Det meste av litteraturen berører den, men ikke i sin helhet. Debatten, derimot, dekkes i stor grad av Nordland, men er begrenset til kildene hun

---

<sup>63</sup> Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*, 2. utg. (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), ss. 35-36.

<sup>64</sup> Judith Goldstein and Robert O. Keohane, “Ideas and foreign policy: an analytical framework”, i *Ideas and foreign policy: Beliefs, institutions, and political change*, red. Judith Goldstein and Robert O. Keohane, 2. utg. (New York: Cornell University, 1995), spesielt ss. 8-12.

har brukt. Ettersom det ikke er noe av litteraturen som dekker alle aspektene knyttet til dobbeltvedtaket som tas opp i denne oppgaven, har jeg hovedsakelig basert min fremstilling og analyse på arkivmaterialet i UD, på kilder fra politisk nivå og fra forvaltningen, og på pressedekningen.

## **Avgrensning, struktur og delproblemstillinger**

En fullstendig analyse av dobbeltvedtaket er langt mer omfattende enn det som kan behandles i en masteroppgave. En slik analyse ville inkludere vurderingene som førte til arbeidet med dobbeltvedtaket, selve prosessen med utformingen av vedtaket, håndteringen av saken både i forvaltningen og på politisk nivå, og debatten på politisk nivå, i opinionen og i media fra planene ble påbegynt rundt 1977 til nedrustningssamtalene fant sted i 1987. Den første avgrensningen jeg måtte foreta, var derfor i forbindelse med tidsperioden. Jeg har valgt å begrense meg til perioden fram til vedtaket ble fattet på ministerrådsmøtet 12. desember 1979. Jeg gikk også bort fra planene om å foreta en komparativ studie med Danmark for heller å forsøke å gi en god gjennomgang av saken i Norge.

Oppgavens hovedstruktur er i utgangspunktet todelt. Første del av oppgaven foregår på internasjonalt plan. Hovedvekten er lagt på den interne prosessen med planene i NATO. Den dekker bakgrunnen for at det ble foretatt vurderinger omkring modernisering av det kjernefysiske arsenalet, arbeidet med utarbeidelsen av planene internt i NATO og den norske rollen i dette. Selv om oppgaven i hovedsak skal ta for seg striden internt i Norge, har dette kapittelet likevel fått stor plass fordi det danner grunnlaget for hele forståelsen av dobbeltvedtaket. Delproblemstillinger knyttet til kapittelet er:

- *Hvordan ble planene utarbeidet?*
- *Hva var den norske rollen?*

Den andre delen tar for seg striden rundt planene i Norge fram til dobbeltvedtaket ble fattet. Hovedvekten av analysen ligger på politisk nivå; hvordan saken ble mottatt og håndtert internt i regjeringen, i de politiske partiene, i UUKK og i de åpne diskusjonene på Stortinget. Siste kapittel ser nærmere på debatten og argumentasjonen som gjorde seg gjeldende i det offentlige rom. Mye av vekten er også her tillagt politiske aktørers uttalelser, men går i tillegg inn på vurderinger i protestbevegelsen og i opinionen mer generelt. Kapitlene dekker håndteringen av planene av myndighetene i Norge og diskusjonen rundt dem internt i regjeringen, internt i de politiske partiene på Stortinget, og i opinionen for øvrig, belyst hovedsakelig gjennom avisenes dekning av debatten. Hovedvekten av analysen internt i de politiske partiene ligger på Arbeiderpartiet, ettersom det var regjeringspartiet og fordi det var

der det største slaget om NATOs planer stod. Delproblemstillinger til andre del av oppgaven er derfor:

- *Hvordan ble saken håndtert av ledelsen i Norge?*
- *Hvilke reaksjoner fikk ledelsens på håndteringen av saken?*
- *Hva kjennetegnet debatten i Norge?*
- *Hva var resultatene av striden rundt dobbeltvedtaket?*

## Begrepsavklaringer

Til slutt ønsker jeg å klargjøre et par begreper. Våpentypen det gjennomgående er snakk om må presenteres og forstås fordi det er viktig for å få en fullverdig forståelse av hvorfor NATO anså det som nødvendig å modernisere dem. Ellers er våpentekniske vurderinger og aspekter i mindre grad enn de politiske vektlagt i oppgaven. Våpentypen som ble foreslått produsert og utplassert i Vest-Europa av NATO omtales ofte som TNF, "Theatre nuclear forces". TNF inkluderte både kort- og langtrekkende mellomdistansekernefysiske raketter til bruk i ett avgrenset området, i dette tilfellet i det europeiske "krigsteater", altså på det europeiske kontinentet. Ettersom NATOs planer ble utformet, ble det klart at det var de langtrekkende TNF det var aktuelt å utplassere, de som er kalt LRTNF, "Long-range theatre nuclear forces". Disse kunne bli sendt fra det europeiske kontinent og nå mål i Sovjetunionen. Som følge av rakettenes rekkevidde, omtales de også ofte som mellomdistanseraketter, et begrep som blant annet brukes i stor grad i denne oppgaven med mindre noe annet er oppgitt i kildene. I norske kilder omtales våpnene ofte som TNF, i det offentlige brukes ofte mellomdistanseraketter.

De konkrete våpnene NATO besluttet å utplassere var av typen Pershing II (108 stykker) og landbaserte kryssermissiler (464 stykker), alle med ett atomstridshode. Også de sovjetiske SS-20-rakettene falt inn under kategorien TNF eller mellomdistanseraketter. TNF regnes i utgangspunktet som et strategisk våpen selv om det er vanskelig å skille mellom strategiske og taktiske våpen.<sup>65</sup> En strategisk eller teaterstrategisk styrke hadde som oppgave å lamme viktige deler av det sovjetiske militære i en storkrig i Europa. Disse omfattet blant annet land- og sjøbaserte mellomdistanserakettene. De allierte atomstyrkene som skulle brukes i det direkte invasjonforsvaret på de enkelte frontavsnitt, ble omtalt som taktiske styrker.<sup>66</sup> Fra 1981 adopterte Reagan-administrasjonen ny terminologi, og TNF ble omtalt som INF, "Intermediate-range nuclear forces". Avtalen i 1987 der Sovjetunionen og NATO ble enige om nedrustning, omtales gjerne som INF-avtalen.<sup>67</sup>

---

<sup>65</sup> I kildene fra UD, omtales ofte TNF som strategiske styrker til taktisk bruk.

<sup>66</sup> Skogrand og Tamnes, *Fryktens likevekt*, ss. 183-184.

<sup>67</sup> Schwartz, *Nato's nuclear dilemmas*, s. 193.



Et annet begrep jeg ønsker å klargjøre, er begrepet ”modernisering”. Det er brukt gjennomgående under forberedelsene av planene i NATO og under debatten om dem både internt i NATO, i den norske forvaltningen og i det offentlige rom. Tanken bak det var at vedtaket skulle fremstå som en modernisering av det allerede eksisterende våpenarsenalet, ikke som opprustning. Opprustning impliserer utplassering av nye våpen i tillegg til de som allerede eksisterte. Grunnen til bruken av begrepet modernisering var at det aldri var meningen at NATOs kjernefysiske våpenstyrke i Europa skulle øke kvantitativt, hvert nytt stridshode skulle erstatte et allerede eksisterende. Målet med planene var ikke å oppnå likevekt med Sovjetunionen, men å ha en styrke som gjorde at troverdigheten av alliansens avskrekking ble opprettholdt.

Thorvald Stoltenberg har i ettertid, både skriftlig i sin egen biografi og i samtale, hevdet at det var et uklokt valg å bruke begrepet ”modernisering”. Grunnen var at ved å si at det var snakk om modernisering av alliansens atomvåpen, kunne det oppfattes, spesielt fra skeptikerne til vedtaket, som et forsøk på å lure folk. Det var faktisk snakk om en ny type våpen, selv om det skulle erstatte et som allerede eksisterte. Formuleringen kunne gi folk følelsen av at de ble forsøkt manipulert. Stoltenberg hevdet at det var en av tingene han gjerne skulle gjort annerledes.<sup>68</sup>

---

<sup>68</sup> Thorvald Stoltenberg, *Det handler om mennesker* (Oslo: Gyldendal, 2001), s. 193; Samtale med Thorvald Stoltenberg 26.1.2010.

# 2

## *Moderniseringsplanene utarbeides*

### *Prosessen i NATO og Norges rolle*

---

I tiden etter at NATO hadde vedtatt den sikkerhetspolitiske doktrinen fleksibel respons og utover 1970-tallet, ble spørsmålet om hvorvidt det var nødvendig å gjøre noe med NATOs kjernefysiske forsvarsevne på det europeiske kontinent, tatt opp både på amerikansk og på europeisk side.

Det var i stor grad sovjetisk styrkeoppbygging fra midten av 1960-tallet og utover 1970-tallet som medførte bekymringer i USA og i NATO. Den kjernefysiske balansen var blitt endret i Sovjetunionens favør. Ikke bare hadde Sovjetunionen innen 1970 oppnådd tilnærmet likevekt med USA i interkontinentale kjernevåpen, men hadde i tillegg bygd ut og modernisert sine kjernevåpen med rekkevidde inn på det europeiske kontinent. NATO hadde ingen egne landbaserte kjernefysiske raketter i Europa som kunne nå sovjetisk territorium.<sup>69</sup> Dette medførte tvil på vestlig side om NATOs kjernevåpen hadde den tilsiktede virkningen, om alliansens TNF stadig fungerte som erstatning for utilstrekkelige konvensjonelle styrker.<sup>70</sup> Bekymringene på alliert side hevdes hovedsakelig å være resultat av utvikling og utplassering av en ny generasjon TNF på sovjetisk side, det vil si utplasseringen av SS-20-rakettene. I tillegg kom utviklingen av det nye Backfire-bombeflyet. SS-20 rakettene kunne bli brukt både som politisk pressmiddel og til mer nøyaktige angrep i en krigssituasjon. De nye kjernevåpensystemene representerte betydelige kvalitative og kvantitative forbedringer sammenlignet med tidligere sovjetiske mellomdistansevåpen, som dermed økte trusselen mot Vest-Europa.<sup>71</sup> Utplasseringen av SS-20 startet allerede 11. mars 1976 og fortsatte i årene som fulgte.<sup>72</sup>

Utviklingen beskrevet over medførte tvil på vestlig side om NATOs kjernevåpen hadde den tilsiktede virkningen. Kjernevåpnene på det europeiske kontinent ble etter hvert vurdert til ikke lenger å være kvantitativt eller kvalitativt tilstrekkelige verken som

---

<sup>69</sup> Tamnes, *The United States and the Cold War*, ss. 186-187; De franske landbaserte rakettene, og de britiske ubåt-baserte våpnene, kunne nå sovjetisk territorium, men disse var ikke avgitt til NATO-forsvaret. Frankrike trakk seg ut av alliansens integrerte militære samarbeid i 1966, se fotnote 4.; Forsvarsdepartementet, "NATOs dobbeltvedtak: Bakgrunn, debatt, beslutning, oppfølging", s. 4.

<sup>70</sup> Se for eksempel UD 33.2/52E, 34, 17.1.79. Notat, UD's 3. pol. kontor. Om TNF-mod.

<sup>71</sup> SS-20 var en mobil ballistisk mellomdistanserakett med større nøyaktighet, rekkevidde (5000km) enn tidligere silobaserte systemer (SS-4 og SS-5), og kunne dessuten bære tre stridshoder. Forsvarsdepartementet, "NATOs dobbeltvedtak: Bakgrunn, debatt, beslutning, oppfølging", s. 4; UD 33.2/52E, 35, 2.4.79. Holst til Hansen. Vedr. HLGs rapport til drøftelse på NPG statsrådsmøte i Florida 24-25.4.79.

<sup>72</sup> Det var hovedsakelig modell 2 som ble utplassert, den som bar tre stridshoder. Federation of American Scientists, FAS: <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/theater/rt-21m.htm> (17.04.09).

avskrekkingmiddel eller til å slå tilbake et eventuelt sovjetisk angrep. Fleksibel respons, og dermed hele NATOs forsvarsstrategi stod i fare for å miste sin troverdighet. Dette førte til at det ble foretatt vurderinger internt i NATO, som resulterte i enighet om at det var nødvendig å modernisere alliansens kjernefysiske våpensystemer i Vest-Europa, såkalte TNF eller mellomdistanseraketter.

I dette kapittelet vil jeg diskutere spørsmålet om hvor og når vurderingene rundt troverdigheten av NATOs kjernefysiske forsvarsevne i Europa først ble tatt opp. Videre blir det presentert noen hendelser som virket som katalysatorer på videre arbeid med vurderingene internt i NATO. Prosessen med utarbeidelse av konkrete planer internt i alliansen er hovedelementet i kapittelet. De mest sentrale elementene i utarbeidelsen av planene trekkes fram, inklusive forhandlinger om nedrustning. Til slutt belyses Norges og norske aktørers rolle i den interne prosessen i NATO, samt hvilke elementer som ble vektlagt fra norsk side.

## **Bakgrunn for fremveksten av moderniseringsplanene**

Utplasseringen av de sovjetiske SS-20-rakettene har blitt stående som hovedgrunnen for at det mot slutten av 1970-tallet ble vurdert å modernisere NATOs kjernefysiske våpen i Vest-Europa. Det gjelder både for samtidens aviser og senere litteratur. Dessuten finnes denne oppfatningen også i samtidige primærkilder og oppsummerende artikler.<sup>73</sup> Den kausale sammenhengen mellom utplasseringen av SS-20 og arbeidet med det som ble kjent som dobbeltvedtaket, er imidlertid blitt urimelig forenklet.<sup>74</sup> Andre foreliggende faktorer bidro til å skape et klima som disse moderniseringstankene kunne vokse fram i.<sup>75</sup> Nuti viser i sin artikkel om dobbeltvedtaket, med hovedvekt på saken i Italia, at de fleste forskere har vært enige om at vurderinger med hensyn til å modernisere NATOs kjernevåpen for å bedre

---

<sup>73</sup> I gjennomgang av dobbeltvedtaket i ettertid både i UD og i FD, blir de nye sovjetiske våpnene trukket fram som bakgrunn for NATOs modernisering. Det kommer nok hovedsakelig av at de var, som vi skal se, en slags utløsende faktor for arbeidet i NATO. Den samme vektleggingen gjøres i blant annet utenriksministerens redegjørelse for Stortinget i 1979 (se kap. 3), som viser at dette også var oppfattelsen generelt i samtiden. Se også for eksempel Utenriksdepartementet, "NATOs dobbeltvedtak og INF-forhandlingene"; Utvalget for rustningskontroll og nedrustning, "Sikkerhet. Rustningskontroll. Nedrustning."; Forsvarsdepartementet, "NATOs dobbeltvedtak. Bakgrunn, debatt, beslutning, oppfølging".

<sup>74</sup> Dette gjelder blant annet Nuti og Schwartz. Schwartz skriver: "[...] it seeks to go beyond the simple observation that the December 1979 decision is yet another attempt to address NATOs nuclear dilemmas through the introduction of new weapons into Europe". Schwartz, *Nato's nuclear dilemmas*, s. 194; Ettersom kildegrunnlaget i denne oppgaven ikke er tilstrekkelig til å underbygge en drøftelse av når og hvor vurderingene rundt moderniseringsplanene vokste fram, har jeg brukt Nutis artikkel. Den har et bredt kildegrunnlag og drøfter dette spørsmålet relativt grundig. Nuti, "Italy and the battle of the euromissiles".

<sup>75</sup> Schwartz har tatt opp tre faktorer han mener var sentrale i det internasjonale miljøet i tiden fra 1967 til Carter ble president i USA. Disse faktorene var endringene i militærbalansen mellom Warsawpakten og NATO, endringene i de politiske forholdene hovedsakelig mellom USA, Storbritannia, Frankrike og Vest-Tyskland, og at det i perioden var blitt økt fokus på avspenning som overordnet politisk mål. For mer detaljer om disse faktorene, se: Schwartz, *Nato's nuclear dilemmas*, s. 194.

avskrekkingsevnen i NATOs forsvarsstrategi, eksisterte før Sovjetunionen begynte utplasseringen av sine nye TNF.<sup>76</sup> Det betyr imidlertid ikke at den sovjetiske utplasseringen ikke var en utløsende faktor for at moderniseringsplanene ble satt i verk, selv om de ikke nødvendigvis var grunnen til at diskusjonene rundt moderniseringsplanene startet. Spørsmålene som dukker opp i denne forbindelsen er når og på hvilken side, europeisk eller amerikansk, tankene om nødvendigheten av å modernisere NATOs kjernefysiske våpen i Europa vokste fram. Selv om spørsmålet ikke skal drøftes uttømmende her, kan det likevel være interessant å trekke fram noen forskeres avvikende syn i spørsmålet.

Opphavet til moderniseringsplanene har ikke bare blitt ansett som interessant sett i ettertid. Spørsmålet ble også tatt opp i samtiden, for eksempel under debatten omkring NATOs planer i Norge høsten 1979. Fra enkelte hold ble det hevdet at planene var blitt presset på Europa fra amerikanerne. Høyres parlamentariske leder, Kåre Willoch, i likhet med de fleste som hadde satt seg inn i dem, hadde fått inntrykk av at moderniseringsplanene hadde kommet fra europeisk side.<sup>77</sup> Hvorvidt de involverte aktørene av taktiske hensyn vektla europeisk opphav for at motstanderne av moderniseringen skulle diskutere de konkrete planene og ikke bare spille på anti-amerikanske holdninger, er vanskelig å si.<sup>78</sup> Tilgjengelig materiale gir per i dag ikke grunnlag for verken å bekrefte eller avkrefte en slik antakelse. Det er imidlertid gode grunner til å se den som sannsynlig. I Vest-Europa, og ikke minst i Norge, var anti-amerikanske holdninger utbredte. Det gjaldt kanskje særlig i akademiske miljøer som en følge av Vietnamkrigen og den utstrakte og brutale bombingene i både Nord- og Sør-Vietnam og nabostatene i Indokina, som ikke minst rammet sivile. Det var gode grunner til å frykte at motstanderne av modernisering ville ha større sjanse til å lykkes i å stoppe planene hvis de ble sett på som primært amerikanske. De samme vurderingene var viktige i forbindelse med at amerikanerne eventuelt skulle lede forhandlingene om nedrustning. Uavhengig av om planene opprinnelig kom fra den ene eller den andre siden, så ble det stadig fremhevet at det var snakk om europeiske planer.<sup>79</sup> Under utenriksdebatten i Stortinget 1. november 1979 uttalte Willoch: "Det er vesteuropeiske land, med Vest-Tyskland og Storbritannia i spissen som har ønsket en slik modernisering, både av militære og politiske

---

<sup>76</sup> Nuti, "Italy and the battle of the euromissiles", s. 334.

<sup>77</sup> Jeg vil bruke leder, ikke formann, i forbindelse med de politiske partiene i Norge.

<sup>78</sup> Forsiktighet i forhold til amerikansk rolle i for eksempel NATOs politikk var blant annet Holst opptatt av. Han mente det var viktig at rapporten om NATOs moderniseringsplaner ikke kom fra amerikansk side ettersom det fantes noen land der politikken var ømfintlig overfor amerikansk innblanding. UD-arkiv 33.2/52E, 39. 10.9.79. Mevik til umin. vedr. Holsts innlegg i HLG.

<sup>79</sup> Stoltenberg mente at opphavet til moderniseringsspørsmålet like godt tilskrives europeiske stater som USA. *Nasjonen* 21.11.79: "Stoltenberg truer med eget USA-initiativ. – Nei til modernisering bidrar til opprustning."

årsaker.”<sup>80</sup> I ettertid opplyser han at han ønsket å si dette for å understreke at planene var i europeisk interesse og at det var Europas sikkerhet det handlet om. Dessuten var han oppmerksom på anti-amerikanismen som hadde en forstilling om at amerikanerne brukte Europa som en slags amerikansk forgård.<sup>81</sup>

I sin artikkel viser Nuti til forskernes syn på dette spørsmålet. Den ene gruppen forskere så på moderniseringsprosjektet som ensidig amerikansk, et resultat av intern debatt i det amerikanske ”nuclear community”.<sup>82</sup> Hovedsakelig trakk disse forskerne fram den såkalte ”Schlesinger-rapporten” som belegg for standpunktet. Økonomen James Rodney Schlesinger, som av president Richard Nixon ble utnevnt til forsvarsminister i juli 1973, var ekspert på den økende kompleksiteten rundt atomstrategier og en ledende eksponent for den såkalte *Nuclear Warfighting School*. Strategene tilknyttet denne skolen var enige om at det var absolutt nødvendig at NATO ble utstyrt med troverdig kjernefysisk avskrekkingsstyrke hvis doktrinen om fleksibel respons fortsatt skulle benyttes.<sup>83</sup> Etter å ha drøftet sine teorier blant annet med senator Sam Nunn, Senatets fremste ekspert på området, presenterte Schlesinger i 1975 en rapport med tiltak for å forandre strukturen til NATOs atomstyrker i Europa.<sup>84</sup> Da Donald Rumsfeld tok over etter Schlesinger, ble Schlesinger-rapporten presentert som et prosjekt for modernisering av NATOs atomstyrker. I 1976 ble rapporten presentert for NATOs kjernefysiske planleggingsgruppe (NPG). Innholdet gikk for det første ut på at man søkte å øke kapasiteten til alliansens TNF slik at den kunne overleve et fiendtlig angrep. For det andre skulle det utvikles nye våpensystemer som i større grad kunne minimere utilsiktet skade og samtidig forsterke våpnenes rekkevidde.<sup>85</sup>

Den andre gruppen forskere fokuserte på at i begynnelsen av utviklingen av en ny strategisk tilnærming, er bidraget fra vesteuropeerne ikke mulig å overse. Nuti trekker fram en forsker, Susanne Peters, som i sin doktoravhandling konkluderte med at britiske og tyske representanter i NPG på begynnelsen av 1970-tallet presset alliansen i en retning som hadde store likhetstrekk med Schlesinger-rapporten.<sup>86</sup>

---

<sup>80</sup> Kåre Willoch (H) i St. tid. ss. 409-479 (1979-80), s. 414.

<sup>81</sup> Samtale med Kåre Willoch 15.1.2010.

<sup>82</sup> Nuti, ”Italy and the battle of the euromissiles”, s. 334.

<sup>83</sup> Nuti, ”Italy and the battle of the euromissiles”, s. 334.

<sup>84</sup> Sam Augustus Nunn Jr. er amerikansk jurist og politiker. Han arbeider i *the Nuclear Threat Initiative*, en veldedig organisasjon som arbeider for å redusere den globale trusselen fra kjernefysiske, biologiske og kjemiske våpen.

<sup>85</sup> Nuti, ”Italy and the battle of the euromissiles”, s. 334.

<sup>86</sup> Alle elementene i Schlesinger-rapporten ble ikke inkludert i vedtaket av 12.12.1979. Nuti, ”Italy and the battle of the euromissiles”, ss. 334-335; Jeg har ikke fått tak i avhandlingen, men kilden er, Susanne Peters, *West German Doctrines and their Predominance in the Evolution of the NATO Dual-Track Decision of 1979*, PhD dissertation (European University Institute, 1989).

Ingen av de to forskergruppene kan sies å ha absolutt rett i sin konklusjon basert på den informasjonen som her foreligger, selv om det kan se ut til at planene kan ha vært initiert på amerikansk side, men drevet videre framover på europeisk side. Det som fremgår klart, er at det foregikk vurderinger på dette området både på amerikansk og på europeisk side. Nuti understreker at uavhengig av konklusjonen til forskerne, var alle enige i at diskusjonen om moderniseringsspørsmålet på begge sider inntil et visst tidspunkt ikke hadde blitt påvirket av en økende trussel fra Sovjetunionen. Saken ble imidlertid tatt opp for alvor på midten av 1970-tallet i forbindelse med innsettelsen av Carter-administrasjonen i USA, en periode som ble et vendepunkt i moderniseringsspørsmålet. I begynnelsen virket ikke den nye administrasjonen særlig interessert i moderniseringsspørsmålet, men fokuserte mer på at det konvensjonelle forsvaret i Europa burde styrkes. Økt europeisk interesse for prosjektet kom som følge av spesielt to ting. For det første frykt for at Carter-administrasjonen skulle vise seg for svak og vaklete i utøvelsen av sin transatlantiske politikk slik at USA kunne inngå svekkende kompromisser med Sovjetunionen. For det andre var det økende bekymring for at supermaktenes strategiske likevekt kunne føre til frakobling, ”decoupling”, av amerikansk sikkerhet fra den europeiske.<sup>87</sup> Det kunne føre til at Europa ble mer utsatt for politisk og militært press fra Sovjetunionen.<sup>88</sup>

En person som til stadighet har blitt trukket fram som sentral i moderniseringssaken var den vesttyske forbundskansleren i perioden 1974-1982, Helmut Schmidt. Han hadde lenge vært aktiv i sikkerhetsspørsmål i Vest-Tyskland og i alliansen. Gjennom deltakelse i aktiviteter ved *Det internasjonale institutt for strategiske studier* (IISS), mens han var forsvarsekspert for det sosialdemokratiske partiet i Vest-Tyskland, ble han kjent med ideene til blant annet grunnleggeren av instituttet, Alistair Buchan. Denne bakgrunnen førte til at Schmidt mente han hadde god oversikt over sikkerhetsspørsmål både i hjemlandet og i alliansen. Stort sett vant han også gehør for sine synspunkter. Synspunktene hans bidro imidlertid også til spenninger mellom USA og Vest-Tyskland i situasjoner der han følte amerikanerne ikke hørte på han.<sup>89</sup>

I oktober 1977 holdt Schmidt en tale på IISS i London som har vært sett på som et viktig vendepunkt i moderniseringssaken.<sup>90</sup> I talen tok han, som den første av de vesteuropeiske lederne, offentlig opp utfordringene de nye sovjetiske langtrekkende

---

<sup>87</sup> Nuti, “Italy and the battle of the euromissiles”, ss. 335-336.

<sup>88</sup> Utenriksdepartementet, ”NATOs dobbeltvedtak og INF-forhandlingene”, s. 13.

<sup>89</sup> Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, ss. 199-200.

<sup>90</sup> Schmidts utspill blir omtalt som å komme av konklusjonene til tenkegruppen Holst deltok i fra 1975, ”The European-American Workshop”. Gruppen er også omtalt under delen om Holst, s. 36.; *Dagbladet* 10.12.79: ”Amerikansk militær-ekspert: - Holst nøkkelperson bak nye a-våpen i Vest-Europa.”

mellomdistanserakettene representerte for Vest-Europa. Han understreket at det var nødvendig å motvirke trusselen disse våpnene representerte. Sovjetunionens nye generasjon TNF, som han kalte ”gråsonenvåpen” måtte derfor inkluderes i nedrustningsforhandlinger ettersom de ikke var underlagt SALT-avtalene.<sup>91</sup> Nedrustningsforhandlingene, som han regnet med at ville komme til å være bilaterale mellom Sovjetunionen og USA, mente han ville svekke vesteuropeisk sikkerhet i forhold til sovjetisk militær overvekt i Europa hvis ikke ulikhetene ble motvirket parallelt med SALT-forhandlingene. Militær balanse ville bidra til at forhandlingene ikke stod i veien for NATOs avskrekkingstrategi, som han fortsatt anså som riktig. NATO måtte være forberedt på å klargjøre midler for å forsvare sin strategi, og forhindre en utvikling som kunne undergrave basisen for den.<sup>92</sup>

Det finnes flere tolkninger av Schmidts tale. Schwartz hevder at uttalelsene om svekkelse av europeisk sikkerhet kunne være uttrykk for en utfordring av amerikanske doktriner. Schmidt kunne dermed forstås slik at han mente at amerikanerne beveget seg i retning av å frakoble den militære balansen i Europa fra den overordnede balansen mellom de to supermaktene. Hans tale kunne tolkes som uttrykk for usikkerhet når det gjaldt amerikanernes styrker, spesielt de strategiske, var i stand til å forhindre konflikter på det europeiske kontinentet.<sup>93</sup>

Schwartz var likevel i tvil om Schmidt virkelig hadde ment å stille spørsmålstegn ved den amerikanske kjernefysiske garantien, rette oppmerksomheten mot gjenopprettelse av den eurostrategiske balansen og fremprovosere en sterk amerikansk respons. Det er nemlig blitt hevdet at Schmidt i ettertid angret på sitt angrep på amerikansk politikk i Europa. Det er en rimelig antakelse siden Schmidt blant annet lenge hadde støttet McNamaras forslag om fleksibel respons som vektla at NATO måtte ha en troverdig konvensjonell mulighet. Schmidt trakk fram nødvendigheten av å gjennomføre våpenkontroll på området, ikke bare nødvendigheten av å modernisere alliansens TNF. Talen kunne derfor forstås, ifølge Schwartz, som et uttrykk for Schmidts økende bekymring over amerikansk mangel på politisk sensitivitet og på en klar politikk mot NATO. For de som tolket talen som harde ord, la Schwartz til at det kunne begrunnes i Schmidts personlighet. De som hadde fulgt Schmidt i

---

<sup>91</sup> SALT var nedrustningsforhandlinger mellom USA og Sovjetunionen med sikte på å begrense produksjon og strategiske våpen. Forhandlingene ble startet i Helsinki i 1969. SALT I ble undertegnet 26.5.1972. SALT II ble undertegnet 18.5.1979. Sistnevnte innebar begrensning av offensive strategiske våpen og utplassering og testing av blant annet interkontinentale raketter. Motstand i Kongressen og den sovjetiske invasjonen av Afghanistan førte til at USA aldri formelt ratifiserte avtalen. Likevel holdt partene seg til overenskomsten fram til 1986. Store norske leksikon på nett: <http://www.sn.no/SALT> (15.05.09).

<sup>92</sup> Utenriksdepartementet, ”NATOs dobbeltvedtak og INF-forhandlingene”, s. 14; Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, ss. 214-215.

<sup>93</sup> Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, ss. 214-215.

samtiden, mente han ofte hadde hatt tendens til å lange ut verbalt når han var frustrert eller sint.<sup>94</sup> Uansett hva som var Schmidts hensikt med talen, så bidro den til å bygge opp under oppfattelsen av at moderniseringsplanene hadde sitt opphav på europeisk side og ikke var blitt presset ned over hodet på en intetanende europeisk ledelse av USA. Dessuten har talen blitt trukket fram som en av to hendelser som virket som katalysatorer på det videre arbeidet med moderniseringsspørsmålet både i USA og internt i alliansen.

Den andre hendelsen var debatten om nøytronbomben.<sup>95</sup> Også her spilte Schmidt en sentral rolle. Nøytronbomben ble kjent som bomben som tok livet av mennesker, men uten å forsake store materielle skader. Den ble utviklet av Sam T. Cohen og hans team, som siden 1958 hadde argumentert med at det var mulig å utvikle et våpen som var ”renere” enn andre kjernefysiske våpen. Argumentet var at de minimerte langvarig stråling. Våpnene skulle kunne ta livet av motstanderne ved intens stråling, men uten samtidig å ta livet av store deler av sivilbefolkningen eller ødelegge infrastrukturen. Forsvarsminister Schlesinger var mer mottakelig for ideen om en nøytronbombe enn sin forgjenger, McNamara. McNamara var skeptisk til muligheten for at det kunne forekomme en begrenset kjernefysisk krig, som ikke ville resultere i full kjernefysisk utveksling, og til kostnadene ved et slikt prosjekt. For Schlesinger passet prosjektet inn i utviklingen av hans strategiske arbeid som var basert nettopp på tanken om begrenset kjernefysisk krig.<sup>96</sup>

Nøytronbombesaken førte til konflikt mellom Schmidt og Carter. Etter at Schmidt hadde presset hardt på og kjempet mot en meget motvillig venstreside i eget parti, fikk han i februar 1978 til slutt gjennomslag for at nøytronbomben kunne utplasseres i Vest-Tyskland hvis rustningskontrollinitiativet ikke fungerte, og andre land i alliansen fulgte etter.<sup>97</sup> Samtidig som nøytronvåpenet stadig ble diskutert av militære ledere i USA, fortsatte motstanden mot våpenet å øke i Europa. Carter hevder at han fra begynnelsen av 1978 var bekymret for at våpenet aldri ville bli utplassert, selv om det ble produsert. Som i tidligere tilfeller med nye våpen, var det USA som ville stå for produksjonen av våpnene, og så var det opp til lederne i de europeiske allierte statene å utplassere dem for egen sikkerhets skyld, til liten nytte for

---

<sup>94</sup> Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, ss. 215-216.

<sup>95</sup> “Enhanced Radiation Weapon” (ERW). Den fikk tilnavnet nøytronbomben som følge av den økte strømmen av nøytroner.

<sup>96</sup> Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, s. 207.

<sup>97</sup> Jimmy Carter, *Keeping Faith: Memoirs of a president* (London: Collins, 1982), s. 226; Norsk atompolitikk var gjeldende også i nøytronbombesaken. Det var aldri tale om å utplassere våpen på norsk territorium. Norske representanter hadde tidlig og ved flere anledninger gjort det klart, både overfor amerikanske myndigheter og i NATOs råd, at de gikk imot produksjon og utplassering av nøytronvåpenet. Se for eksempel St. meld. nr. 11 (1978-1979), s. 7; etter Carters snuoperasjon “[...] uttrykte [regjeringen] på denne bakgrunn tilfredshet med president Carters beslutning.” St. meld. nr. 11 (1978-1979), vedlegg 2, forsvarssamarbeidet, s.7.



amerikanske styrker. Han ble i økende grad klar over at det fantes sterke uenigheter innad i NATOs medlemsland når det gjaldt nøytronbomben. I stor grad ønsket de militære lederne utplassering, mens de politiske lederne var imot.<sup>98</sup> Heller ikke i USA falt planene om nøytronbomben bare i god jord. Nøytronbomben førte med seg negative presseoppslag og sterke uttalelser fra motstandere av det nye våpenet fordi det var stor uenighet om hvorvidt det fungerte i tråd med intensjonen bak det.<sup>99</sup> Den ble blant annet ansett som umoralsk og skummelt fordi det var rettet direkte mot mennesker og tok livet av dem med radioaktiv stråling. Dessuten var det mange som hadde problemer med at våpenet kunne føre til at det ble kortere avstand mellom konvensjonell og kjernefysisk krigføring.<sup>100</sup>

Carter selv hevder at han som følge av all motstanden hadde problemer med å skulle presse våpenet på sine allierte, selv om hans rådgivere mente han burde fortsette med planene.<sup>101</sup> 7. april 1978 bestemte han seg for å avlyse prosjektet, noe som kjølnet Schmidts forhold til Carter og til USA.<sup>102</sup> Som følge av Carters håndtering av nøytronbombsaken og det faktum at hans snuoperasjon fant sted uten konsultasjoner med europeerne, ble det reist spørsmål i Vest-Europa om i hvilken grad og hvorfor alliansen skulle følge et amerikansk lederskap dersom det var ute av stand til å gjenopprette et sterkt og fast lederskap og en klar retning for alliansens politikk.<sup>103</sup> Ifølge Schwartz skulle derfor moderniseringsplanene av NATOs TNF bli den saken der USA ønsket å demonstrere nettopp et sterkt lederskap etter katastrofen med nøytronbomben.<sup>104</sup>

---

<sup>98</sup> Carter, *Keeping Faith*, ss. 225-226.

<sup>99</sup> Fred M. Kaplan regnes som en amerikansk militærekspert: Han har skrevet mye om våpen og forsvarspolitik, blant annet en bok om historien bak kjernefysisk strategi og dens skapere kaldt *Daydream Believers: How a Few Grand Ideas Wrecked American Power*. Han har også skrevet om nøytronbomben, hva den er og hvordan den fungerer.

<sup>100</sup> At nøytronbomben drepte med stråling, er den forklaringen på opinionens skepsis som Carter selv trekker fram i sin selvbiografi. Carter, *Keeping Faith*, s. 225; for mer om debatten, se for eksempel Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, ss. 207-209.

<sup>101</sup> Carter, *Keeping Faith*, s. 227.

<sup>102</sup> Nuti, "Italy and the battle of the euromissiles", s. 336; Carter skriver at Helmut Kohl, lederen for kristendemokratene i Vest-Tyskland, hevdet at USA unilateralt hadde stoppet planene. Carters argument var at ingen av de vesteuropeiske regjeringene var villige til å utplassere våpnene. Carter, *Keeping Faith*, s. 229.

<sup>103</sup> For eksempel Nuti, "Italy and the battle of the euromissiles", s. 336.

<sup>104</sup> Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, s. 224; Holst, "The "dual track" decision revisited", s. 4.

## Arbeidet med moderniseringsplanene internt i NATO

NPG ble etablert i 1965 som et konsultasjonsorgan på statsrådsnivå, representert ved alle de allierte forsvarsministrene, for diskusjon av kjernefysiske forsvarssaker.<sup>105</sup> Gruppen hadde både en konsultativ og en rådgivende funksjon. NPG behandlet spørsmålet om langsiktige moderniserings- og forbedringsprogrammer for de kjernefysiske styrkene i Europa. Hovedmålet med arbeidet var å opprettholde den sikkerhetspolitiske stabiliteten. Eventuelle tiltak man kom til enighet om, skulle så vurderes i rustningskontroll- og nedrustningsperspektiv.<sup>106</sup>

Norge tok plass i NPG først i 1970. Ifølge Rolf Tamnes kom det av at Danmark var blitt medlem og fordi britiske og amerikanske aktører hadde lagt press på Norge. Tidligere hadde norske regjeringer tatt avstand fra deltagelse i NPG som følge av den restriktive norske atompolitikken.<sup>107</sup> Fra 1969 viser imidlertid kildene at det ble mer interessant for Norge å delta i gruppen. Hovedmotivet var at Norge ønsket å følge med i sentrale spørsmål som ble diskutert der, hovedsakelig som følge av den strategiske utviklingen på nordflanken. I de første årene deltok periferiaktørene i NPG på rotasjonsbasis.<sup>108</sup> Norge og Danmark roterte med 18 måneders mellomrom. Selv når Norge ikke var fast medlem, ble norske myndigheter holdt løpende orientert om det som foregikk i NPG. Informasjonen om NPGs arbeid ble presentert gjennom Norges faste representasjon i NATO, fra arbeid i ad hoc grupper og gjennom NPGs sekretariat.<sup>109</sup> Norge var igjen medlem av NPG på statsrådsnivå fra 1. januar 1979 og fra sommeren samme år ble alle de 11 NATO-landene som var representert regelmessig i NPG faste medlemmer i NPGs ministerråd.<sup>110</sup> Endringen i medlemskapsordningen kom etter nederlandsk initiativ, og forslaget ble formelt fremmet på ministermøtet i slutten av april 1979.<sup>111</sup> Flere av rotasjonsmedlemmene, deriblant Norge, Danmark og Belgia, var enige i at det var uholdbart at de deltok i underliggende ad hoc grupper, men likevel ikke kunne delta på statsrådsmøtene der beslutningene faktisk ble tatt.<sup>112</sup>

---

<sup>105</sup> Unntakene var igjen Island og Frankrike.

<sup>106</sup> St. meld. nr. 11 (1978-1979), vedlegg 3 om forsvarssamarbeidet, punkt 3.2, s. 21.

<sup>107</sup> Mer om prosessen som førte til at Norge ble deltaker i NPG i Tamnes, *Oljealder*, s. 116.

<sup>108</sup> Periferiaktørene var Norge, Nederland, Canada, Tyrkia, Belgia, Danmark og Hellas. UD 33.2/52E, 36, 8.6.79. Notat, UD 3. pol. kontor til unin. Vedr. NATOs NPG. Opphevelse av rotasjonsordninger.

<sup>109</sup> St. meld. nr. 11 (1978-1979), vedlegg 3 om forsvarssamarbeidet, punkt 3.2, s. 21.

<sup>110</sup> De faste representantene var Belgia, Canada, Danmark, Vest-Tyskland (Forbundsrepublikken Tyskland), Hellas, Italia, Nederland, Norge, Tyrkia, Storbritannia og USA. UD 33.2/52E, 37, 2.7.79. Luns, til de permanente rep. for de 11 landene i NPG.

<sup>111</sup> UD 33.2/52E, 37, 27.6.79. FD, ved byråsjef Engh til UD. Ref. fra NPG-ministermøte i Florida 24-25.4.79.

<sup>112</sup> UD 33.2/52E, 35, 9. 4.1979. Notat, UD 3. pol. kontor. Hovedinntrykk fra NPG/HLG – møte i Brussel 3.4.79; se også det norske innlegget NPGs ministermøte Homestead, Florida 24-25.4.79, UD 33.2/52E, 36, 17.4.79. NATODElBrussel til UD. Vedr. rotasjonsordningen i NPG.

## ***Høynivågruppen***

I kommunikeet etter NPGs møte i Ottawa i juni 1977 var det for første gang formelt nedfelt at det fantes tanker om å modernisere NATOs TNF. Deltakerne på møtet ble presentert for etterretningsdata om de nye og moderne sovjetiske SS-20 rakettene.<sup>113</sup> Samme måned som Schmidt holdt sin tale, i oktober 1977, holdt NPG sitt neste møte, i Bari i Italia. På dette møtet var Sovjetunionens nye TNF en av hovedsakene. Det ble bestemt, etter amerikansk oppfordring, at det skulle dannes en spesialkomité, en ad hoc gruppe, den såkalte Høynivågruppen (HLG).<sup>114</sup>

HLG ble ledet av USA og skulle bestå av representanter fra de allierte utenriks- og forsvarsdepartementene. Pentagons ønske var at denne gruppens representanter skulle ha en så sterk og formell posisjon at det ikke ville være noe problem med tilgang til informasjon fra politiske aktører i hjemlandet, og operasjonelt ansvar for forsvarsplanleggingen i sine respektive regjeringer.<sup>115</sup> Norge var i utgangspunktet representert i HLG fra Forsvarsdepartementet (FD) ved statssekretær Holst og byråsjef O. M. Engh. Forsvarets Overkommando (FO) var også representert på flere av møtene ved generalløytnant Sven Hauge. Fra våren 1979 deltok også Utenriksdepartementet (UD) direkte i drøftelsene HLG. Drøftelsene dreide seg da i større grad enn tidligere om mer generelle politiske spørsmål i tilknytning til NATOs kjernefysiske strategi. Derfor var det blitt aktuelt også for UD å kommentere moderniseringsspørsmålet, og for UDs ledelse å ta standpunkt i saken. Spørsmålet om økt engasjement ble tatt oppi UD allerede i begynnelsen av 1979.<sup>116</sup> Fra dansk UD hadde det, i forbindelse med samtalene om det forestående møtet i HLG i Colorado Springs, USA, i februar 1979, blitt trukket fram at Norge var ett av få land som ikke hadde UD-deltakelse på HLG-møtene. Dette resulterte i at en byråsjefen i UD skulle delta på møtene i HLG.<sup>117</sup>

HLGs arbeid gikk i utgangspunktet ut på å undersøke og vurdere den strategiske balansen i Europa og rollen til TNF for alliansens totalforsvar, et arbeid som var etablert som ”task force 10” under alliansens amerikansk-sponsede langtidsplanleggingsprogram (LTDP).<sup>118</sup> Som følge av de politiske vurderingene som vokste fram i forbindelse med den sovjetiske utplasseringen av SS-

---

<sup>113</sup> Se for eksempel St. meld. nr. 110 (1977-1978), undervedlegg F, s. 32.

<sup>114</sup> HLG stod for ”High level group on nuclear force modernisation”.

<sup>115</sup> Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, s. 217.

<sup>116</sup> UD 33.2/52E, 34, 17.1.1979. Notat, UDs 3. pol. kontor. Vedr. mod. av NATOs TNF.

<sup>117</sup> UD 33.2/52E, 34, 14.2.1979. Notat, UDs 3. pol. kontor. Vedr. møte i NPG/HLG i Colorado Springs, USA.

<sup>118</sup> UD 33.2/52E, 34, 17.1.1979. Notat, UDs 3. pol. kontor. Vedr. mod. av NATOs TNF; Long Term Defence Program (LTDP), omtales som langtidsplanleggingsprogrammet i stortingsmeldingene, for eksempel i St. meld. nr. 110 (1977-1978), vedlegg 3.1, NATOs forsvarsplanleggingskomité, s. 17 ; det opprinnelige arbeidet til HLG hadde i utgangspunktet vært en del av oppgavene i NPG, men ble tatt ut av gruppens hender. Dette kom blant annet av at personer i Pentagon ønsket arbeidsoppgaven flyttet som følge av oppfattelsen av at NPG hadde sviktet i å forutse krisen nøytronbombesaken medførte i europeiske regjeringer. Alle var ikke enige i at staben i NPG hadde sviktet, men både i USA og Europa var det enighet om Pentagons forslag om at slike sensitive spørsmål skulle overlates til en spesiell gruppe utvalgte individer. I denne sammenhengen vokste HLG frem som et godt alternativ. Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, s. 217.

20, ble HLGs fokus raskt flyttet mot mer konkrete vurderinger i forhold til de langsiktige politiske og militære aspektene av TNF-styrkenes stilling og størrelser.<sup>119</sup> Resultatene av arbeidet i HLG ble presentert på ambassadørnivå i NPG.

Det første møtet i HLG ble holdt i desember 1977, ledet av David McGiffert.<sup>120</sup> På møtet ble blant annet NATOs forsvarsdoktrine tatt opp, i tillegg til alliansens og Warszawapaktens kjernefysiske kapasitet.<sup>121</sup> Ifølge Schwartz mente de amerikanske representantene på møtet at det kunne oppnås konsensus i spørsmålene rundt TNF-modernisering. Før det neste avtalte møtet, i februar 1978 i Colorado Springs, hadde det i Pentagon blitt skissert fire alternativer for håndtering av TNF-moderniseringen. Ettersom det var bestemt at deltakernes synspunkter ikke var formelt bindende for representantenes land, var diskusjonen åpen. Tre av de fire alternativene ble raskt avvist.<sup>122</sup> Alternativet som gjenstod var å gå inn for en moderat forbedring av alliansens langtrekkende TNF, LRTNF. Det var snakk om LRTNF fordi de eksisterende TNF i Europa som nevnt hadde begrenset kapasitet til å nå mål i Sovjetunionen. Modernisering av den langtrekkende TNF var attraktivt av flere grunner. Det ville ikke bringe opp spørsmålet om frakobling av amerikansk sikkerhet fra den europeiske, men ville være en synlig reaksjon på SS-20 utplasseringen. Samtidig var alternativet det minst provoserende og dermed lettest å akseptere for de som vektla avspenning. McGiffert ledet dermed HLG til en viktig konsensus på dette møtet. Det ble bestemt at det var nødvendig med en "evolutionary upward adjustment", altså en gradvis modernisering. Moderniseringen skulle bestå av en blanding av ulike langtrekkende TNF.<sup>123</sup> Da problemene rundt nøytronbomben meldte seg, bidro konsensusen og det videre arbeidet i HLG til å gjenopprette tilliten i det transatlantiske forholdet og i forholdet mellom Carter og Schmidt. Carter-administrasjonen støttet i løpet av få måneder forslagene til HLG.<sup>124</sup>

Det videre arbeidet til HLG tok utgangspunkt i den felles forståelsen som var oppnådd, og var konsentrert om å utvikle en detaljert plan spesielt om hvor mange og hvilke våpentyper som skulle brukes. Oppfatningen i HLG var at utplassering av for få våpen ville gjøre det umulig å få Sovjetunionen til forhandlingsbordet. For mange våpen ville derimot bringe frakoblingsproblematikken på banen igjen fordi det kunne gi inntrykk av at det kjernefysiske forsvaret i Europa ikke lenger var avhengig av USAs interkontinentale kjernevåpen. Når det gjaldt hvor de nye våpnene skulle plasseres, var det enighet om at deltakelsen skulle gjøres bredest

---

<sup>119</sup> Holst, "The "dual track" decision revisited", s. 12.

<sup>120</sup> McGiffert var "United States Assistant Secretary of Defense for International Security Affairs".

<sup>121</sup> I den forbindelsen ble også SS-20 diskutert, men bare som en del av de sovjetiske kjernefysiske våpnene rettet mot NATO. Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, ss. 218-219.

<sup>122</sup> Mer om de tre andre alternativene og hvorfor de ble avvist, se: Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, s. 218.

<sup>123</sup> Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, ss. 217-219; se møteref. fra møter i NPG/HLG mellom oktober 1978 og februar 1979. For eksempel UD 33.2/52E, 34, 20.10.79. NATODelBrussel ved Lunde til FD ved Holst, til UD ved byråsjef Engh, og til FO ved gen.løytnant Hauge. Møte i NPG/HLG, Brussel 16-17.10.78; UD 33.2/52E, 35, 2. 4.79. Notat, Holst til Hansen. Vedr. HLGs rapport som skal drøftes på NPG statsrådsmøte, Florida 24-25.4.79.

<sup>124</sup> Nuti, "Italy and the battle of the euromissils", s. 337.

mulig. Slik skulle en moderniseringsbeslutning bidra til å reflektere alliansens solidaritet og villighet til å dele byrder.<sup>125</sup>

### ***Økende vektlegging av vurderinger på rustningskontrollområdet***

Rustningskontroll var et gjennomgangstema under diskusjonene i HLG, ikke minst fra den norske delegasjonens side. I norske innlegg ble det fremhevet at TNF- moderniseringen måtte sees i en bredere politisk kontekst. Moderniseringen måtte for eksempel ikke stå i veien for rustningskontrollbestrebelse med statene i øst, men våpnene måtte tvert imot inkluderes i forhandlinger mellom øst og vest.<sup>126</sup> I begynnelsen var det i hovedsak de tyske, nederlandske, danske og norske representantene som understreket behovet for at det ble arbeidet videre med problemene tilknyttet rustningskontroll. I det norske innlegget på møtet i NATOs råd i november 1978 ble rustningskontrollaspektet vektlagt: ”my authorities consider the questions related to TNF modernization and arms control as two aspects of the same basic security problem and of vital importance to the alliance as a whole.”<sup>127</sup> Både i HLG og i NATOs råd fremholdt de norske representantene et ønske om vurderinger omkring rustningskontrollforhandlinger i sammenheng med utformingen av moderniseringstiltak.<sup>128</sup>

Det var generelt sterk interesse blant de allierte for at rustningskontrollaspektet ble viet oppmerksomhet. I HLG ble det uttrykt uenighet om i hvilket forum spørsmålene om rustningskontroll skulle diskuteres. Fra amerikansk side ble NATOs råd vurdert som best egnet. Dette viste seg vanskelig å gjennomføre ettersom Frankrike deltok i rådet, men ikke ønsket delta i den typen drøftelser.<sup>129</sup> Hovedutfordringen til det amerikanske forslaget kom fra tysk side. Under en ambassadørkurs i mars 1979 uttrykte den tyske chargé d'affaires ønske om at alliansens konsultasjoner på rustningskontrollområdet ble intensivert og at disse konsultasjonene best kunne foretas i et nyetablert forum som godt kunne ha amerikansk

---

<sup>125</sup> Se for eksempel, UD 33.2/52E, 34, 20.10.79. NATODelBrussel ved Lunde til FD ved Holst, til UD ved byråsjef Engh, og til FO ved gen.løytnant Hauge. Møte i NPG/HLG, Brussel 16-17.10.78; Schmidt uttalte tidlig, blant annet under toppmøtet i Guadeloupe i januar 1979 at hvis Vest-Tyskland skulle utplassere våpen, måtte det også gjøres i andre land. Ellers kunne Vest-Tyskland bli utsatt for spesielt press fra Sovjetunionen. Se for eksempel UD 33.2/52E, 34, 17.1.79. NATODelBrussel til UD. Guadeloupemøtet.

<sup>126</sup> UD 33.2/52E, 34, 20.11.78. UD til NATODelBrussel. Norsk innlegg i NATO-rådet.

<sup>127</sup> UD 33.2/52E, 34, 22.11.78. NATODelBrussel til UD og FD. Det norske innlegget under NATO-rådets møte 20.11.78. (sitat begynner med liten forbokstav)

<sup>128</sup> UD 33.2/52E, 36, 26.4.79. Notat, UD 3. pol. kontor. Ref. første møte, 19-20.4.79 i SG.

<sup>129</sup> Rapporteringen til NATOs råd var problematisk for flere av allianselandene som følge av Frankrikes stilling. For mer om denne diskusjonen, se for eksempel UD 33.2/52E, 35, 8.3.79. NATODelBrussel. til UD. Rustningskontroll etter SALT II. Foreløpige tyske tanker; UD 33.2/52E, 35, 15.3.79. NATODelBrussel. til UD. Tanker etter tysk utspill; UD 33.2/52E, 35, 19.3.78. NATODelBrussel til UD og FD. Vedr. Kjernefysiske våpen i Europa, mod. alt. og rustningskontroll i lys av SALT og Guadeloupemøtet.

formannskap. Konsultasjonsforumet burde være på samme nivå som HLG, og bestå av en ekspertgruppe på høyt nivå som skulle rapportere til utenriksdepartementene.<sup>130</sup>

I utgangspunktet var man i UD usikker på om det var riktig å lage et så klart skille mellom drøftelsene i HLG og rustningskontroll, ettersom de ble ansett som to sider av samme sak. Den norske holdningen var at arbeidet med modernisering og rustningskontroll gjerne kunne foregå i ett og samme forum, som NPG.<sup>131</sup> Det tyske synspunktet var at den nye gruppen og HLG skulle være separate, men at de kunne samordnes for eksempel under NPG.<sup>132</sup>

### ***Spesialgruppen***

Etter samråd med Storbritannia og USA resulterte det tyske initiativet i opprettelsen av en ny gruppe i begynnelsen av april 1979. Gruppen ble kalt Spesialgruppen (SG) for drøftelser av rustningskontroll og beslektede spørsmål i forhold til de kjernefysiske våpnene for taktisk anvendelse.<sup>133</sup> Gruppen skulle foreta avklaringer om rustningskontroll knyttet til TNF-modernisering i et overordnet perspektiv for å bevare alliansens krigsforebyggende evne på alle nivåer, og for å motvirke destabiliserende utviklingstendenser på gråsonområdet. Med andre ord skulle rustningskontroll på området TNF opprettholde alliansens sikkerhet. 11. april kom pressemeldingen om den nyetablerte gruppen ut:

allied representatives meeting at NATO headquarters agreed to establish a special group to study the arms control aspects of theatre nuclear systems. the establishment of this group in parallel with npg hlg on tnf modernization underlines the alliance's dual strategy: the maintenance of deterrence and the pursuit of detente. the group will be composed of senior officials and report to ministers. at the request of allied representatives, the us has agreed to chair the group.<sup>134</sup>

Representasjonen i SG fulgte det tyske ønsket. Representantene skulle komme fra utenriksdepartementene og være på embetsmannsnivå. De skulle ha nær kjennskap til synspunktene til sine respektive regjeringer slik at de kunne uttale seg på deres vegne, men

---

<sup>130</sup> UD 33.2/52E, 35, 8.3.79. NATODelBrussel til UD. Rustningskontroll etter SALT II. Foreløpige tyske tanker.

<sup>131</sup> UD, 33.2/52E, 35, 16.3.79. UD til NATODelBrussel. Konsultasjoner om rustningskontroll etter SALT II, Tyske tanker; UD 33.2/52E, 35, 5.4.79. UD til NATODelBrussel. Tysk forslag.

<sup>132</sup> UD 33.2/52E, 35, 20.3.79. NATODelBrussel til UD. Uformelt møte mellom Aaron, NAC og NATO-rådet 16.3.79.

<sup>133</sup> Det fulle navnet til gruppen var "Special Group on arms control and related matters"; Blant annet Schwartz har skrevet at også nederlandsk oppfordring lå bak SG. Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*, s. 231; i kildene fra UD er det imidlertid kun det tyske initiativet som kommer fram. For eksempel UD 33.2/52E, 35, 26.3.79. NATODelBrussel. til UD; UD 33.2/52E, 36, 18.4.79. UD til NATODelBrussel; Nederland var imidlertid det landet som gjennom hele utformingen av planene tydeligst ga uttrykk for bekymring for opinionens reaksjon. Derfor ble det stadig understreket at det var behov for bakgrunnsinformasjon til informeringen innenriks som kunne gjøre det lettere å forsvare NATOs planer. Disse tankene ble også tatt opp under NPGs ministermøtet i Florida 24-25.4.79. Den nederlandske forsvarsministeren spurte om det var mulig at noe av materialet som var kommet fram under møtet kunne offentliggjøres for å underbygge alvoret i trusselen fra østlig side. UD 33.2/52E, 37, 27.6.79. FD ved Engh til UD. Ref. fra NPG-ministermøte i Florida.

<sup>134</sup> UD 33.2/52E, 35, 12.4.79. NATODelBrussel til UD og FD. Vedr. SG.

naturligvis uten å binde standpunktene.<sup>135</sup> Norge ble representert blant annet ved en underdirektør og byråsjef fra UD, en byråsjef i FD og assisterende forsvarsråd i den norske NATO-delegasjonen i Brussel.<sup>136</sup> Gruppens amerikanske leder var Leslie H. Gelb, som ble erstattet av Reginald Bartholomew i mai 1979.<sup>137</sup>

Hovedoppgaven til SG var å finne ut hvordan rustningskontrollbestrebelse kunne tilpasses moderniseringsplanene for best å ivareta alliansens krigsforebyggende evne på alle konfliktnivåer. Løsningene SG kom fram til skulle være basert på alliert konsensus og solidaritet, og samordnes med HLG i en felles rapport. Vurderingen om at rustningskontroll skulle være en integrert del av moderniseringspakken, skyltes ikke minst hensyn til opinionen i NATO-landene og pågående press fra Sovjetunionen.<sup>138</sup>

Av de mer konkrete diskusjonene som fant sted i SG, var spørsmålet om hvilket forum som var best egnet for nedrustningsforhandlinger om TNF. Flere alternativer ble vurdert. I tillegg til et forslag om å opprette et nytt forum for formålet, var både SG og SALT gode kandidater. Å inkludere TNF under de bilaterale samtalene mellom USA og Sovjetunionen ble etter hvert vurdert av alle representantene som det beste alternativet.<sup>139</sup>

Et annet sentralt spørsmål som ble diskutert i SG var hvilken grad av tilknytning det skulle være mellom moderniseringsaspektet og rustningskontrollaspektet. Dette spørsmålet var det større uenighet om. Det var enighet om at modernisering og rustningskontroll ikke utgjorde to separate alternativer som reaksjon på de siste 15 årenes sikkerhetspolitiske utvikling. Alliansen skulle ikke binde sin beslutningsfrihet når det gjaldt modernisering. Målene med rustningskontroll måtte være praktiske og realistiske, samtidig som de ikke skulle påvirke moderniseringsplanene. Modernisering skulle uansett besluttes. Uenigheten dreide seg om i hvilken grad utplassering kunne påvirkes av eventuelle forhandlinger.

På SGs møter så det ut til å danne seg to grupperinger i dette spørsmålet. På den ene siden stod Storbritannia, USA, Vest-Tyskland og Italia, som ikke ønsket noen umiddelbar sammenknytning av modernisering og rustningskontroll. De fryktet at det ville kunne virke negativt inn på forhandlingsmulighetene. De mente at noe utplassering måtte NATO uansett foreta, uavhengig av forhandlingsresultater med Sovjetunionen. Holdningene til nedrustning

---

<sup>135</sup> UD 33.2/52E, 35, 4.4.79. NATODelBrussel til UD, FD, Umin, Uråd m.fl. Vedr. Opprettelse av SG.

<sup>136</sup> I samme rekkefølge som presentert i teksten, var de norske representantene Leif Mevik, Vidar Wikberg, O. M. Eng og John A. Lunde. Det var i stor grad de samme representantene på hvert møte. Se for eksempel UD 33.2/52E, 36, 26.4.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Ref. 1. møte i SG, 19-20.4.79.

<sup>137</sup> Gelb var direktør for politisk-militære saker i USAs utenriksdepartement. Bartholomew var tidligere amerikansk diplomat og ambassadør. Fra 1977 til 1979 var han medlem av det amerikanske sikkerhetsrådet (United States Security Council).

<sup>138</sup> UD 33.2/52E, 35, 12.4.79. NATODelBrussel til UD. Vedr. SG.

<sup>139</sup> UD 33.2/52E, 39, 14.9.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Ref. 5. møte i SG, 6-7.9.79.

burde gjenspeile at gode forhandlingsresultatet ikke kunne fjerne behovet for utplassering fullstendig.<sup>140</sup>

På den andre siden stod Norge, Nederland, Danmark og til en viss grad Canada som ønsket en nær tilknytning. Gruppen så med andre ord på muligheten for at utplasseringen kunne bli påvirket av utsiktene til og resultatene av forhandlinger. Dette synspunktet kan antas å ha hatt sammenheng med sannsynlige indrepolitiske reaksjoner. De norske aktørene antok for eksempel, basert på tidligere erfaringer, at det ville komme sterke reaksjoner på planene på hjemmebane. En moderniseringsbeslutning nært knyttet til forhandlingsresultater ville være lettere å svelge for mange. Et synspunkt som ble fremmet fra norsk side, var at omfanget av utplassering skulle vurderes på bakgrunn av sovjetisk forhandlingsvilje. Dersom Sovjetunionen stilte seg positiv til forhandlinger, kunne moderniseringen reduseres, men dersom de sa nei til forhandlinger, skulle hele TNF-moderniseringsprogrammet gjennomføres.<sup>141</sup>

Dette synspunktet var kontroversielt i flere andre NATO-land, og også til en viss grad blant norske representanter som fryktet det ville svekke presset mot Sovjetunionen.<sup>142</sup> Grunnen var at Sovjetunionen kunne fremme vage forslag om forhandling uten å forhandle reelt. Samtidig kunne den sovjetiske TNF-moderniseringen fortsette.<sup>143</sup> Dette synet på mulighetene for forhandlinger fra de større NATO-landene var ikke ukjent. Forhandlingstaktikken var styrt av vurderingen om at det var stor risiko for at Sovjetunionen ville utnytte forhandlingene til å svekke vestlige posisjoner. Derfor ville ikke et potensielt godt resultat kunne veie opp for den potensielle risikoen.

Nederland var det landet som sterkest fremhevet at man først burde forsøke å forhandle, for så å foreta utplasseringer dersom det ikke lyktes. Det ble fremmet ønske om å gjøre forslaget om rustningskontroll like konkret som moderniseringsforslaget. Disse forslagene reflekterte holdninger i den nederlandske nasjonalforsamlingen. Motstand mot det nederlandske forslaget kom særlig fra Storbritannia som mente en utsettelse av utplasseringsvedtak, med for eksempel seks måneder, ville gi Sovjetunionen en følelse av å ha påvirkningsmulighet i NATOs beslutninger. Dessuten var det utrealistisk fordi det ikke ville komme resultater av forhandlinger så fort. Norge, representert ved underdirektør i UD, Leif

---

<sup>140</sup> UD 33.2/52E, 37, 4.6.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Ref. 3. møte 21-22.6.79 i SG.

<sup>141</sup> UD 33.2/52E, 36, 22.5.79. Notat, UDs 3. pol. kontor til Umin.; UD 33.2/52E, 36, 26.4.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Ref. 1. møte 19-20.4.79 i SG; UD 33.2/52E, 36, 11.5.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Ref. 2. møte i SG, 4.5.79.

<sup>142</sup> UD 33.2/52E, 37, 3.7.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Tyske og norske synspunkter.

<sup>143</sup> UD, 33.2/52E, 38, 15.8.79. Notat, UDs pol. avd. ved Torbjørn Christiansen til umin. Vedr. Aide-memoire 23.6.79 fra den am. amb.



Mevik, var enig i problemene ved det nederlandske forslaget som Storbritannia pekte på, men syntes likevel det var et politisk attraktivt forslag. Det kunne være attraktivt både i forhold til Sovjetunionen og for den indrepolitiske situasjonen i Norge.<sup>144</sup>

Utenfor SG ble også tilkoblingsaspektet diskutert. I en samtale mellom Holst og Lynn Davis, vurderte de to situasjonen dit hen at det eneste som kunne fjerne behovet for modernisering av alliansens TNF, var hvis det ble foretatt en fullstendig avvikling av SS-20-rakettene på sovjetisk side.<sup>145</sup> NATO-ambassadør Kjeld Vibe, var også opptatt av dette aspektet og drøftet det blant annet med den britiske og vesttyske ambassadørene til NATO, John Killick og Rolf Pauls. De kom fram til at det var helt urealistisk å tro at Sovjetunionen ville være villig til å gi opp noe på sin side, som for eksempel SS-20, uten at moderniseringsarbeidet klart og synlig var startet opp på vestlig side. De mente det var viktig at alliansen viste at den kunne treffe viktige og nødvendige beslutninger, slik at det ikke ble skapt inntrykk av at russerne kunne stanse nødvendige forsvarstiltak på vestlig side ved å spille på NATO-landenes egen opinion. Fra amerikansk side ble det fremhevet at det ikke kunne fattes et moderniseringsvedtak hvis det fantes en stilltiende forståelse om at prosessen kunne bli avbrutt eller omgjort. Det ble ansett som usannsynlig at den amerikanske Kongressen ville bevilge penger til utvikling og produksjon av et våpen som kanskje aldri ville bli utplassert. Moderniseringsplanene skulle ikke kunne omgjøres eller snus, men muligheten for å foreta en kvantitativ justering etter hvert ble drøftet.<sup>146</sup>

Presentasjon av NATOs planer for opinionen var et punkt som i større grad ble tatt opp av SG mot slutten av sommeren 1979, i perioden før HLGs og SGs arbeid skulle ferdigstilles. Nederland, Norge og Danmark ga uttrykk for at informasjonen som ble presentert innenriks måtte gi klart uttrykk for NATOs langsiktige målsetninger, særlig ønsket om å redusere TNF både på vestlig og østlig side. Dessuten burde det vektlegges at rustningskontrollforhandlingene tok sikte på å redusere NATOs TNF behov. Norge og Nederland hadde tidligere fremholdt at informasjonen til opinionen burde nevne at SG hadde vurdert muligheten for å utsette iverksettelsen av moderniseringen, men at de hadde kommet til at det ikke var hensiktsmessig. USA, Storbritannia og Vest-Tyskland godtok at TNF-rustningskontrollforhandlinger kanskje kunne redusere moderniseringsbehovet, og at det langsiktige målet var å få etablert lavere TNF nivåer. Samtidig advarte de mot å gi uttrykk for

---

<sup>144</sup> UD 33.2/52E, 37, 4.6.79. Notat, UD 3. pol. kontor. Ref. fra 3. møte 21-22.6.79 i SG.

<sup>145</sup> Davis var "US deputy assistant secretary of defence for policy plans and national security council affairs". UD 33.2/52E, 36, 16.5.79. NATODelBrussel til UD. Notat av Holst om samtale med Davis.

<sup>146</sup> UD 33.2/52E, 37, 8.6.79. NATODelBrussel ved Vibe til UD og FD.

en urealistisk optimisme.<sup>147</sup> Modernisering skulle besluttes uansett fordi NATOs strategier trengte det. Holst understreket at behandlingen av saken måtte foregå raskt for å unngå en opprivende debatt. En langvarig debatt var han redd kunne gjøre at Sovjetunionen blandet seg for mye inn, noe som igjen ville kunne føre til et sammenbrudd for alliansen.<sup>148</sup>

### *The Integrated Decision Document (IDD)*

Mens moderniseringsplanene var oppe til drøfting i NATOs medlemsland, ble saken til stadighet tatt opp på ulike hold. Henry Kissinger holdt et innlegg 1. september 1979 under et symposium i Brussel, som tok for seg NATOs utfordringer framover.<sup>149</sup> På symposiet deltok over 100 eksperter fra ulike medlemsland. I sitt innlegg understreket Kissinger at NATO allerede lå langt etter Sovjetunionen på det kjernefysiske området, og at disse forskjellene ville forsterkes utover 1980-tallet. Da ville NATOs styrker være utilstrekkelige, både som avskrekkingstyrke og til å slå tilbake et eventuelt angrep i Europa. Derfor understreket han at NATOs langtrekkende TNF for utplassering i Europa måtte moderniseres. Han mente at de amerikanske strategiske våpnene bare ville ha en begrenset krigsforebyggende effekt overfor andre interkontinentale våpen på grunn av likevektssituasjonen på det området.<sup>150</sup>

Kissingers uttalelser etterlot hos mange, blant annet i den norske NATO-delegasjonen, inntrykk av at han reiste tvil om troverdigheten av USAs kjernefysiske garanti av Vest-Europa. Kissinger modererte imidlertid sine uttalelser under den avsluttende pressekonferansen og understreket at den amerikanske kjernefysiske garantien fortsatt gjaldt. Ambassadør Vibe var blitt fortalt av sin amerikanske kollega, William Bennett, at modifikasjonen var kommet fra Washington som ikke ønsket slike spekuleringer rundt den amerikanske kjernefysiske garantien.<sup>151</sup> Det viser hvor opptatt amerikanske myndigheter var av å unngå misforståelser og spekulasjoner i denne saken. Ambassadør Bennett, vurderte

---

<sup>147</sup> UD 33.2/52E, 39, 14.9.79. Notat, UD 3. pol. kontor. Ref. fra 5. møte 6-7.9.79 i SG.

<sup>148</sup> UD 33.2/52E, 38, 23.8.1979. Amb. Washington ved Holst til UD.

<sup>149</sup> Kissinger hadde spesielt mellom 1969 og 1977 en sentral rolle i amerikansk utenrikspolitikk blant annet som pioner og forkjemper for avspenningspolitikk (détente) mot Sovjetunionen. Han forlot politikken i 1977 og fikk en stilling ved Georgetown University, senter for strategiske og internasjonale studier.

<sup>150</sup> Hovedkonklusjonene i årboken fra IISS, som ble offentliggjort omtrent samtidig som symposiet ble holdt, var på linje med Kissingers uttalelser. Det samme var konklusjonene fra det tyske forsvarsdepartementets hvitbok, tilsvarende norske stortingsmeldinger, om Forbundsrepublikkens sikkerhet og væpnede styrker. Fra IISSs side ble det imidlertid ansett som bemerkelsesverdig at SS-20 og Backfire-bombeflyet hadde fått så stor oppmerksomhet ettersom den kjernefysiske ubalansen hadde eksistert i over 15. år. UD 33.2/52E, 38, 20.8.79. Amb. London ved amb. sekr. Aril Wegener til ekspedisjonssjef Værnø i UD. Vedr. Vurdering fra IISS.

<sup>151</sup> UD 33.2/52E, 39, 7.9.79. NATODelBrussel til UD og FD. Vedr. Dr. Kissingers uttalelser om NATO og kjernefysiske våpen. Brussel 1.9.79; i tiden etter symposiet ble det forsøkt fra amerikansk side å "etterslukke" Kissingers tale ved å understreke at: "there should be no question about America's commitment to help defend Europe". UD 33.2/52E, 39, 14.9.79. NATODelBrussel ved Vibe til UD og FD. Troverdigheten av am. kjernefysiske garanti, samtale under ambassadørlunsj 11.9.79.

Kissingers uttalelser til å være motivert av ønsket om å få de europeiske allierte til å påta seg et større ansvar for fellesforsvaret.<sup>152</sup>

28. september 1979 ble fellesmøtet mellom HLG og SG avholdt i Brussel. HLG og SG hadde fullført sine avsluttende møter henholdsvis 26. og 27. september. Rundt midten av oktober var det planlagt at det skulle komme et integrert dokument, The Integrated Decision Document (IDD) som skulle inneholde resultatene gruppene hadde kommet fram til.<sup>153</sup> Fra norsk side var man fornøyd med arbeidet i de to gruppene. Spesielt ville arbeidet i SG være til god hjelp i å skaffe nødvendig parlamentarisk støtte for beslutningene i desember.

Fra HLGs side var hovedkonklusjonene om moderniseringsprogrammet at det skulle omfatte utplassering av i alt 464 landbaserte kryssermissiler (GLCM) i Forbundsrepublikken, Storbritannia, Italia, Nederland og Belgia og 108 Pershing II i Vest-Tyskland.<sup>154</sup> Dette ble ansett som i tråd med alliansens overordnede strategi og prinsippet om solidaritet og ”risk-sharing”. At utplassering skulle foretas i fem land, skulle imøtekomme både politiske krav, spesielt det tyske kravet om bred deltakelse, og militære krav om å skaffe en spredt og krigsforebyggende styrke. Alle medlemslandene måtte slutte opp om moderniseringsbeslutningen og delta i finansieringen av nødvendig utbygging gjennom NATOs infrastrukturprogram.

I likhet med moderniseringsprogrammet var rustningskontrollinitiativet utarbeidet for å bedre alliansens sikkerhetspolitiske stilling totalt sett. Derfor måtte rustningskontroll oppfattes som et tillegg til TNF- moderniseringen, ikke som en potensiell erstatning for den. SGs anbefaling var at USA burde føre forhandlingene, og at de skulle foregå innenfor SALT III. Forhandlingene burde omfatte både amerikanske og sovjetiske langtrekkende TNF. Bilaterale forhandlinger gjorde det mulig å unngå krav fra Sovjetunionen om at de britiske eller franske kjernevåpnene skulle inkluderes. Under konsultasjonene i SG ble det stadig, som vist, stilt spørsmål om hvordan informeringen av opinionen skulle foretas. Derfor ble det fra

---

<sup>152</sup> UD 33.2/52E, 39, 7.9.79. NATODelBrussel til UD og FD. Dr. Kissingers uttalelser om NATO og kjernefysiske våpen. Brussel 1.9.79.

<sup>153</sup> Egentlig var det to IDD. Det ene skulle danne grunnlaget for de endelige beslutningene på ministermøtet i desember. Det andre skulle ikke klareres formelt innen NATO, men innholdt en del som kunne brukes av hovedstedene etter behov, men ikke i sin helhet. Se for eksempel UD 33.2/52E, 40, 3.10.79. NATODelBrussel til UD, FD, FO. Ref. fra fellesmøte 28.9.79.

<sup>154</sup> Konklusjonene nevnt her er basert på referat fra fellesmøte fra NATO-delegasjonen. UD 33.2/52E, 40, 3.10.79. NATODelBrussel ved Lunde til UD, FD og FO; grunnen til at det ikke er referert direkte til utkastet til IDD levert statssekretær Holst og underdirektør Mevik 18.10.79 i hånda fra den am. amb. ved amb.råd Richard Barkley er fordi dette er et NATO-dokument som på skrivende tidspunkt ikke er avgradert. Jeg har også vurdert detaljene som kommer fram der som mindre viktige i denne sammenheng. Referatet inneholder uansett det som er sentralt for denne oppgaven.; Holst tok opp spørsmålet om det konkrete antallet våpen som var planlagt utplassert med den amerikanske ambassadøren Robert Komer før tallene ble presentert på fellesmøtet. Han spurte om tallet han var blitt presentert for (ca 575) var et tilfeldig tall. Svaret han fikk fra Komer var: ”You bet it isn’t”. UD 33.2/52E, 38, 24.8.79. Amb. Washington. St.sekr. Holst i samtale med ambassadør Komer.

amerikansk side utformet et ugradert tilleggskdokument til IDD, kalt ”public rationale paper”. Dokumentet skulle brukes av alliansemedlemmene som basis for informering av opinionen og parlamentene.<sup>155</sup>

Konklusjonene fra HLG og SG samlet i IDD ble videre drøftet under møter i NATO, blant annet under ministerrådsmøter og ambassadørmøter, fram til ministerrådsmøtet i midten av desember 1979 da dobbeltvedtaket ble fattet.

## **Norge i NATO- informert og involvert**

I Norge var det i begynnelsen en mindre del av den politiske ledelsen som kjente til det forberedende arbeidet og vurderingene i forbindelse med NATOs moderniseringsplaner. Enda færre var personlig involvert i det. NATO-delegasjonen, ledet av ambassadør Vibe, rapporterte i første rekke hjem til forsvarsminister Rolf Hansen og FD. Også utenriksminister Knut Frydenlund og UDs politiske avdeling, hovedsakelig 3. politiske kontor som håndterte NATO-saker, ble holdt orientert om arbeidet. Arbeidet med moderniseringsplanene ble, som vist, først og fremst drevet fra FD og FO, mens UDs deltakelse i arbeidet økte utover våren 1979.

Den norske deltakelsen var på ingen måte ubetydelig. I tillegg til FD, FO og UD, bidro Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) med tekniske vurderinger. Forskningssjef Erik Klippenberg deltok ved et par anledninger i en ad hoc teknisk arbeidsgruppe for HLG. I sin rapport fra møtet i Pentagon i januar 1979, skrev Klippenberg at i tillegg til Norge, var det bare Storbritannia og Canada som hadde deltakere med analytisk eller teknisk bakgrunn.<sup>156</sup>

### ***Johan Jørgen Holst***

En person stod svært sentralt blant de norske aktørene. Det var statssekretæren i FD, Johan Jørgen Holst. Holst hadde vært involvert i moderniseringsarbeidet i lengre tid, blant annet gjennom deltakelse i NPG. Dessuten hadde han vært norsk representant i HLG fra gruppen ble opprettet. Som forskningsleder ved Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI) deltok han også i en ikke-statlig gruppe av europeiske og amerikanske akademiske eksperter som holdt en rekke seminarer allerede i 1975.<sup>157</sup> Han hadde et stort engasjement i saken og hadde

---

<sup>155</sup> UD 33.2/52E, 40,19.10.79. NATODelBrussel til UD og FD. Am. ”public rationale paper”.

<sup>156</sup> UD 33.2/52E, 34,31.1.79. Forskningssjef Erik Klippenberg til UD, FD m.fl. Rapport fra møte i ad hoc technical group/HLG 25-26.1.79, Washington.

<sup>157</sup> Arbeidet i ”The European-American Workshop” resulterte i 1977 i en bok som så på nødvendigheten av å forbedre NATOs strategi om fleksibel respons og understreket viktigheten av den nye generasjonen av amerikanske våpen for å oppnå ønsket kapasitet. Gruppens arbeid har blitt trukket fram som en grunn til økt interesse blant de vesteuropeiske allierte for moderniseringsspørsmålet. Schwartz, *NATO's Nuclear Dilemmas*,

forsket mye på temaet. Holst var sannsynligvis den personen i Norge som gjennom hele moderniseringsspørsmålet var sterkest involvert i arbeidet, og som hadde mest kunnskap om NATOs strategier. Han var en viktig brikke i det norske arbeidet. Under forberedelsene til den amerikanske visepresidenten Walter Mondales besøk i Norge i midten av april, ble Holst utpekt som den foretrukne samtalepartneren for visepresidenten.<sup>158</sup> I praksis formulerte han Norges politikk: "[...] de synspunkter som Norge hittil har fremført om dette, stammer fra Holst, særlig i High Level Group om TNF-modernisering."<sup>159</sup>

Holst var også klar i måten han forklarte og begrunnet sine standpunkter på. Ifølge Jostein Nyhamar i hans bind av *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, etterlot ikke Holsts uttalelser noen tvil om at Norge ville gå inn for NATOs planer.<sup>160</sup> Holst fremstod som en dyktig, kunnskapsrik, analytisk og velinformert person. Til tross for at han på et tidlig tidspunkt hadde forståelse for at Norge mest sannsynlig ville støtte et prinsippvedtak i forbindelse med moderniseringssaken, var han ingen forkjemper for mer kjernevåpen i verden.<sup>161</sup> Tamnes skriver at Holst: "[...] virket som en viktig problemløser og brobygger, men ikke som en pådriver til fordel for utplassering".<sup>162</sup>

Etter at debatten om NATOs planer så smått hadde startet i det offentlige rom i Norge, var Holst svært opptatt av at folk skulle få en forståelse av vurderingene bak planene.<sup>163</sup> Hans kommentarer på interne notater viser at han hele tiden var sentral for hvordan informasjonsarbeidet på et senere tidspunkt skulle utformes og utføres. Han ønsket å gjøre informasjonen så tydelig og tilgjengelig som mulig for opinionen. Ett viktig punkt han på det daværende tidspunkt ikke ville kommentere, var hvor utplasseringen av de moderne TNF skulle foretas. Han anså det som en sak mellom USA og landene det var aktuelt å stasjonere våpnene i.<sup>164</sup>

Holst var ikke bare en sentral aktør fra norsk side, men han var generelt en sentral aktør i NATO gjennom hele prosessen med moderniseringsplanene. Militærstrategen Fred Kaplan, tilknyttet Representantenes Hus, omtalte Holst i en artikkel i *New York Times*. Kaplan fremhevet Holsts rolle som en av skaperne av planene, som sentral i utviklingen av dem og

---

ss. 204-205; gruppen ble ledet av militærstrategen Albert Wohlstetter. *Dagbladet* 10.12.79: "Amerikansk militær-ekspert: - Holst nøkkelperson bak nye a-våpen i Vest-Europa".

<sup>158</sup> UD 33.2/52E, 35, 30.3.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Vedr. visepres. Walter Mondales besøk i Norge.

<sup>159</sup> Kommentaren om Holst er føyd til dokumentet av underdir. ved pol. avd. i UD, Mevik. UD 33.2/52E, 34, 8.11.78. NATODElBrussel til UD. Drøftelser i NATO-rådet 20.11.78.

<sup>160</sup> Nyhamar, *Nye utfordringer 1965-1990*, s. 467.

<sup>161</sup> VG 10. november 1979. "Johan Jørgen Holst – ny mann i UD: - Jeg er ikke glad i bomber".

<sup>162</sup> Tamnes, *Oljealder*, s. 123.

<sup>163</sup> Dette berøres nærmere i kapittel 3.

<sup>164</sup> Se for eksempel UD 33.2/52E, 39, 10.9.79. Mevik til umin. Vedr. Holsts innlegg i HLG, kommentarer vedrørende den foreløpige rapporten til HLG.

som viktig i arbeidet med å få USA, men også de vanskelige vesteuropeiske statene, til å si ja til dem.<sup>165</sup>

### ***Ikke forsøk på å føre opinionen bak lyset***

Vurderinger i forhold til den mulige opinionsutviklingen i Norge stod sentralt i det norske arbeidet. Som nevnt, var det enighet blant de allierte om at TNF-modernisering ville bli en sensitiv sak innenrikspolitisk. Allerede før opprettelsen av SG, ble det fra norsk side vist til at presentasjon av kjernefysisk modernisering til opinionen ville være vanskelig uten at det samtidig ble presentert forslag til nedrustning. Selv om det fra HLG var blitt understreket at NATOs avhengighet av kjernevåpen ikke skulle økes, at terskelen for bruk av kjernevåpen ikke skulle senkes og at det ikke skulle oppnås likevekt med Sovjetunionen, var moderniseringsplanene etter norsk syn vanskelige å forsvare uten en sikker rustningskontrollplattform. Også nederlandske og danske representanter understreket at rustningskontrollmulighetene måtte klargjøres før informeringen av de allierte regjeringene.<sup>166</sup>

Arbeidet i SG ble ansett som viktig fra norsk side fordi det kunne sikre at moderniseringsplanene gjennomgikk grundige vurderinger i forhold til rustningskontroll før en formell beslutning ble tatt. Dette var et syn Mevik gjentok ved flere anledninger under SGs første møte i april 1979. Nederland, Danmark, Vest-Tyskland og til en viss grad Canada uttalte seg på samme linje.<sup>167</sup> Mevik understreket at ettersom moderniseringsplanene ville bli en vanskelig sak i de allierte land, måtte vurderinger om hvordan saken skulle håndteres overfor Stortinget og opinionen mer generelt foretas på et tidlig tidspunkt. Det måtte utarbeides koordinerte retningslinjer.<sup>168</sup> Han anså det som viktig på bakgrunn av nøytronvåpendebatten i Stortinget at man gikk varsomt fram i moderniseringsspørsmålet. Ellers kunne man risikere en negativ reaksjon fra Stortinget som kunne skape komplikasjoner for den norske deltakelsen i planene. I nøytronbombesaken hadde regjeringen nemlig gått inn

---

<sup>165</sup> *Dagbladet* 10.12.79: "Amerikansk militær-ekspert: - Holst nøkkelperson bak nye a-våpen i Vest-Europa"; Kaplan er nærmere presentert i fornote 100.

<sup>166</sup> UD 33.2/52E, 34, 23.11.78. NATODelBrussel til UD og FD. Open ended meeting 20. 11.1978 on TNF-mod. and arms control.

<sup>167</sup> UD 33.2/52E, 35, udatert, men bundet til foregående dokument datert 9.4.79. Mevik til umin.

<sup>168</sup> Allerede i juni 1979 ble det fremmet ønske fra generalsekretæren i NATO om "common data". UD 33.2/52E, 37, 6.6.79. NATODelBrussel til UD og FD. Videreføring av avklaring om TNF-mod. og rustningskontroll; diskusjonene om et felles sett med bakgrunnsinformasjon fortsatte under et møte mellom de faste representantene i NATO 5.7.79. Fra amerikansk side var man opptatt av å unngå en form for propagandakampanje mot NATO. Derfor ønsket de å rette seg i første rekke mot mediaarbeidere, politikere og akademiske miljøer. UD 33.2/52E, 37, 10.7.79. NATODelBrussel til UD. Vedr. Drøftelse blant de faste representantene 5.7.79.

for å koble det nye våpenet til rustningskontroll, men Stortinget hadde forkastet forslaget.<sup>169</sup> Til tross for norsk politikk, som hindret direkte deltakelse i moderniseringssaken, så Mevik for seg at saken likevel ville bli politisk og økonomisk sensitiv i Norge. Rustningskontrollbestrebelsene ved en modernisering måtte vektlegges fordi de kunne bli viktige argumenter i den debatten han så for seg ville komme.<sup>170</sup>

Statssekretær i UD, Thorvald Stoltenberg, understreket i sin samtale med Richard D. Vine, at moderniseringsplanene måtte finne støtte i NATO-landenes opinion selv om planene skulle ha en klar adresse mot Sovjetunionen.<sup>171</sup> Stoltenberg minnet også om Stortingets reaksjon på nøytronbombesaken, da majoriteten av regjeringspartiet gikk imot. Motstanden var da ikke bare rettet mot spørsmålet om utplassering i Norge, men også mot et vedtak om utplassering i andre NATO-land. Derfor måtte man gå varsomt fram med hensyn til informering. I tillegg til hensyn til opinionen, var utviklingen i Nederland også viktig for Norges del.<sup>172</sup>

I ettertid kan understrekingen av rustningskontroll knyttet til moderniseringen sees på som et rent taktisk forsøk på å påvirke en antatt gjenstridig opinion. Dersom hensynet til rustningskontroll ble understreket, ville det gjøre moderniseringen lettere å svelge for mange. Et slikt syn støttes imidlertid ikke av kildene. Selv om rustningskontrollbestrebelsene, som en del av hele moderniseringspakken, var påvirket av vurderinger i forhold til opinionen, var opinionsvurderinger ikke årsaken til arbeidet med rustningskontroll eller til opprettelsen av SG. Kildene viser at opinionen var viktig i diskusjonene omkring rustningskontroll, men spesielt i forhold til hvordan planene skulle presenteres offentlig i medlemslandene. Intensjonen bak rustningskontrollvurderingene ser dermed ikke ut til primært å ha vært for å selge NATOs planer til opinionen. Generelt var rustningskontrollaspektet, som vi har sett, viktig i forhold til de overordnede politiske og strategiske vurderingene i moderniseringsbeslutningene, de var viktige i forhold til Sovjetunionen og for opprettelsen av NATOs forsvarsstrategier. Kildene gir et relativt utvetydig belegg for at modernisering og rustningskontroll etterhvert ble ansett som to sider av samme sak.

---

<sup>169</sup> UD 33.2/52E, 37, 5.6.79. Notat, Mevik, 1. politiske avdeling, til omin. Retningslinjer for Norges holdning til spørsmålet om TNF-mod; Nøytronbombesaken var også medvirkende årsak til at man fra UD's side var usikker på om planene skulle tas opp som en egen sak i Stortinget. Hvis det ble en egen sak, var det fordi norsk bidrag til infrastrukturprogrammet eventuelt ble tatt opp som et eget spørsmål. UD 33.2/52E, 38, 22.8.79. Notat, UD's 3. pol. kontor. Samtale med amb. sekr. Peter Dodd, USA.

<sup>170</sup> UD 33.2/52E, 35, udatert, men bundet til foregående dokument datert 9.4.79. Mevik til omin.

<sup>171</sup> Vine var "deputy assistant secretary of state for European affairs".

<sup>172</sup> UD 33.2/52E, 39, 6.9.79. Amb. Washington til UD, FD og div. ambassadører. Samtale Stoltenberg og Richard Vine.

Holst var tidlig ute med å ta opp denne problematikken. Han understreket at man måtte unngå at SGs arbeid ble oppfattet som et pent ”wrapping paper” rundt moderniseringen. I tillegg måtte det unngås at det ble skapt inntrykk av at rustningskontroll hadde blitt en viktig sak bare fordi NATO ønsket å modernisere sine TNF. Derfor var han fra starten av svært opptatt av at det måtte gjøres en innsats for å forklare hvordan moderniseringen realistisk sett kunne behandles i en rustningskontrollkontekst, og at målet med de to parallelle vurderingene var å bevare alliansens sikkerhet og fortsette å arbeide for avspenning. Dette oppfattet han også som eneste måten å motvirke østlig propaganda mot en moderniseringsbeslutning NATO anså som nødvendig.<sup>173</sup>

### ***Norsk restriktiv politikk ikke til hinder for engasjement***

Norsk base- og atompolitikk, som hindret mulighetene for utplassering av kjernefysiske våpen på norsk territorium, ble stadig understreket fra norsk side under møter i NATOs råd, i NPG og i HLG. Det ble også gjentatt fra alliert side at det aldri var tale om å utplassere kjernefysiske våpen i land som hadde reservert seg mot det, slik som Danmark og Norge.<sup>174</sup> Likevel ble enhver formulering som på noen måte kunne tolkes dit hen at det ble åpnet for at kjernefysiske våpen skulle stasjoneres på norsk territorium, nøye rettet på. Et eksempel kan hentes fra drøftingene i forkant av HLGs møte 3. april 1979. I rapporten som skulle brukes i HLG stod det:

The HLG recognizes the established policy of some NATO countries regarding permanent peacetime basing. The HLG nonetheless reaffirms the recommendation in its earlier report that participation in the new long-range theater nuclear force posture be as widespread as possible.<sup>175</sup>

Rapportens formulering ble videre diskutert i UD. Der mente man at:

Det synes implisitt i ordet ”nonetheless” å ligge en form for utilsiktet trykk på land som Norge, som ikke tillater opprettelse av fremmede baser i fredstid, til å la LRTNF plasseres på deres territorium. Man vil antakelig fra norsk side kunne leve med en formulering hvor ordet ”nonetheless” erstattes med f.eks ”within these limits”.<sup>176</sup>

Etter drøftelser mellom UD og Holst, ble Holsts innlegg i HLG slik:

[...] I also think that the use of the word ”nonetheless” in the following sentence introduces an element of dissatisfaction or lack of agreement with the policies of restraint expressed in the previous sentence which we cannot accept.<sup>177</sup>

---

<sup>173</sup> UD 33.2/52E, 36, 18.4.79. UD til NATODel og FD. Utkast til norsk hovedinnlegg på møtet 19-20.4.79 i SG.

<sup>174</sup> Vibes samtale med den tyske ambassadøren, Rolf Pauls, bekreftet at den fantes enkelte i den interne diskusjonen i Forbundsrepublikken som hadde uttrykt håp om at Danmark og Norge ville vise villighet til å justere sin atompolitikk slik at deltakelsen i moderniseringsplanene kunne bli bredere. Pauls selv sa han aldri hadde hatt tro på det. UD 33.2/52E, 37, 8.6.79. NATODelBrussel ved Vibe til UD og FD.

<sup>175</sup> UD 33.2/52E, 35, 27.3.79. UD til NATODelBrussel. Ang. rapporten til statsrådene fra NPGs HLG.

<sup>176</sup> UD 33.2/52E, 35, 27.3.79. UD til NATODelBrussel. Ang. rapporten til statsrådene fra NPGs HLG.

<sup>177</sup> UD 33.2/52E, 36, 18.4.79. NATODelBrussel til UD. HLG - Hovedpunktene fra gruppens 7. møte, 3.4.79. Det norske innlegget ved Holst.



Fra amerikansk side ble det hevdet at den opprinnelige formuleringen kom av at det fantes frykt for at også flere land kunne bruke en svak formulering som begrunnelse for å distansere seg fra det aktuelle moderniseringsarbeidet, når man søkte bredest mulig deltakelse. Den norske klagen resulterte likevel i et kompromiss både USA og Norge kunne leve med.<sup>178</sup> Bakgrunnen for at det fra norsk side ble insistert på at formuleringen ble endret, var at det måtte komme klart og tydelig fram at Norge hadde fått forståelse for sin politikk slik at norske myndigheter skulle klare å samle støtte til moderniseringsvedtaket. Den nye formuleringen ble: "The HLG recognizes the established policy of some NATO countries regarding peacetime basing and that each Ally will view the manner of its participation against a background of factors unique to it."<sup>179</sup>

Det var ikke uten grunn at disse formuleringene ble presisert. Selv om norsk base- og atompolitikk var respektert av de allierte, ble det lenge, spesielt fra amerikansk og vesttysk side, lett etter måter Norge kunne støtte planene mer "fysisk" på. Under et møte mellom statsminister Odvar Nordli og den amerikanske forsvarsministeren Harold Brown, ble denne problematikken tatt opp. Brown la fram forslag om å stasjonere TNF-våpen på norske marinefartøyer. Dette var et forslag som de allierte hadde vært inne på ved tidligere anledninger og skulle komme tilbake til senere.<sup>180</sup> Fra norsk side var det uansett et problematisk forslag av politiske mer enn av militære grunner. Forslaget ble raskt avslått med begrunnelsen at norske fartøyer også var dekket av norske restriksjoner. Fra norsk side kunne man ikke rokke ved den etablerte base- og atompolitikken, som ble ansett som viktig for avspenning i nord. I Nederland og Belgia hadde det oppstått problemer i forholdet til NATO fordi de ble vurdert som utplasseringsland. Slike problemer ønsket man på enhver måte å unngå i Norge. Man ønsket ikke å sette forholdet til NATO, som på det tidspunktet var svært godt, i fare.<sup>181</sup> Fra amerikansk side ble det understreket at de skandinaviske medlemslandene måtte sikre deltakelse i planene på den ene eller andre måten for å demonstrere alliansens

---

<sup>178</sup> UD 33.2/52E, 36, 18.4.79. NATODelBrussel til UD. HLG - Hovedpunktene fra gruppens 7. møte, 3.4.79.

<sup>179</sup> UD 33.2/52E, 39, 10.9.79. Mevik til umin. Holsts innlegg i HLG vedr. baser for nye TNF.

<sup>180</sup> Akkurat i tilfellet med samtalene med Brown, viste det seg at forslaget var kommet fra Browns selv og var ikke et uttrykk for beslutninger innen den amerikanske administrasjonen. Visepresident Mondale viste forståelse for det norske synet. Brown hadde tydeligvis forsøkt å finne en ny "vri" i forslaget som Norge kanskje kunne akseptere. Det gikk ut på at kryssermissiler kunne befinne seg på marinefartøyene, men at atomladningene ble oppbevart utenfor Norge og norske fartøyer i fredstid. UD 33.2/52E, 37, 15.6.79. Amb. Washington til UD; UD 33.2/52E, 37, 14.6.79. NATODelBrussel ved Vibe til UD, uråd, statssekr. og statsministerens kontor; UD 33.2/52E, 37, 22.6.79. Amb. Washington. Samtale mellom statsmin. Nordli og visepres. Mondale 12.6.79.

<sup>181</sup> UD 33.2/52E, 37, 12.6.79. Amb. Washington til UD, FD, statsmin. kontor og FO. Statsmin. Nordlis besøk i USA. Samtale med forsvarsmin. Brown 11.6.79.

solidaritet og for å unngå at det ble skapt inntrykk av at de forsøkte å ”get it both ways”.<sup>182</sup> De allierte godtok etter hvert at Norge skulle finne andre måter å bidra på.<sup>183</sup>

Norges bidrag til NATOs moderniseringsplaner ble å samle politisk støtte til et vedtak og også bidra til finansieringen av planene. Finansieringen var den saken som det ble fokusert mest på fra norsk side utover våren og sommeren 1979. Det fantes frykt for at det økonomiske bidraget skulle gjøre det vanskelig å samle støtte til moderniseringssaken i Norge.<sup>184</sup> Likevel var de involverte aktørene i arbeidet klare over at Norge måtte bidra på den ene eller andre måten, og fellesfinansiering var en god løsning.

Det ble imidlertid ytret ønske fra norsk side om at finansieringen skulle være minst mulig synlig for å unngå at det økonomiske aspektet kom i veien for støtten til planene innenriks. Ettersom man på amerikansk side ønsket det motsatte, at finansieringen skulle være synlig fordi det viste villighet til å dele byrdene innad i alliansen, gir det grunnlag for å hevde at det var en reell interessekonflikt mellom Norge og USA i dette spørsmålet.<sup>185</sup> Fra norsk side kom det flere ganger forslag om at finansieringen skulle legges til under de vanlige utgiftspostene slik at det ikke ble noen spesiell og tydelig ordning bare for moderniseringsprogrammet. I et innlegg i HLG angående den finansielle deltakelsen i programmet innenfor rammen av infrastrukturprogrammet, sa Holst:

[...] With respect to infrastructure planning, I think it is important that we keep in mind our chosen approach of implementing the TNF modernization in an evolutionary manner. Hence we have preferred the chosen approach which will integrate the TNF infrastructure into the regular infrastructure program. [...] The alternative of a separate program of joint financing with respect to TNF infrastructure would have constituted a more dramatic break with previous practice and complicated our ability to mobilize public support. Therefore, from a presentational point of view it would in our case be preferable that the financing arrangement not be selected for particular highlighting, but presented in a low key business-as-usual manner. Decisions with respect to the size of the Infrastructure programme should be taken in due course and perhaps not preempted in connection with the decision on TNF modernization.<sup>186</sup>

---

<sup>182</sup> UD 33.2/52E, 37, 26.6.79. NATODelBrussel ved Vibe til UD. Middag med andre delegasjonsledere hos mr. Bartholomew 22.6.79.

<sup>183</sup> Se for eksempel UD 33.2/52E, 37, 14.6.79. NATODelBrussel ved Vibe til UD, uråd., statssekr. og statsmin. kontor.

<sup>184</sup> På dansk side ble ikke finansieringss spørsmålet ansett som et like stort problem. UD 33.2/52E, 39, 12.9.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Samtale 6.9.79 med den amerikanske og den nederlandske delegasjonssjef til SG om norsk og dansk holdning til TNF-mod.

<sup>185</sup> For eksempel spurte Mevik i samtale med den amerikanske og nederlandske delegasjonssjefen til SG om finansieringen måtte være veldig tydelig og offentlig. Fra amerikansk side ønsket man det, i hvert fall at det skulle kunne brukes overfor Kongressen. UD 33.2/52E, 39, 12.9.79. UDs 3. pol. kontor. Samtale 6.9.79 med den amerikanske og den nederlandske delegasjonssjef til SG om norsk og dansk holdning til TNF-mod.; Også i svaret på det amerikanske aide-memoiret fremholdt Mevik at problemet rundt norsk deltakelse i finansieringen ikke kom av økonomiske vurderinger, men at det kunne være en fordel å gjøre en slik deltakelse minst mulig ”synlig” for å sikre støtte til moderniseringsplanene. UD 33.2/52E, 39, 18.9.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Preliminær norsk holdning til mod. av NATOs TNF.

<sup>186</sup> UD 33.2/52E, 39, 10.9.79. Mevik til Umin. Holsts innlegg i HLG vedr. finansiell deltakelse i TNF-mod. innenfor rammen av infrastrukturprogrammet.

Holsts innlegg reflekterer nettopp frykten på norsk side. Også Frydenlund mente at hvis finansieringen ble øremerket moderniseringsformålet, kunne det skape interne problemer som ikke stod i forhold til det man risikerte å ødelegge både når det gjeldt NATOs politikk, men også i Norges forhold til alliansen. Finansieringen måtte ikke stå i strid med norsk atompolitikk.<sup>187</sup>

Den norske restriktive base- og atompolitikken og finansieringsproblematikken, hindret likevel ikke et sterkt norsk engasjement i saken. Norge var gjennom hele moderniseringsarbeidet svært sentral og aktiv i HLG i forbindelse med politiske så vel som militære spørsmål.<sup>188</sup> Norge hadde også uttalt seg om TNF-modernisering før HLG ble etablert, blant annet under NPGs ambassadørmøter.<sup>189</sup> Norge anså NATOs arbeid som viktig. Dessuten gjorde den norske deltakelsen og det norske engasjementet i moderniseringssaken at det ble lettere for norske aktører å sikre at norske interesser i størst mulig grad ble ivaretatt i moderniseringsplanene.<sup>190</sup> Atompolitikken hindret direkte norsk bidrag i form av territorium for utplassering av nye våpen, men norske representanter vektla stadig at et moderniseringsvedtak måtte støttes solidarisk av alle alliansens medlemmer og at det skulle herske fullstendig politisk enighet om saken.<sup>191</sup>

### ***Sterkt og godt amerikansk lederskap?***

Norske og amerikanske aktører hadde et godt og nært samarbeid under prosessen med moderniseringsplanene.<sup>192</sup> Selv om det ikke var aktuelt med utplassering i Norge, var det stadig konsultasjoner mellom norske aktører og amerikanske representanter på høyt politisk nivå. I juli 1979 ble det sendt et memorandum fra den amerikanske ambassaden til UD og FD der det så ut til at USA spesielt ønsker å høre Norges synspunkter i saken:

---

<sup>187</sup> UD 33.2/52E, 39, 4.9.79. Notat, UDs pol. avd. Ref. av samtale, umin. Frydenlund og umin. H. Christoffersen, Danmark, Reykjavik 30.8.79.

<sup>188</sup> Kildegrunnlaget gir ikke grunnlag til å si noe særlig om hvor aktive andre medlemsland var i arbeidet, eller til å kunne hevde at Norge var mer aktiv enn andre. Danmark skal imidlertid ha vist mer tilbakeholdenhet som følge av sin atompolitikk, men mest av alt som følge interne politiske utfordringer. Se Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2003*, red. Carsten Due-Nielsen, Ole Feldbæk og Nikolaj Pedersen (København: Gyldendal leksikon, 2004), ss. 198-215.

<sup>189</sup> Se for eksempel UD 33.2/52E, 35, 26.3.79. NATODelBrussel til UD.

<sup>190</sup> UD 33.2/52E, 37, 5.6.79. Notat til Umin., UDs 1. pol. avdeling ved Mevik. Retningslinjer for Norges holdning til spørsmålet om TNF-mod.

<sup>191</sup> UD 33.2/52E, 35, 26.3.79. NATODelBrussel til UD.

<sup>192</sup> Under samtale mellom statsmin. Nordli og forsvarsmin. Brown i USA, understreket Nordli at man i Norge verdsatte USAs rolle i verden, og anså landet som en av hovedhjørnesteinene for den frie verden. Norge støttet arbeidet USA gjorde for eksempel i forhold til problemene i Midtøsten. Fra norsk side mente man amerikanske bestrebelser var til det beste også for vesteuropeiske interesser. UD 33.2/52E, 37, 12.6.79. Amb. Washington til UD, FD, statsmin. kontor og FO. Statsmin. Nordlis besøk i USA. Samtale med forsvarsmin. Brown 11.6.1979.

It seems clear that the Alliance is now moving into the critical decision-making phase of the theatrical nuclear force modernization process. The United States Government would therefore like to share its thinking with the Norwegian Government prior to the continuation of the High Level Group consultation, the Nuclear Planning Group meeting and the December Ministerial to allow a complete exchange of views to take place looking towards the development of a fundamental consensus on this most urgent of Alliance tasks.<sup>193</sup>

Amerikanerne vektla flere av de samme faktorene som Norge når det gjaldt en moderniseringsbeslutning. Det gjaldt blant annet ønsket om forbedringene i alliansens avskrekkings- og forsvarsmuligheter og at planene skulle ha bredest mulig støtte i alliansen i alle sider av saken for å demonstrere solidaritet og ”risk-sharing”. Memorandumet fra den amerikanske ambassaden fremhevet:

Most importantly all members should, as the HLG recommended, publicly associate themselves with an Alliance decision to deploy new LRTNF, and to lend open support to those Allies who permit the basing of LRTNF on their soil. Every effort, we feel, should be made to gain as broad participation as absolutely possible.<sup>194</sup>

Ordlyden i memorandumet ga inntrykk av at dette var konsultasjoner som kun foregikk mellom USA og Norge: ”Our purpose for consulting you bilaterally is to obtain your views about the points which have been made in order that we might take them into account in preparing our specific TNF modernization proposal for presentation in the HLG.”<sup>195</sup>

Den amerikanske henvendelsen åpner for flere tolkninger. Den første er at USA faktisk så de norske synspunktene som interessante for det videre arbeidet. Det kan i så fall komme av at det var interessant med synspunktene til en småstat som ikke kunne få utplassering, men som USA stadig måtte ha støtte fra, eller fordi Norge faktisk hadde kommet med viktige bidrag i saken. En annen tolkning er at man fra amerikansk side ønsket å gi Norge *inntrykk* av å være en viktig bidragsyter og at norske synspunkter var viktige i arbeidet. Et slikt inntrykk kunne gjøre det lettere å få norsk støtte til moderniseringsplanene. Den tredje tolkningen går ut på at amerikanske myndigheter ønsket å forsikre seg om at de hadde ryggdekning, også fra en til tider ”brysom alliert”, før de offentlig gikk ut med et vedtak som de visste ville medføre sterke reaksjoner.<sup>196</sup> Fra amerikansk side var det viktig at moderniseringsplanene ble håndtert riktig så de ikke utviklet seg i samme negative retning som nøytronbombesaken hadde gjort. Norge hadde ikke vært beskjedent med å gå i mot den gangen. Faktisk ble det oppfattet som at Norge og Danmark, som følge av sine politiske restriksjoner, faktisk hadde et ansvar for å forhindre at det ble lagt opp til en ny

---

<sup>193</sup> UD 33.2/52E, 38, 23.7.79. Am. amb, Oslo til UD. Aide-memoire.

<sup>194</sup> UD 33.2/52E, 38, 23.7.79. Am. amb, Oslo til UD. Aide-memoire.

<sup>195</sup> UD 33.2/52E, 38, 23.7.79. Am. amb, Oslo til UD. Aide-memoire.

<sup>196</sup> Begrepet ”brysom alliert” brukes blant annet for å beskrive den norske rollen i NATO i Tamnes, *Oljealder*, ss. 91-95; Eriksen i ”Norge i det vestlige samarbeid”, ss. 231-245.

nøytronbombedebatt.<sup>197</sup> I moderniseringsspørsmålet var det blitt viktig for amerikanske myndigheter å demonstrere et sterkt lederskap. Ikke minst ønsket de også å lykkes i få gjennomført planer som kunne reflektere alliert solidaritet og deling av byrder hvis alliansen i sin helhet stilte seg bak dem. Ettersom Norge ikke kunne bidra direkte i moderniseringsplanene, ble det oppfattet fra norsk side at: "[...] det forventes at vi strekker oss lengst mulig på andre områder i prosessen, klar politisk støtte til et moderniseringsvedtak, villighet til å ta vår del av fellesfinansieringen etc."<sup>198</sup> Å sikre norsk støtte til moderniseringsplanene og forsikre seg om at Norge deltok på de områdene der det lot seg gjøre, var åpenbart et mål for amerikanerne.

Kildene gir ikke noe entydig svar på hva som var den amerikanske intensjonen med henvendelsen. Det ser imidlertid ut til at den siste forklaringen er den mest plausible ettersom kildene antyder at i hvert fall Danmark og Nederland også ble kontaktet bilateralt.<sup>199</sup> Henvendelsen fra amerikansk side kan ha vært rettet direkte mot tre av landene som ble ansett som potensielt problematiske i denne saken. Det ble hentet inn synspunkter fra de landene som så ut til å kunne skape vanskeligheter for en sak som var svært viktig i amerikanske øyne. Selv om det her ikke er belegg i kildene for å hevde det, er det nærliggende å tro at denne typen konsultasjoner også foregikk med de større medlemslandene. At moderniseringssaken var viktig på amerikansk side for å demonstrere et sterkt lederskap har allerede vært nevnt. De bilaterale henvendelsene demonstrerte nettopp det.

Det norske svaret på det amerikanske memorandumet kom sent, men reflekterte nettopp vurderingene foretatt fra de norske involverte aktørene. Ettersom det var blitt tatt eksplisitt hensyn til norsk politikk i memorandumet, var oppfattelsen at Norge burde gi et positivt svar på den amerikanske henvendelsen. Den norske holdningen var at man var villig til å være med på en alliert beslutning om modernisering forutsatt at det var snakk om et rimelig program og at alliansen samtidig foretok utspill vedrørende forhandlinger. Det norske synet om at konstruktive rustningskontrollforslag skulle fremlegges parallelt med en moderniseringsbeslutning, så ut til å være ivaretatt. De norske forpliktelsene så ut til å være offentlig å slutte opp om en alliert beslutning om utplassering av langtrekkende TNF og åpent støtte de allierte som tillot stasjonering av våpen på sitt territorium. I fortsettelsen av

---

<sup>197</sup> UD 33.2/52E, 36, 21.5.79. Notat, sorsvarsmin. til statsmin., miljøvernmin. og olje-og energimin. Vedr. Norges atomvåpenpolitikk og samarbeidet i NATO.

<sup>198</sup> UD 33.2/52E, 38, 25.7.79. Notat, UD's 3. pol. kontor. Noen momenter i forbindelse med det am. aide-memoir av 23.7.79.

<sup>199</sup> UD 33.2/52E, 38, 23.8.79. Notat, Amb. København ved ambassadør Dyvig til Umin; UD 33.2/52E, 38, 31.7.79, Notat, Umin's sekretariat i UD ved John Bjørnebye. Samtaler mellom Nederlands umin, C. van der Klaauw, og umin Frydenlund, Geilo 28-29.7.79.

solidariteten skulle Norge bevilge nødvendige midler til utbygging av fasilitetene for utplassering av TNF over NATOs infrastrukturprogram.<sup>200</sup> Fra den norske NATO-delegasjonenes side ble det pekt på konsekvensene dersom man på norsk side ikke fullt ut solidarisererte seg med en modernisering. Konsekvensene kunne være alvorlige både for Norges stilling i alliansen, for gjennomføringen av moderniseringsprogrammet og for troverdigheten av alliansens samhold og beslutningsevne i sin alminnelighet. Dessuten kunne norsk nei til finansiering medføre problemer, spesielt for land som Nederland.<sup>201</sup>

## Oppsummering

Utviklingen på det kjernefysiske området fra slutten av 1960-tallet og utover 1970-tallet rokket ved terrorbalansen. Det ble i økende grad klart at det fantes huller i NATOs kjernefysiske forsvarsevne på det europeiske kontinent, noe som utfordret troverdigheten av NATOs forsvarsstrategi fleksibel respons.

Både på europeisk og på amerikansk side ble det arbeidet med å utforme et opplegg for å svare på den kjernefysiske utviklingen. Som vist, har forskere kommet med sprikende forklaringer på opphavet til moderniseringsplanene. Det kan se ut til at planene hadde sin opprinnelse på amerikansk side og ble initiert der, men at de så ble presset fram på vesteuropeisk side, uten at det kan entydig bekreftes. Planene har av mange blitt ansett som europeiske fordi det var europeisk sikkerhet det dreide seg om og fordi Schmidt var den første til å ta opp temaet offentlig.

Utplasseringen av SS-20-raketten var ikke den direkte årsaken til at arbeidet med moderniseringsplanene ble påbegynt, selv om dette ser ut til å ha vært den generelle oppfatningen i samtiden og også i ettertiden. Det kan selvfølgelig henge sammen med at sovjetisk utplassering var en forklaring på moderniseringsplanene som flere kunne forstå og kanskje også akseptere. Det er likevel grunn til å hevde, som følge av den sentrale plassen den har fått, at uten den sovjetiske utplasseringen kunne moderniseringsplanen forblitt kun et omfattende prosjekt som aldri ble gjennomført. Utplasseringen kan derfor ansees som helt sentral for at moderniseringsplanene ble utformet og iverksatt. To andre hendelser virket som katalysatorer på det videre arbeidet med moderniseringsplanene, Schmidts tale for IISS i 1977 og striden om nøytronbomben.

---

<sup>200</sup> Selv om den endelige avklaring på dette ikke forlås på tidspunktet da svaret på den amerikanske henvendelsen ble sendt, stilte statssekretær Stoltenberg seg positiv til forslaget under et møte med Vine i Washington. Holst hadde også stilt seg positiv til saken under HLGs nest siste møte. UD 33.2/52E, 39, 18.9.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Preliminær norsk holdning til modernisering av NATO's TNF.

<sup>201</sup> UD 33.2/52E, 38, 25.7.79. NATODelBrussel til UD. Bekreftelse på svar på am. aide-memoire.

Internt i NATO foregikk utformingen av moderniseringsplanene. Arbeidsgruppene hadde amerikansk formannskap, og USA så generelt ut til å vise et sterkt og trygt lederskap i prosessen. Arbeidet i arbeidsgruppene HLG og senere i SG, ble ansett som to separate prosesser til bruk i utformingen av samme plan. Rustningskontrollbestrebelser ble gjennom hele prosessen i NATO ansett som svært viktige. Selv om et argument for rustningskontroll var hensynet til opinionen, var opinionsvurderinger verken grunnen til drøftelsene om rustningskontroll eller til opprettelsen av SG. Basert på kildegrunnlaget, virker det overveiende sannsynlig at rustningskontrollaspektet ikke ble vektlagt for å kamuflere det som ble ansett som vanskeligst i forhold til opinionen, moderniseringsproblematikken. Hensyn til opinionen ble imidlertid spesielt tatt da det ble diskutert hvordan presentasjonen av saken skulle utformes og gjennomføres internt i medlemslandene. De involverte aktørene i arbeidet i NATO, og også i departementene i Norge, var klar over at dette ville bli en sensitiv sak på hjemmebane. Det ble derfor utarbeidet et felles informasjonsgrunnlag som kunne brukes til informering innenriks.

Resultatet av arbeidet med planene i NATO ble samordnet i et integrert beslutningsdokument, IDD, og var i store trekk svært likt det som ble dobbeltvedtaket.

Norge var, og er, en småstat i det atlantiske arbeidet, men var likevel aktiv i arbeidet med NATOs planer. Norge deltok aktivt i drøftelser både på politisk- og på embetsmannsnivå til tross for at det aldri var aktuelt å utplassere de nye våpnene på norsk jord. Bidraget fra Holst i utformingen av moderniseringsplanene var ikke utbetydelig. Han var en viktig aktør i det allierte arbeidet samtidig som hans kunnskaper på området bidro til økt opplysning om saken på norsk side. Selv om Norges selvpålagte restriksjoner når det gjaldt visse sider av sikkerhetspolitikken til tider kunne gi de allierte litt hodebry, fremstod Norge i stor grad som en solidarisk støttespiller i arbeidet med moderniseringsplanene. Av hensyn til samholdet i alliansen og dens framtid, ble solidaritet stadig understreket fra norsk side.

# 3

## *NATOs planer presenteres i Stortinget*

### *Enighet og sterke reaksjoner*

---

25. oktober 1979 holdt utenriksminister Frydenlund sin utenrikspolitiske redegjørelse for Stortinget. Redegjørelsen var første gang utenriks- og forsvarsledelsen offentlig, og i sin helhet, presenterte NATOs planer om å modernisere sitt kjernefysiske forsvar i Vest-Europa. Under den påfølgende utenriksdebatten i Stortinget, og i tiden etter, ble det uttrykt sterk uenighet om saken. Norske myndigheter ble møtt av kritikk etter redegjørelsen for at planene ikke var blitt presentert tidligere, slik at det ble lagt opp til en bred og informativ debatt på et tidligere tidspunkt. I andre NATO-land fantes det mye mer informasjon om saken i det offentlige rom. For eksempel i USA, Nederland, Belgia og Vest-Tyskland var debatten rundt NATOs planer i full gang en god stund før norsk opinion hadde fått øynene opp for saken.<sup>202</sup>

I dette kapittelet vil jeg se på presentasjonen av moderniseringsplanene på Stortinget. Det skal vurderes hva som ble vektlagt i presentasjonen, og hvordan det passet overens med de føringene som i forkant var drøftet i NATO. Kritikken ledelsen ble møtt med står sentralt, og gjør det blant annet nærliggende å belyse i hvilken grad det fantes informasjon om saken før redegjørelsen.

### **Den utenrikspolitiske redegjørelsen for Stortinget**

Utenriksministerens redegjørelse for Stortinget i slutten av oktober 1979 representerte den første presentasjonen i Norge av alliansens moderniseringsplaner.<sup>203</sup> Det var også i tiden etter redegjørelsen at debatten omkring saken virkelig tok av.<sup>204</sup> NATOs moderniseringsplaner stod sentralt i Frydenlunds redegjørelse, og var første sak på dagsordenen. Frydenlund ga både en bred og relativt dyptgående beskrivelse av bakgrunnen for moderniseringsplanene, og i den forbindelse også av den seneste utviklingen i forholdet mellom øst og vest, og spesielt mellom USA og Sovjetunionen. Han så positivt på at avspenningen i Europa var blitt styrket de siste fem årene, men fremhevet samtidig at det nettopp derfor var viktig å: ”oppretholde et nødvendig militært forsvar”.<sup>205</sup>

---

<sup>202</sup> Blant annet i VG stod det at debatten allerede hadde pågått en tid i andre NATO-land da utenriksledelsen i Norge tok opp saken. VG, VG mener, 2.11.80: ”Debatt med følelser”.

<sup>203</sup> St. tid. ss. 281-291 (1979-1980), *Utenrikspolitisk redegjørelse*, spesielt ss. 281-284.

<sup>204</sup> Debatten og argumentasjonen som preget den, behandles i kapittel 5.

<sup>205</sup> St. tid. ss. 281-291 (1979-1980), *Utenrikspolitisk redegjørelse*, s. 282.



Frydenlund påpekte at det i løpet av de siste 10 årene var blitt tilnærmet likevekt mellom supermaktenes interkontinentale kjernevåpen, og at de siste sovjetiske utplasseringene av mellomdistansevåpen rettet mot det europeiske kontinent hadde ført til sterkere bekymring i NATO. Den manglende militære likevekten som var i ferd med å skapes, medførte en truende situasjon. Frydenlund vektla at det ikke bare var de militære som var opptatt av situasjonen, men at spørsmålet også var blitt reist av ledende statsmenn i Vest-Europa. Dessuten var det ”[...] nettopp avspenningens arkitekter som ser en slik likevekt som den avgjørende forutsetning for å føre avpenningsprosessen videre”.<sup>206</sup> Han beskrev videre at det som følge av denne utviklingen var satt i gang arbeid i NATO for å se på modernisering av alliansens kjernevåpen på den ene siden og foreslå nedrustningsforhandlinger om de kontinentale kjernevåpnene med Sovjetunionen på den andre siden. Frydenlund understreket at forslagene som var presentert fra NATOs side var utarbeidet i fellesskap og skulle danne grunnlaget for ”[...] en beslutning som alliansen som helhet står bak”.<sup>207</sup> Han vektla at det aldri var aktuelt å øke antall kjernevåpen eller kjernevåpnenes rolle i alliansens politikk.<sup>208</sup>

Mot slutten av redegjørelsen presenterte Frydenlund fem faktorer som regjeringen skulle vektlegge når dens standpunkt skulle utformes. Her gjengis alle fem faktorene i sin helhet:

1. Et vedtak om modernisering vil ikke berøre norsk atomvåpenpolitikk. Kjernevåpen vil ikke bli stasjonert eller lagret i Norge.
2. På grunn av det klare forbehold som ligger i norsk atomvåpenpolitikk, må Norge legge særlig vekt på de vurderinger som gjør seg gjeldene i de medlemsland i NATO som vil bli direkte berørt av eventuelle vedtak. Disse land vil forutsette politisk støtte fra hele alliansen.
3. Et vedtak om modernisering må ledsages av et tilbud om reelle forhandlinger med sikte på å oppnå rustningskontrollerende ordninger som sikrer likevekt på et lavest mulig styrkenivå.
4. De signaler som president Bresjnev kom med i sin tale i Øst-Berlin 6. oktober i år, og som senere ble gjentatt i brevene til regjeringssjefene i NATO-landene, må følges opp i utformingen av NATOs tilbud om forhandlinger.
5. Og endelig: Tidsrommet fra et eventuelt vedtak om modernisering og fram til utplassering av disse våpen må utnyttes aktivt til forhandlinger om rustningskontroll.<sup>209</sup>

Hvordan de nasjonale myndighetene skulle informere opinionen, hva som skulle vektlegges og ikke, var som vist i forrige kapittel gjenstand for vurderinger i alliansen. Opinionens reaksjon var viktig i drøftelsene i NATO, og et tema som til stadighet dukket opp. Fra utarbeidelsen av planene ble påbegynt, var representantene opptatt at det måtte gjøres svært

<sup>206</sup> St. tid. ss. 281-291 (1979-1980), *Utenrikspolitisk redegjørelse*, s. 283.

<sup>207</sup> St. tid. ss. 281-291 (1979-1980), *Utenrikspolitisk redegjørelse*, s. 283.

<sup>208</sup> St. tid. ss. 281-291 (1979-1980), *Utenrikspolitisk redegjørelse*, s. 283.

<sup>209</sup> St. tid. ss. 281-291 (1979-1980), *Utenrikspolitisk redegjørelse*, s. 203 (min nummerering).

grundige forberedelser i NATO før alliansen presenterte tiltakene utad.<sup>210</sup> Planlegging av presentasjonen av moderniseringssaken overfor opinionen var første punkt på dagsorden under drøftelsen blant de faste representantene til NATO 5. juli 1979:

Det var enighet om at det må legges stor vekt på opinionens reaksjon på et vedtak om TNF-modernisering, og at de allierte burde enes om et opplegg for informasjon av opinionen. Til dette bruk bør det utarbeides data som de nasjonale myndigheter kan bruke sett utfra de nasjonale politiske omstendigheter.<sup>211</sup>

Representantene var enige i forslaget, som blant annet ble fremmet fra tysk side, om at de allierte skulle utarbeide en felles logisk begrunnelse, slik at de enkelte lands myndigheter baserte informasjonen til opinionen og til annet informasjonsarbeid på samme grunnlag. Begrunnelsen skulle så tilpasses nasjonale vurderinger. Den britiske ambassadøren understreket at vurderingene ikke måtte stå i strid med NATOs generelle mål på feltet eller skape vanskeligheter for andre medlemsland.<sup>212</sup> Den amerikanske chargé d'affaires mente generelle retningslinjer var viktige for å unngå at de nasjonale tiltakene stod i strid med hverandre.<sup>213</sup> Disse retningslinjene ble i oktober 1979 presentert i et amerikansk "public rationale paper", nevnt i forrige kapittel.<sup>214</sup>

Argumentene Frydenlund vektla i den utenrikspolitiske redegjørelsen på Stortinget, som skulle forklare bakgrunnen for NATOs planer, var i tråd med hvordan det var vurdert at det skulle gjøres i NATO. Han tok så for seg fem faktorer som skulle vektlegges i utarbeidelsen av regjeringens endelige standpunkt. Disse faktorene kan anses som et typisk eksempel på hvordan informasjonen fra NATO ble tilpasset de nasjonale forhold. Punkt to var det mest avgjørende i forhold til det norske standpunktet. Det reflekterte blant annet det den tyske ambassadøren til NATO fremhevet under drøftelsene blant de faste representantene, at "[...] vedtaket om TNF-modernisering må demonstrere Alliansens prinsipp om deling av risiko og byrder [...]".<sup>215</sup> Punktene en, tre, fire og fem var også grunnlag for norske standpunkt, men kan også reflektere myndighetenes fokus på å berolige motstanderne av og skeptikerne til planene. Punkt en ser ut til bare å være en bekreftelse av norsk politikk, mens

---

<sup>210</sup> Se for eksempel det danske innlegget i UD 33.2/52E, 34, 23.11.78. NATODelBrussel til UD. Ref. "open ended meeting" 20.11.78.

<sup>211</sup> UD, 33.2/52E, 38, 6.7.79. Referat, NATODelBrussel ved amb. sekr. Ove Farstad til UD. Drøftelsene blant de faste rep. 5.7.79.

<sup>212</sup> UD, 33.2/52E, 38, 6.7.79. NATODelBrussel ved Farstad til UD. Drøftelse blant de faste rep. 5.7.79.

<sup>213</sup> UD, 33.2/52E, 38, 6.7.79. NATODelBrussel ved Farstad til UD. Drøftelse blant de faste rep. 5.7.79.

<sup>214</sup> UD 33.2/52E, 40. 19.10.79. NATODelBrussel ved min.råd Kjell Østrem til UD og FD. Amerikansk "public rationale paper".

<sup>215</sup> UD, 33.2/52E, 38, 6.7.79. NATODelBrussel ved Farstad til UD. Drøftelse blant de faste rep. (med unntak av Frankrike) 5.7.79.; dette punktet stod også sentralt i den norske debatten, spesielt nevnt i kapittel 5.

punkt tre, fire og fem understreket norske myndigheters fokus på forhandlingselementet som alle var opptatt av.<sup>216</sup>

Norske aktører hadde tradisjonelt og også under det forberedende arbeidet i NATO, understreket viktigheten av nedrustning og avspenning gjennom forhandlinger. Frydenlund fulgte den linjen i sin redegjørelse og understreket at det var viktig å få til nedrustningsforhandlinger med Sovjetunionen som inkluderte de nye TNF, for å styrke avspenningen og unngå et nytt våpenkappløp. Under det overnevnte møtet i NATO la Vibe vekt på at man fra norsk side ønsket at i et fellesdokument skulle forhandlinger om rustningskontroll knyttes direkte til utplassering:

First I would like to underline the strong importance which my Authorities attach to parallel and closely coordinated efforts in processing decisions on TNF-modernisation and on the launching of a constructive arms control initiative involving TNF systems. When decisions are taken on TNF-modernisation, we must at the very same time have ready for presentation a credible arms control platform. In fact, much can be said for including both decisions on TNF-modernisation and on the arms control initiative in one and the same document when the results of the deliberations within the Alliance are being presented to the public towards the end of this year. I understand that this possibility has been discussed within the Special Group.<sup>217</sup>

Flere av representantene fra de ulike delegasjonene på møtet la vekt på at visse argumenter til fordel for en moderniseringsbeslutning måtte man være forsiktig med. Ifølge den britiske ambassadøren burde argumentet om den sovjetiske styrkeoverlegenhet brukes varsomt, og påstanden om at modernisering var nødvendig for å skape likevekt burde unngås fullstendig.<sup>218</sup> Dessuten la han vekt på at presentasjonsformen i forhold til opinionen måtte unngå å gi inntrykk av at moderniseringen ”ble presset fram av de militære ledere”.<sup>219</sup> Også militærkomiteens leder var enig i dette, og mente at de militære var kloke nok til å innse at det tjente saken best hvis de inntok en lav profil i spørsmålet uten at det hindret ytringsfriheten.<sup>220</sup> Hovedtyngden av argumentasjonen skulle ligge på behovet for en modernisering av eksisterende TNF-systemer som enten var blitt mindre effektive eller som var foreldede.<sup>221</sup>

At det i NATO var mange som forsøkte å ta fokus bort fra militæraspektet ved planene, kan ses på som et forsøk på taktisk ordbruk fra NATOs side for ikke å skape mer motstand i opinionen enn det et slikt vedtak uansett ville gjøre. I ettertid har Stoltenberg

---

<sup>216</sup> Punkt 4, Bresjnevs tale, kommer jeg tilbake til i kapittel 5.

<sup>217</sup> UD, 33.2/52E, 38, 4.7.79. NATODelBrussel til UD (vedlagt refereatet fra drøftelsene). Amb. Vibes innlegg til drøftelsene blant de faste rep. i NATO 5.7.79.

<sup>218</sup> UD, 33.2/52E, 38, 6.7.79. NATODelBrussel ved Farstad til UD. Drøftelse blant de faste rep. (med unntak av Frankrike) 5.7.79.

<sup>219</sup> UD, 33.2/52E, 38, 6.7.79. NATODelBrussel ved Farstad til UD. Drøftelse blant de faste rep. (med unntak av Frankrike) 5.7.79.

<sup>220</sup> UD, 33.2/52E, 38, 6.7.79. NATODelBrussel ved Farstad til UD. Drøftelse blant de faste rep. (med unntak av Frankrike) 5.7.79.

<sup>221</sup> UD, 33.2/52E, 38, 6.7.79. NATODelBrussel ved Farstad til UD. Drøftelse blant de faste rep. (med unntak av Frankrike) 5.7.79.

fortalt at han er enig i at det virket som en bevisst taktikk. Han syntes det virket som en måte å forføre folk på, og at det ikke var holdbart i det lange løp.<sup>222</sup> I Frydenlunds redegjørelse var likevel flere av de militære aspektene nevnt selv om de ikke ble vektlagt. Argumentene for avspenning framfor militær opprustning ble i større grad trukket fram. De var lettere å svelge for mange, men var også argumenter som norske myndigheter var opptatt av at skulle fremheves både i NATO og i Norge. At de militære argumentene var inkludert i redegjørelsen, viser at Frydenlund ønsket å gi en forståelse av planene i sin helhet og ikke aktivt gikk inn for å forlede opinionen. Det stemmer også godt overens med kildematerialet som ikke gir inntrykk av at myndighetene forsøkte å lure noen. Hadde de bevisst ønsket det, ville det vært lettere å fokusere på elementer som man kunne regne med at opinionen ville vise forståelse for. Inntrykket redegjørelsen gir, er at myndighetene ønsket å skape forståelse for planene, og spesielt det de norske aktørene ønsket å trekke fram, at det politiske målet med moderniseringsplanene var at de til syvende og sist skulle bidra til økt sikkerhet og nedrustning framfor ytterligere forsterket våpenbalanse gjennom en kvantitativ oppgradering av kjernevåpenarsenalet.

## **Regjeringen møtt med kritikk**

Etter den utenrikspolitiske redegjørelsen i Stortinget ble regjeringen kritisert for ikke å ha informert om saken på et tidligere tidspunkt slik at en bred og informativ debatt kunne starte. Kritikken kom blant annet til uttrykk under utenriksdebatten 1. november der det var skarp uenighet og sterke følelser om saken. Mange ga sin fulle støtte til regjeringens linje, mens andre reagerte negativt, blant annet som følge av at de følte seg utelatt i prosessen. I første rekke var det de som stilte seg skeptiske til NATOs moderniseringsplaner som følte seg holdt utenfor. Stoltenberg, som hadde tatt over som forsvarsminister Rolf Hansen 8. oktober, er i ettertid enig i at det virket som om det spesielt var motstanderne av vedtaket som satt igjen med følelsen av å ha blitt dårlig informert. Selv var han ikke enig i kritikken, men syntes ikke den gang og heller ikke i dag at det var rart at motstanderne kom med skarp kritikk. Han mente det var vanlig i tilfeller hvor det var uenighet i det som ble oppfattet som grunnleggende spørsmål.<sup>223</sup> Særlig var den NATO-kritiske fløyen i Arbeiderpartiet, også kjent som venstrefløyen, klar i sin kritikk. Den syntes den var blitt overkjørt. En av disse var Inger Lise Gjørsv. Hun uttalte under utenriksdebatten: ”For egen del finner jeg det umulig å innta et endelig standpunkt til dette spørsmålet, slik saken nå står. Dette både fordi spørsmålet er

---

<sup>222</sup> Samtale med Thorvald Stoltenberg 26.1.2010.

<sup>223</sup> Samtale med Thorvald Stoltenberg 26.1.2010.

kommet brått på meg, som på de fleste av oss, og fordi vurderingene bak spørsmålet er så vidt forskjellige.”<sup>224</sup>

For Gjørsv og hennes partikollega Kirsti Kolle Grøndahl var moderniseringssaken både vanskelig og viktig. De følte seg utsatt for hemmelighold fra sin egen regjering, og det hang sammen med deres oppfatning om at diskusjoner omkring sikkerhetspolitiske saker i Norge var for lukkede. De mente militære vurderinger ble holdt lengst mulig borte fra den offentlige debatt i Norge, og at diskusjonene ble holdt på et nivå altfor høyt politisk og militært. Dermed hadde prosessen foregått innenfor lukkede sirkler i den utenrikspolitiske, partipolitiske og militære elite, noe som hindret informasjonsspredning nedover i nivåene.<sup>225</sup>

Diskusjonen om hvorvidt sikkerhetspolitikken var gjenstand for altfor mye hemmelighold i Norge, er et stort og komplisert spørsmål som det ikke er mulig å ta opp i full bredde i denne oppgaven. Visse elementer i denne diskusjonen skal likevel berøres her. Et element som kan sies å tale for at sikkerhetspolitiske saker ble drøftet mer åpent i andre land enn i Norge i samtiden, var at debatten om moderniseringssaken var i gang langt tidligere i andre NATO-land. Parlamentet i Vest-Tyskland var allerede engasjert i saken måneder før den ble tatt opp i Norge.<sup>226</sup> I Norge var man generelt mer forsiktig i slike saker, og ventet med å ta saken opp offentlig til planene var mer eller mindre klare. John A. Lunde i Forsvarsdepartementet, som var stasjonert i Brussel i forbindelse med moderniseringssaken, fortalte at tysk TV tidlig presenterte detaljer om planene som fortsatt var hemmelige i Norge.<sup>227</sup> Likevel er ikke det nok til å konkludere med at det var så store forskjeller mellom Norge og de andre medlemslandene. For eksempel var det naturlig at debatten vokste fram tidligere i Vest-Tyskland ettersom det var der utplassering først ble planlagt, under forutsetning av at flere andre land også sa ja til å utplassere nye våpen på deres territorium. Slike faktorer må tas i betraktning dersom man forsøker å trekke paralleller mellom åpenheten rundt saken i Norge i forhold til andre land. Willoch presenterte en annen vinkling på dette

---

<sup>224</sup> Inger Lise Gjørsv (Ap) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 450.

<sup>225</sup> Inger Lise Gjørsv (Ap) i St. tid. ss. 895-941 (1979-1980), *Om Bev. på statsbudsj.*, s. 924; Kirsti Kolle Grøndahl (Ap) i St. tid. ss. 1565-1594 (1979-1980), *Om Norges deltakelse*, s. 1581.

<sup>226</sup> Forbundsregjeringen la fram sine hovedsynspunkter om saken i Forbundsdagen allerede 15. februar. For eksempel. (UD 33.2/52E, 35, 19.3.79. NATODelBrussel til UD og FD. Kjernefysiske våpen i Europa, mod. alt. og rustningskontroll i lys av SALT-forhandlingene og Guadeloupemøtet). Selve debatten om den sovjetiske utplasseringen og mulige politiske og militære mottiltak på vestlig side, var allerede i gang i mars 1979. Det var allerede aktiv debatt i de fleste NATO-land i mai 1979. I UD 33.2/52E, 36, 22.5.79. NATODelBrussel ved Vibe til UD og FD. Kommuniket fra utenriksministermøtet i Haag.

<sup>227</sup> Samtale med John A. Lunde 18.11.2009.

spørsmålet. Han mente det ikke var noe rart at debatten startet tidligere på kontinentet fordi risikoen for krig der ble oppfattet som større enn i Norge.<sup>228</sup>

Dette leder videre til spørsmålet om behandlingen av denne saken først og fremst var preget av en gjennomgående trang til hemmelighold, eller først og fremst skyltes et behov for forsiktig saksbehandling. Selv om planene ikke nådde offentligheten like tidlig som i andre NATO-land, ble saken relativt tidlig tatt opp i flere sammenhenger på øverste politisk plan. I mai 1979 sendte forsvarsminister Hansen et informativt skriv om moderniseringsplanene til daværende miljøvernminister og olje- og energiminister, henholdsvis Gro Harlem Brundtland og Bjartmar Gjerde. Det tok for seg Norges atomvåpenpolitikk og samarbeidet i NATO.<sup>229</sup> Grunnen til at disse statsrådene ble informert tidligere enn de øvrige, var at de i en kort periode måtte tre inn som stedfortredere for henholdsvis forsvarsministeren og utenriksministeren. Hansen åpnet for at de nevnte ministrene, i tillegg til statsministeren, utenriksministeren, Reiulf Steen og Per Utsi, sistnevnte ledere i henholdsvis Utenrikskomiteen og Forsvarskomiteen, skulle møtes for diskusjon om moderniseringsplanene før NATOs utenriksmøte i slutten av mai. Forsvarsministerens mål med samlingen var å klarlegge generelle retningslinjer for Norges holdning til TNF. Det var viktig at det var samsvar i holdningene til forsvarsministeren og utenriksministeren i NATOs møter.<sup>230</sup>

De øvrige regjeringsmedlemmene ble informert om saken da den ble tatt opp for første gang i regjeringsskonferanse 18. juni. Planene ble nevnt i forbindelse med at utenriksministeren refererte fra møter han hadde hatt i USA, men ble ikke drøftet. Det ble bestemt at de skulle legges fram som en egen sak på et senere tidspunkt. Det skjedde 20. september, da Frydenlund holdt en lengre redegjørelse om planene. Det ble godkjent at den foreløpige planen var å gi tilslutning til utenriks- og forsvarsministerens konklusjoner i saken, men at den endelige avgjørelsen skulle tas i desember.<sup>231</sup>

Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomité (UUKK) ble presentert en lengre redegjørelse om moderniseringsplanene 3. oktober 1979, kort tid etter at de ble ferdigstilte i NATO.<sup>232</sup> Komiteens drøftinger var ikke, og er fortsatt ikke åpne, men komitémøtene er regjeringens viktigste kanal til Stortinget, og gir partiene anledning til å fremføre sine

---

<sup>228</sup> Samtale med Kåre Willoch 15.1.2010.

<sup>229</sup> Hansen tok over etter Gro Harlem Brundtland som miljøvernminister ved regjeringsomdannelsen 8.10.79. UD 33.2/52E, 36. 21.5.79. Notat, forsvarsmin. til statsmin, miljøvernmin. og Olje- og energimin. Norges atomvåpenpolitikk og samarbeidet i NATO.

<sup>230</sup> UD 33.2/52E, 36, 22.5.79. Forsvarsmin. Hansen til statsmin. og umin.

<sup>231</sup> RA, regj.prot., 18.6.1979, sak 6; Regj.prot., 20.9.1979, sak 11.

<sup>232</sup> SA, møte i UUKK, 3.10.1979.

synspunkter. Gjørvs og Kolle Grøndahls kritiske kommentarer kan neppe sies å representere en helt dekkende beskrivelse av prosessen, selv om den åpenbart var mindre åpen enn for eksempel i Vest-Tyskland.

I bind 5. av *Norsk utenrikspolitikk historie*, konkluderer Eriksen og Pharo med at utenrikspolitikken i Norge er underlagt mer demokratisk kontroll enn den er i de aller fleste andre land, kanskje med unntak av Danmark. I mange tilfeller stemmer det ettersom opposisjonen slipper til i diskusjonen om de fleste saker, og UUKK blir i utstrakt grad konsultert om utformingen av politikken. Utenrikspolitikken er i Norge i mindre grad enn i andre stater den utøvende makts eksklusive ansvarsområde.<sup>233</sup> Det er ikke dermed sagt at det ikke er områder i utenrikspolitikken som er mer lukkede enn andre, som for eksempel base- og atompolitikken. Det kan vanskelig konkluderes entydig i dette spørsmålet, poenget er at det er en kompleks problemstilling.

Det som imidlertid kan sies i denne konkrete saken, er at de involverte aktørene i stor grad holdt kortene tett til brystet før planene var relativt ferdigstilte i NATO. Hvorvidt det var bevisst hemmeligholdelse er en annen sak. Diskusjonene om saken var i tiden før fellesmøtet i NATO forbeholdt interne politiske diskusjoner i Norge, og det var først da det var mer eller mindre enighet om et foreløpig standpunkt at planene ble presentert i sin helhet for Stortinget. Mange hevder at det var startskuddet for en åpen og offentlig debatt i Norge, og i så fall var det på et mye senere tidspunkt enn i de andre medlemsland i alliansen. Det som taler for at kritikken ikke var helt urettmessig, er at statsminister Nordli tok selvkritikk på området etter at vedtaket var fattet. Han ønsket ikke å kalle det en feil ved saksbehandlingen, men mente at moderniseringssaken hadde vist at det var en for dårlig løpende debatt om sikkerhets- og forsvarsspørsmål i Norge.<sup>234</sup>

Utover spørsmålet om hemmelighold, gikk kritikken regjeringen ble møtt med ut på hvor mye informasjon om saken som var tilgjengelig før Utenriksministerens redegjørelse. I uttalelsen over hevdet Gjørv at saken var kommet ”bardus” på henne. Også partilederen for Venstre, Hans Hammond Rossbach kom med et lignende innlegg:

Beslutningen om dette moderniseringsprogrammet blir av flere europeiske politikere sett på som en av de viktigste beslutninger som har vært til behandling innen NATO på lang tid. [...] Jeg må derfor sterkt beklage at Stortinget bare en måned før dette skal behandles på NATOs rådsmøte, blir invitert til å diskutere disse spørsmål. Den tidsfrist som her er gitt Stortinget, står på ingen måte i forhold til sakens betydning.<sup>235</sup>

---

<sup>233</sup> Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, s. 415.

<sup>234</sup> *Dagbladet* 21.12.79, ”Nordli i innrømmelsens hjørne: Atomdebatten klar belastning på partiet”.

<sup>235</sup> Hans Hammond Rossbach (V) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 432.

Det var naturlig nok mange som ikke var enige i dette. Flere stortingsrepresentanter hevdet at saken allerede var kjent. Det var hovedsakelig stortingsrepresentanter som ikke var like betenkt over moderniseringsspørsmålet som i stor grad støttet regjeringen mot kritikken. stortingsrepresentant for Høyre, Paul Thyness, var en av dem som uttalte seg:

Jeg har hørt bebreidelser mot Regjeringen for at den ikke tidligere la opp til en bred, informativ debatt om denne sak. Det er en bebreidelse jeg overhodet ikke kan se noe grunnlag for. NATOs arbeid med dette spørsmål har vært kjent lenge, og den debatt som ble startet opp nu, kunne like gjerne ha startet for flere måneder siden, dersom de som følte behov for den i dag, hadde følt behov for den da.<sup>236</sup>

Det første spørsmålet som da melder seg er hvorvidt saken var ukjent, eller ikke var blitt belyst, i tiden før redegjørelsen. Thyness avviste dette kategorisk. Det at det allerede før redegjørelsen var mobilisert motstand mot moderniseringsplanene støtter opp om Thyness' uttalelse. En gruppe initiativtakere startet en aksjon som var ment å være kortsiktig, den skulle vare til det planlagte ministermøtet i NATO i desember. Målet var å få de norske representantene til å gå imot produksjon og utplassering av nye NATO-raketter, og heller gå inn for øyeblikkelige forhandlinger for å få stanset atomopprustningen i øst så vel som i vest. Aksjonen fikk navnet *Nei til nye atomvåpen* og utviklet seg i begynnelsen av 1980-tallet til det som skulle bli en folkebevegelse, organisasjonen *Nei til atomvåpen*.<sup>237</sup>

Allerede 21. oktober 1979 sendte denne lille gruppen av engasjerte mennesker et brev til hundre personer med anmodning om å støtte et opprop mot de nye atomvåpnene.<sup>238</sup> Brevet var signert av enkeltpersoner som i likhet med initiativtakerne hadde tilknytning til Norges fredsråd, Mellomkirkelig råd for den norske kirke, Aksjon mot nøytronbomben, Kristent fredslag og Kristelig Folkepartis Ungdom (Kr.F.U.). En ledende kraft i aksjonsarbeidet var fredsaktivisten Jon Grepstad.<sup>239</sup> Brevet med hundre underskrifter ble trykket i flere aviser fire dager senere, 25. oktober, samme dag som utenriksministerens redegjørelse.<sup>240</sup> Oppropet ble levert statsminister Nordli av en delegasjon ledet av høyesterettsdommer Trygve Leivestad og redaktør i *Sivilt beredskap* og *Sivilforsvarsbladet*, Rolf Thue. Blant de som hadde underskrevet var AUF-leder Torbjørn Jagland, redaktør Thor Bjarne Bore, forbundsformann i

---

<sup>236</sup> Paul Thyness (H) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 427.

<sup>237</sup> Det var 17. november 1980 at styret i *Nei til nye atomvåpen* bestemte seg for å sløyfe "nye" i aksjonens navn. For mer utfyllende gjennomgang av utviklingen av *Nei til atomvåpen*, se Alfsen, "Nei til nye atomvåpen"; Vågen, *Organisasjonen Nei til atomvåpen*.

<sup>238</sup> Organisasjonen brukte konsekvent begrepet "nye atomvåpen" fordi de ikke aksepterte forklaringen om at det var en modernisering av det eksisterende atomvåpenarsenalet.

<sup>239</sup> Grepstad var en av initiativtakerne og "lederne" av aksjonen. Han var skribent, fotograf, fredsarbeider og tidligere informasjonsleder i *Norsk språkråd* og i *Språkrådet*.

<sup>240</sup> Alfsen, "Nei til nye atomvåpen", ss. 35-36; se for eksempel i *Aftenposten* 25.10.1979; Oppropet ble siden videreført med en lang rekke nye navn. Blant annet trykket i *Dagbladet* 5.12.79: "Nei til nye atomvåpen".



Norsk Kjemisk Arthur Svensson og professorene Torstein Eckhoff og Jacob Jervell.<sup>241</sup> Før utenriksdebatten startet i Stortinget, refererte stortingspresidenten til oppropet.<sup>242</sup>

Gjennomgang av stortingsmeldinger og aviser underbygger argumentet om at det fantes informasjon om saken lenge før Frydenlunds redegjørelse. Saken ble blant annet nevnt mer eller mindre regelmessig i stortingsmeldinger om samarbeidet i atlantehavspaktens organisasjon tilbake til 1977.<sup>243</sup> Gjennom stortingsmeldingene kan det hevdes at stortingspolitikkerne burde fått med seg saken. For store deler av opinionen, derimot, kan ikke stortingsmeldinger regnes som lett tilgjengelig informasjon, så pressedekningen var også viktig. Selv om blant annet amerikansk, tysk og nederlandsk presse tidligere omtalte og debatterte saken enn pressen i Norge, ble saken også nevnt mer eller mindre utfyllende i flere større norske aviser fra våren og sommeren 1979. For å nevne noen eksempler her, så tok *Aftenposten* opp saken i mai 1979. Der stod det at NATOs kjernefysiske planleggingsgruppe, som blant annet Norge var deltaker i, hadde slått fast at tiden var inne for å modernisere NATO-alliansens atomstyrker.<sup>244</sup>

NTBs utsendte medarbeider Svein A. Rønne ble referert i *Nationen* i slutten av april 1979 med at Sovjetunionens voksende slagkraft ville bli et av hovedtemaene i NPGs forestående møte. Artikkelen tok kort for seg bakgrunnen for saken, og videre stod det:

[...] USA har derfor underhånden tilbudt seg å videreutvikle Pershing-raketten eller utvikle en ny mellomdistanserakett som skal stasjoneres i Vest-Europa og som kan nå mål i Øst-Europa og vestlige deler av Sovjetunionen. Men etter alt bråket om nøytronbomben i fjor, er det få europeiske NATO-land som er villige til å ta en ny hissig innenrikspolitisk debatt om stasjonering av nye atomvåpen på sitt område.<sup>245</sup>

Saken ble fulgt opp allerede to dager senere fra samme kilde under overskriften ”Atomvåpen-modernisering nødvendig i Vest-Europa”:

[...] Vest-Europa står i dag overfor en større sovjetisk kjernefysisk slagkraft enn noen gang tidligere. Det hersket derfor alminnelig enighet på møtet i NATOs kjernefysiske planleggingsgruppe om behovet for å modernisere de amerikanske atomvåpen i Vest-Europa. Målet er å få disse våpnene på høyde med den nye generasjon atomvåpen som russerne har tatt i bruk. De åtte forsvarsministrene i planleggingsgruppen, med USAs Harold Brown i Spissen, avsluttet onsdag sitt to-dagers møte på Hampstead flybase i Florida. Norge har på møtet vært representert ved blant andre forsvarsminister Rolf Hansen og forsvarssjefen, general Sverre Hamre.[...] Den endelige beslutningen om hvordan NATO skal svare på denne utviklingen vil trolig bli truffet på alliansens regulære ministermøte i Brussel i desember.<sup>246</sup>

---

<sup>241</sup> Bore var var redaktør i Romsdals Budstikke fra 1966 til 1970, og var sjefredaktør i Vårt Land fra 1974 til 1983. Eckhoff var dr. juris og professor i rettsvitenskap ved UIO. Jervell er teolog, forfatter og prest og var prorektor ved Universitetet i Oslo fra 1977 til 1980. Oppropet kan man se for eksempel i *Aftenposten* 25.10.79 og i *Arbeiderbladet* 29.10.79: ”Aksjon mot atomvåpen”.

<sup>242</sup> St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 409.

<sup>243</sup> Se for eksempel St. meld. nr. 110 (1977-1978) og St. meld. nr. 11 (1978-1979).

<sup>244</sup> *Aftenposten* 5.5.79, ”De små atomvåpen”.

<sup>245</sup> Svein A. Rønne (NTB), *Nationen* 24.4.79, ”Sovjets atom-opprustning hovedtema på NATO-møte”.

<sup>246</sup> Svein A. Rønne (NTB), *Nationen* 26.4.79. ”Atomvåpen-modernisering nødvendig i Vest-Europa”.

Jan Otto Johansen skrev en utdypende artikkel i *Dagbladet* i midten av juni under overskriften ”NATO’s atomvåpen politisk hodepine for regjeringen”. Han åpnet med ingressen:

Til høsten vil den norske regjering stå overfor den vanskeligste sikkerhetspolitiske avgjørelse på lenge. Det dreier seg om modernisering av NATO’s taktiske atomvåpen. Spørsmålet har presset seg stadig sterkere fram i vest-europeisk og amerikansk debatt og stod på dagsorden for NATO’s ministerrådsmøte i Nederland nylig, men den endelige beslutning skal ikke fattes før på desembermøtet i Bryssel. I mellomtida vil to ekspertkomiteer i NATO arbeide videre med saken, som også vil bli forberedt på det nasjonale plan i de enkelte NATO-land.<sup>247</sup>

*Morgenbladet* hadde en utfyllende artikkel som omhandlet moderniseringsplanene i slutten av juni 1979 og som henviste til Johansens artikkel. Magne Haug skrev under overskriften ”Atomvåpen eller finlandisering”, utfyllende om bakgrunnen for NATOs planer og understreket at det ikke var et spørsmål om NATOs kjernevåpen skulle moderniseres, men *hvordan*. Haug skrev at situasjonen gjorde det helt usannsynlig at Norge ikke sluttet seg til et vedtak. Å stille seg utenfor ville vise manglende solidaritet med de allierte og smålighet i og med at Norge ville ha de politiske og militære fordelene av beslutningen, men uten å ta de politiske omkostningene. Haug stilte seg kritisk til Johansens formuleringer: ”Det synes åpenbart at *Dagbladet* og redaktør Johansen legger opp til noe som skal ligne en nøytronbombe-debatt om den planlagte moderniseringen av NATOs atomvåpen.”<sup>248</sup>

I midten av juli kom Haug med nok en artikkel om temaet. I artikkelen stod det blant annet at: ”Modernisering av NATOs atomvåpen blir trolig vedtatt på NATOs ministerrådsmøte i desember i år. Moderniseringen bærer spiren i seg til en debatt her hjemme, de første skudd på debattstammen har allerede sett dagens lys.”<sup>249</sup>

Gjennomgangen av norske aviser, gir inntrykk av at pressen ikke hadde sviktet sin informasjonsoppgave. Moderniseringssaken ble presentert i avisene i god tid før debatten startet i Norge, men mange følte seg likevel uforberedt på det som kom.<sup>250</sup> Eva Nordland skriver i innledningen til sin bok om debatten om moderniseringsplanene: ”De første artiklene jeg leste som berørte spørsmålene gjorde lite inntrykk på meg. Når jeg leser dem nå etterpå vet jeg at jeg skulle ha spisset ørene for de var fulle av informasjon.”<sup>251</sup> Dette strider dermed med Bliksås’ vurdering. Hun hevder i sin oppgave at pressen kanskje hadde sviktet sin

---

<sup>247</sup> Jan Otto Johansen, *Dagbladet* 18.6.79, ”NATO’s atomvåpen politisk hodepine for regjeringen”.

<sup>248</sup> Magne Haug, *Morgenbladet* 22.6.79, ”Atomvåpen eller finlandisering”,

<sup>249</sup> Magne Haug, *Morgenbladet* 17.7.79, ”Atomvåpen og avspenning”,

<sup>250</sup> Nyhamar skriver at: ”NATOs planer traff opinionen i Vest-Europa temmelig uforberedt da de ble kjent utpå høstparten i 1979”. Nyhamar, *Nye utfordringer*, s. 467.

<sup>251</sup> Nordland, *Nedteiling*, s. 12.

informasjonsoppgaven, men at den ” [...] hadde nok hatt få muligheter til å ta seg av den oppgaven. De var heller ikke informert.”<sup>252</sup>

Spørsmålet man likevel kan stille seg, er om pressen dekket og problematiserte saken i stor nok grad i forhold til hvor viktig den var. Artikkene var der, men over et tidsspenn på flere måneder kan noen få artikler fort bli litt usynlige. Det kan også være vanskelig å oppfatte viktigheten av informasjon før en sak blir gjenstand for pågående og vedvarende diskusjon.

En av hovedgrunnene til at det her stilles spørsmålstegn ved graden av pressedekning til tross for at det er udiskutabelt at pressen tok for seg saken, var at det ikke bare var motstandere av saken som reagerte på pressens dekning av den. Holst reagerte også. Som følge av hans interesse for saken, hadde han fulgt med i debatten som allerede var i full gang i andre vesteuropeiske land. Tilbake i Norge utpå høsten 1979, sannsynligvis etter et opphold i Brussel, ble han overrasket over det han anså som mangelfull pressedekning i Norge. Han valgte derfor å kalle sammen et knippe journalister for å informere om saken og hvorfor det var viktig å skrive om den.<sup>253</sup> I tillegg skrev han selv artikler i diverse aviser. For eksempel publiserte han en omfattende og informativ artikkel i *Aftenposten* 27. oktober 1979.<sup>254</sup> Holst syntes ikke saken var fanget opp i stor nok grad av mediene, og ønsket derfor å gi en grundig beskrivelse av den. Han var, som de fleste, ikke glad i kjernevåpen, og kanskje nettopp derfor ønsket han at andre skulle forstå hvorfor han til tross for dette støttet NATOs planer. Gjennom å presentere saken i sin helhet og forklare hvordan planene skulle kunne bidra til å styrke europeisk sikkerhet, bidra til avspenning og føre til nedrustningsforhandlinger, håpet han at andre ville oppnå en større forståelse for argumentene bak planene.<sup>255</sup>

Stoltenberg, som hadde fulgt saken gjennom lang tid blant annet gjennom posisjon i Arbeiderpartiets internasjonale utvalg og som statssekretær i UD, var i ettertid ikke overrasket over pressedekningen. Han mente det var sånn det alltid var, at pressen først virkelig tok tak i en sak når det ble klart at den var brennbar.<sup>256</sup> Dette kan knyttes til hvorfor saken tidligere ble tatt opp i pressen i andre NATO-land. Der ble saken kanskje vurdert til å være viktigere, slik som i Vest-Tyskland, og derfor var pressedekningen mer omfattende. Ettersom Norge uansett ikke ville bli berørt av planene, er det mulig saken ble vurdert som mindre viktig av norske

---

<sup>252</sup> Bliksås, *Arbeiderpartiet fra dobbeltvedtak til frys*, s. 30.

<sup>253</sup> Holsts reaksjon på pressedekningen kom fram i samtale med John A. Lunde 18.11.2009

<sup>254</sup> Johan Jørgen Holst, *Aftenposten* 27.10.79, ”På terskelen til rustningskontroll i Europa: Sikkerhet krever likevekt”.

<sup>255</sup> Samtale med John A. Lunde 18. 11.2009. Lunde var selv overrasket over pressedekningen i Norge. Han husker at han reagerte på at streiken på Nationaltheatret var førsteoppslag på nyhetene når en så viktig sak som moderniseringssaken var oppe til debatt.

<sup>256</sup> Samtale med Thorvald Stoltenberg 26.1.2010.

medier. I det minste inntil det ble klart at saken var i ferd med å vekke til live et sterkt engasjement på alle nivåer i det norske folk.

Kritikken om at det ikke fantes informasjon om saken før redegjørelsen på Stortinget ser ikke ut til å være berettiget, til tross for at det kan diskuteres hvorvidt den ble problematisert i stor nok grad. Hvorfor saken ble presentert i sin helhet først under redegjørelsen, er et spørsmål for seg.

Fra utenriks- og forsvarsledelsens side var det flere elementer som bidro til at moderniseringssaken ikke ble presentert i sin helhet før under utenriksministerens redegjørelse. For det første ble tidspunktet for informering diskutert i NATO. Den tyske ambassadøren ønsket at informeringen av opinionen skulle starte så raskt som mulig for å unngå å komme tidsnød. Ettersom informasjonen skulle funderes på HLG og SGs arbeid, ble det sett på som viktig at gruppene raskt gjorde ferdig sine sluttrapporter.<sup>257</sup> Rapportene fra de to gruppene ble, som nevnt, tatt opp i et fellesmøte 28. september og ble så presentert gjennom IDD. Også den nederlandske ambassadøren syntes det var viktig at retningslinjene raskt kom på plass, fordi han mente sjansene var større for at politikere som da ikke hadde tatt standpunkt i saken, ville stille seg avvisende til den dersom tiden trakk ut.<sup>258</sup>

Alle som hadde vært involvert i det forberedende arbeidet med planene i NATO og i Norge, både de norske og de andre representantene, var, som vi har sett, tidlig forberedt på at moderniseringsplanene ville føre til sterke reaksjoner.<sup>259</sup> Den forventede motstanden var en av grunnene til at utenriks- og forsvarsministeren ønsket å være samkjørte og sikre i forståelse av saken og synspunktene i den før moderniseringsplanene ble presentert i sin helhet.<sup>260</sup> Ifølge Stoltenberg i ettertid, var han og Frydenlund svært opptatte av å være sikre i sine standpunkter og av å vite at informasjonen de hadde var helt korrekt før den ble spredd. Stoltenberg var klar over at regjeringen i ettertid var blitt kritisert for vinglete behandling av saken og for mangel på åpenhet rundt den, og mente at det nettopp derfor var viktig at de ikke hadde offentliggjort en sak der de ikke visste hva de snakket om eller i hvilken retning norsk standpunkt i saken gikk. Hvis disse tingene hadde vært uklare, ville de i hvert fall bli beskyldt for å være uklare og vinglete. At den første overordnede presentasjonen av planene kom under

---

<sup>257</sup> UD, 33.2/52E, 38, 6.7.79. NATODelBrussel ved Farstad til UD. Drøftelse blant de faste rep. 5.7.79.

<sup>258</sup> UD, 33.2/52E, 38, 6.7.79. NATODelBrussel ved Farstad til UD. Drøftelse blant de faste rep. 5.7.79.

<sup>259</sup> At de involverte aktørene var klar over at de ville møte motstand, er bekreftet i kildene, se forrige kapittel, og i samtale med Stoltenberg 26.1.2010. Stoltenberg var statssekretær i UD under det forberedende arbeidet med moderniseringsplanene i NATO. I hvilken grad de var forberedt på hvor sterke reaksjoner de etter hvert fikk, kommer jeg nærmere inn på i kapittel 4.

<sup>260</sup> Det samme argumentet ble brukt for hvorfor noen statsråder ble informert om saken allerede i mai 1979, nevnt tidligere.

utenriksministerens redegjørelse var, ifølge Stoltenberg, fordi det var en glimrende anledning til å ta opp saken ettersom stortingspolitikerne ville være klare for denne typen spørsmål i likhet med media og opinionen.<sup>261</sup> At informeringen skulle skje under utenriksministerens redegjørelse var tidlig drøftet og planlagt. Også Holst forsvarte tidspunktet for informering av Stortinget da moderniseringsplanene kom opp til debatt i ”På sparket” på TV dagen før utenriksdebatten i Stortinget. Under diskusjonen ble kritikken mot regjeringen for at saken kom opp så sent tatt opp. Holst svarte med å si at: ”Rapporten om saken kom først i september, en uke etter til Stortinget. Midt i alkens kommunevalgkamp og andre saker som opptok de opptatte folk.”<sup>262</sup>

At saken ble presentert for den norske offentligheten i dette tidsrommet, hadde åpenbare og saklige årsaker. Bliksås mente saken kom overraskende på mange, blant annet i Arbeiderpartiet, og hevder i sin oppgave at: ”Trolig hadde det – bevisst eller ubevisst – vært en kommunikasjonssvikt mellom ledelsen og resten av partiet.”<sup>263</sup> Denne konklusjonen virker usannsynlig basert på gjennomgangen over, men også som følge av sakens alvorlige karakter.

Hvorvidt regjeringen i tillegg holdt tilbake informasjon for å forhindre en bred og informativ debatt og begrense protestbevegelsens mulighet til mobilisering, er et annet spørsmål. Slik kritikk kom særlig fra nei-siden. Verken kildegrunnlaget eller litteraturen ser imidlertid ut til å gi grunnlag for å hevde at kort debattid primært var et taktisk trekk fra regjeringens side. Fra *Aftenpostens* side ble slik taktikk avvist. Selv om avisen ikke var imponert over regjeringens behandling av saken, mente den at utenriksledelsen ikke hadde ført sine partifeller eller andre ”bak lyset”, fordi opplysningene om saken hadde vært tilgjengelige.<sup>264</sup> Det er likevel ikke utenkelig at taktiske hensyn spilte en rolle, siden de trakk i samme retning som de rent saklige. Holst mente at det var lurt å unngå en lang og opprivende debatt om saken. Det kom ikke av at han mente motstanden burde holdes nede, men fordi han mente Sovjetunionen da ville ha større mulighet til å blande seg for mye i saken og ødelegge for NATO.<sup>265</sup>

---

<sup>261</sup> Fra samtale med Stoltenberg 26.1.2010. I denne sammenhengen snakket Stoltenberg om at informasjonen kom såpass sent ut fordi informasjon tok tid før det nådde norske myndigheter. I tillegg mente han Norge var et lite og perifert land med få innbyggere, derfor tok det tid før all informasjon fra for eksempel diskusjoner i utlandet om moderniseringssaken nådde fram.

<sup>262</sup> Det samme trakk Stoltenberg fram som grunn for valg av tidspunkt under vår samtale 26.1.2010; *Arbeiderbladet* 1.11.79: ”Raketter over hodet på folk?”.

<sup>263</sup> Bliksås, *Arbeiderpartiet fra dobbeltvedtak til frys*, s. 31.

<sup>264</sup> *Aftenposten*, leder, 21.11.79: : ”Norges atomdebatt”.

<sup>265</sup> UD-arkiv 33.2/52E, 38, 23.8.79. Amb. Washington ved Holst til UD; VG 1.11.79, ”Forsvarssjefen etter ”På Sparket”: -Følelser i Atomdebatten”.

I tillegg til pressedekning, ble det ført aktivt informasjonsarbeid fra flere kanter. Ifølge Stoltenberg var han og Frydenlund, helt fra planene var mer eller mindre klare, fokusert på å få ut informasjon om saken. Akkurat når dette informasjonsarbeidet ble påbegynt er usikkert. Det som er sikkert er at de hadde kontakt med forskjellige opposisjonsgrupper, både de andre partiene på Stortinget og opposisjonen mot etablert sikkerhetspolitikk innad i Arbeiderpartiet. Det var blant annet lokale arbeiderpartigrupper og kvinnegrupper. Etter hvert som motstanden vokste fram reiste ifølge Stoltenberg flere av regjeringens medlemmer rundt i hele landet for å forklare saken, og for å møte kritikken og beskyldninger fra de som var uenige i regjeringens politikk. Møtene kom som oftest som følge av at regjeringsmedlemmene ble invitert for å forklare seg, men saken ble også tatt opp i mer private samtaler.<sup>266</sup>

Utover regjeringens informasjonsarbeid, presenterte norske forskere innenfor utenrikspolitikk og konflikts- og fredsforskning saken og ulike synspunkter i denne. En av disse var Arne Olav Brundtland, forsker ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI). Han holdt et foredrag for Akershus Unge Høyre allerede i midten av oktober 1979 der han tok til orde for at Norge skulle støtte NATOs planer.<sup>267</sup> Sverre Lodgaard, forsker ved Fredsforskningsinstituttet, presenterte sitt syn i *Arbeiderbladet* 24. oktober. Han hadde inntatt det motsatt standpunktet og stilte spørsmålstegn ved hva målet med planene var og hvordan de skulle realiseres.<sup>268</sup>

Selv om standpunktene gikk i ulik retning, bidro informasjonsarbeidet både blant de politiske aktørene og blant etablerte forskere til at flere ble informert om saken og grunnlaget for planene. Økt informasjonsflyt og kunnskap bidro til at debatten kunne starte for alvor.

## Oppsummering

Utenriksministerens redegjørelse for Stortinget ble stående for mange som da NATOs moderniseringsplaner først ble gjort kjent i Norge. Redegjørelsen presenterte utenriksledelsens syn på saken og ga en pekepinn på hvordan norske myndigheter ville stille seg under ministerrådsmøtet i NATO i desember. Hvilke elementer som ble vektlagt under redegjørelsen var i stor grad bestemt av norske myndigheter selv, men hvordan opinionen skulle informeres var også et sentralt tema i drøftinger mellom delegasjonene i NATO og ble presentert i en felles begrunnelse til bruk i alle medlemsland. Det er vanskelig å si i hvilken grad NATOs vurderinger i forhold til opinionen bidro til å forme hvordan norske myndigheter

---

<sup>266</sup> Samtale med Thorvald Stoltenberg 26.1.2010.

<sup>267</sup> Referert fra blant annet i *Aftenposten* 22.10.79.

<sup>268</sup> *Arbeiderbladet* 24.10.79. "Vi trenger ikke nye atomvåpen".

offentlig informerte om moderniseringsplanene. I NATO var det for eksempel ønskelig at militæraspektet i planene ikke ble vektlagt. At Frydenlund likevel inkluderte militære elementer, som ikke var de enkleste å forsvare i opinionen, gir inntrykk av at regjeringen ikke forsøkte å holde tilbake informasjon fra opinionen. Regjeringens informasjonsarbeid etter redegjørelsen støtter også inntrykket av at regjeringens intensjon var at folk på alle nivå skulle få en forståelse av saken slik regjeringen så den.

Tidspunktet for informeringen fremstår som naturlig, basert på ønsket om at arbeidet i HLG og SG skulle avsluttes, og at regjeringen og UUKK skulle informeres før planene ble presentert for opinionen. Kritikken mot regjeringen for sen informering gir inntrykk av å komme av en følelse av frustrasjon over et uønsket vedtak fra venstrefløyen i Arbeiderpartiet og andre som var skeptiske til NATOs planer. Det så ikke ut som om regjeringen bevisst forsøkte å holde informasjon borte fra offentligheten, men tvert imot gjorde mye for at argumentasjonen og vurderingene bak planene kom ut.

At det fra nei-siden ble hevdet at det var mangel på informasjon om saken, kan også antas å komme fra følelsen av hjelpeløshet mot planer som var utarbeidet og klargjort på et nivå der de ikke hadde noen reell påvirkningsmulighet. I dette kapitlet er det vist at informasjon fantes for den som så etter. Mobilisering av motstand på et tidlig tidspunkt, blant annet *Nei til nye atomvåpen*, bygger opp om konklusjonen om at saken ikke var ukjent. Det samme gjør det at ulike forskere presenterte saken på en grundig og informativ måte før Frydenlunds redegjørelse. Gjennomgang av norske aviser gir grunn til å være enig med Eva Nordland i at dersom man fulgte nøye med, ville man innse at artikler i avisene inneholdt mye informasjon om saken. Pressen hadde med andre ord ikke sviktet sin informasjonsoppgave i den forstand at saken ikke var blitt omtalt. At for eksempel Holst reagerte på pressedekningen gir grunnlag for å mene at saken var så viktig at den likevel kunne vært omtalt i større grad. I tiden etter redegjørelsen startet debatten for fullt i Norge, også i pressen. Utviklingen av debatten og dens karakter vil bli videre behandlet i de neste to kapitlene.

Etter at NATOs moderniseringsplaner ble presentert i Stortinget startet diskusjonene for alvor på politisk nivå i Norge. De var både preget sterke standpunkter og av følelser, og pågikk helt fram til vedtaket ble fattet på fellesmøtet i Brussel i desember. Saken var gjenstand for diskusjoner i alle de politiske partiene.

I dette kapittelet skal jeg belyse hovedtrekkene i debatten om moderniseringsplanene på politisk nivå i Norge. Regjeringspartiet, Arbeiderpartiet, står i sentrum ettersom det var der uenighetene var sterkest. Sentrale spørsmål er hvilke utfordringer regjeringen møtte i forbindelse med debatten, og hvilke tiltak som ble foretatt for å løse konfliktene internt. Dessuten skal det belyses hvorvidt den politiske striden om dobbeltvedtaket skilte seg fra tidligere sikkerhetspolit---iske diskusjoner eller ikke.

### **To sentrale hendelser utenfor Norge**

Under arbeidet med planene i NATO, ble det tidlig foretatt vurderinger av mulighetene for at det ville komme press fra sovjetisk side. Da arbeidet var så godt som ferdigstilt i NATO, uttalte generalsekretæren Joseph Luns tidlig i september at det var viktig at NATO så raskt som mulig moderniserte sine taktiske atomvåpen for å unngå sovjetisk utpressing. En utsettelse av saken kunne være skadelig for samholdet i alliansen og svekke troverdigheten av alliansens kjernefysiske forsvar.<sup>269</sup>

Kort tid etter at NATOs arbeidsgrupper hadde ferdigstilt sitt arbeid, ble det, som forventet, rapportert om press fra Sovjetunionen mot NATOs planer. I begynnelsen av oktober advarte en høytstående sovjetiske tjenestemann mot å stasjonere den amerikanske Pershing-2 raketten på europeisk territorium fordi det kunne endre den strategiske balansen mellom maktblokkene.<sup>270</sup> Tilsvarende uttalelser og press fortsatte mot NATO helt til fram til vedtaket ble fattet.<sup>271</sup>

<sup>269</sup> For eksempel *Nationen* 4.9.79, "Europa kan bli offer for sovjetisk utpressing".

<sup>270</sup> For eksempel *Nationen* 5.10.79, "Sovjetisk rakett-advarsel til Vesten".

<sup>271</sup> Se for eksempel *Nationen* 1.12.79, "Sovjet kjemper mot NATO-planene om nye atomraketter"; Professor Nils Ørvik hevdet i sin artikkel i *Aftenposten* 27.11.79, "Sovjet-press og selv-censur", at Norge opplevde press fra Sovjetunionen og at det ikke var noe uvanlig, men hadde forekommet mange ganger helt tilbake til 1944: se også kildene i UD utover høsten, blant annet UD 33.2/52E,43, 3.12.79. Amb. Bonn til UD. Nytt sovjetisk utspill; UD 33.2/52E, 43, 5.12.79. Amb. Paris til UD. Sovjetisk pågang overfor Frankrike; presset fortsatte også etter at vedtaket var fattet. Se for eksempel UD 33.2/52E, 43, 27.12.79. Amb. Bonn. Bonn svarer på ny Moskva-kritikk.



En hendelse som ble trukket fram både av forsvarerne av vedtaket og av motstanderne, var talen Leonid Bresjnev holdt 6. september 1979 i Øst-Berlin i forbindelse med Øst-Tysklands (Den tyske demokratiske republikk, DDR) 30-års jubileum. I talen kunngjorde han at 12.000 soldater og 1000 stridsvogner skulle trekkes ut av Øst-Tyskland i løpet av det følgende året. Samtidig advarte Bresjnev NATO mot å tillate utplassering av amerikanske mellomdistanseraketter på europeisk territorium.<sup>272</sup> Talen ble fulgt opp med at Bresjnev sendte brev til NATOs statsledere med tilbud om militær tilbaketrekking på Warszawapaktens side mot at NATO avsluttet sitt moderniseringsprosjekt. Nordli mottok sitt brev 16. oktober. Bresjnevs henvendelser ble blant annet oppfattet som i stor grad å ha appellert til opinionen.<sup>273</sup>

Bresjnevs tilbud ble benyttet aktivt av flere av motstanderne av planene i Norge som et tegn på sovjetisk forhandlingsvilje, og for at det kunne føre til at man kunne føre forhandlinger uten utplassering. Det bidro til å skjerpe standpunktet for forhandlinger før modernisering. Hanna Kvanmo fra Sosialistisk venstreparti (SV), trakk fram Bresjnevs tilbud under utenriksdebatten i Stortinget:

Er da ikke utenrikskomiteens formann oppmerksom på at president Bresjnev har kommet med et tilbud til NATO om reduksjon på sovjetrussisk side? Kunne man ikke nå for en gangs skyld ta dette opp til alvorlig gjennomdrøftelse og vurdere hva som ligger bak Bresjnevs tilbud, før en setter i gang og vil skremme med enda større opprustning for å få i gang forhandlinger? Forhandlingene bør vel komme først.<sup>274</sup>

Regjeringen og andre som støttet moderniseringsplanene var i stor grad enig i at tilbudet var interessant. De gikk likevel ikke videre inn i resonnementet til motstanderne om at det innebar at forhandlinger burde forsøkes før modernisering. Da planene ble presentert i Stortinget var Bresjnevs tilbud punkt fire av faktorene utenriksministeren presenterte som grunnlag for regjeringens standpunkt. Det som for eksempel forsvarsminister Stoltenberg understreket, var at Bresjnevs utspill sannsynligvis ikke kom uavhengig av moderniseringsplanene og at planene derfor i det minste hadde brakt bevegelse i situasjonen. Det anså Stoltenberg som et av fire argumenter for at moderniseringsvedtaket var viktig for å komme til forhandlinger og at vedtaket måtte fattes først, ikke motsatt.<sup>275</sup> Også Gro Harlem Brundtland kommenterte tidspunktet for Bresjnevs tilbud:

Under enhver omstendighet må de signaler som Bresjnev har kommet med i sin tale i Øst-Berlin og i brev til regjeringssjefene i NATO-landene, positivt og aktivt følges opp i et vestlig tilbud om forhandlinger. Hans utspill om styrkereduksjoner har som forutsetning at det i Vest-Europa ikke blir stasjonert ytterligere mellomdistanse våpen. Det er vanskelig å se bort fra at denne invitt nettopp

---

<sup>272</sup> *Nationen* 8.10.79, "Bresjnev lover uttynning av styrkene i Øst-Tyskland".

<sup>273</sup> Se for eksempel VG, VG mener, 24.11.79, "Brevet".

<sup>274</sup> Hanna Kvanmo (SV) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 412.

<sup>275</sup> Thorvald Stoltenberg (Ap) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 454.

kommer på et tidspunkt da det virkelig ser ut til at NATO kan komme til å fatte et vedtak om modernisering. Det er for øvrig grunn til å merke seg at Bresjnev ikke uttaler seg direkte om et eventuelt vedtak, men om at et slikt vedtak omsettes i praksis gjennom en fysisk utplassering.<sup>276</sup>

Planenes forsvarere utenfor regjeringen, som Kåre Willoch og Paul Thyness, syntes også Bresjnevs tilbaketrekkingstilbud var interessante, samtidig som de mente de var for beskjedne til virkelig å kunne hindre NATOs utplasseringer. Thyness presenterte Bresjnevs tilbud som et resultat av at NATO hadde besluttet å gjøre noe med dominansen på østlig side. Det hadde vist Sovjetunionen at det ville være mest hensiktsmessig å komme til forhandlingsbordet. Han anså at debatten virkelig var kommet i gang i Norge blant annet som resultat av Bresjnevs tilbud. Han syntes det var trist at debatten var ”et slags ekko av et oppspill utenfra”. Han fortsatte under utenriksdebatten i Stortinget:

Ellers er president Bresjnevs forslag interessant nok. Det er noe slik man har ventet på i de syv år forhandlingene om gjensidige og balanserte styrkebegrensninger i Europa har ligget i dødvanne i Wien. At det kom nu, har helt åpenbart sammenheng med at Sovjetunionen plutselig har forstått at denne gang vil ikke NATO stille seg passivt til styrkeoppbyggingen i øst. Og forslaget viser helt klart at den eneste måte å skape sovjetisk forhandlingsvilje på, det er at også Sovjetunionen får noe å hente gjennom forhandlinger. Opprustningen innen Warszawapakten tar klart sikte på å etablere en militær dominans i Europa. Men dette er bare mulig hvis NATO frivillig lar det skje. Når derfor NATO reagerer og treffer sine tiltak, er det mer hensiktsmessig for Sovjetunionen å gå til forhandlingsbordet. [...] Det er den nye beslutsomhet innenfor NATO som har avfødt president Bresjnevs tilbud. Selvsagt er ikke tilbudet godt nok. Å fjerne en brøkdel av den konvensjonelle overlegenhet Sovjet har i Europa, er ingen rimelig motydelse for at NATO skal avstå fra å sikre seg en tilnærmet kjernefysisk balanse i denne delen av verden. [...] Det er ingen grunn til å være misfornøyd med tilbudet. Selv i de mest vennskapelige forhandlinger er det ingen som åpner med å gi alle innrømmelser. President Bresjnev har signalisert forhandlingsvilje, og det er verdifullt i seg selv. Vi bør også signalisere vår, men likesom han bør heller ikke vi starte forhandlingene med å oppgi moderniseringen av våre kjernefysiske våpensystemer. Det ville være den sikreste måte å få Sovjetunionens forhandlingsvilje til å fordampe på.<sup>277</sup>

Kåre Willochs uttalelser under utenriksdebatten gikk i samme spor som partikollegaens:

[...] Bresjnevs tilbud om å trekke tilbake styrker fra Øst-Tyskland blir i denne sammenheng brukt som tegn på Sovjets nedrustningsvilje. [...] Bresjnevs utspill er i og for seg positivt, men i virkeligheten uhyre beskjedent. Det dreier seg om ca. 5. pst. av Sovjets samlede antall soldater bare i Øst-Tyskland. Sett i forhold til Warszawapaktens samlede styrker i Sentral-Europa blir derfor en slik tilbaketrekking nærmest av symbolsk karakter.<sup>278</sup>

Tilbaketrekkingen ble av de fleste ansett som beskjeden, men signaleffekten var likevel viktig. Host uttalte i *Dagbladet* at Bresjnevs tilbud måtte overveies seriøst. Han ønsket å finne ut hvilke motiver som lå bak tilbudet, og derfor syntes han *Aftenposten* hadde forhastet seg og vært for negativ da den tidlig hadde avvist.<sup>279</sup> Holst så på tilbudet som beskjedent, men at det

<sup>276</sup> Gro Harlem Brundtland (A) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), s. *Utenriksdebatt*, 448.

<sup>277</sup> Paul Thyness (H) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, ss. 427-428.

<sup>278</sup> Kåre Willoch (H) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 413.

<sup>279</sup> Sovjetunionens kampanje mot NATOs planer ble stadig tatt opp av pressen. Se for eksempel *Morgenbladet*, leder, 26.11.79, ”Grove Gromyko”; *Aftenposten*, leder, 27.11.79, ”Kremls kampanje”.

var et skritt i riktig retning.<sup>280</sup> Bresjnevs tilbud ble også ofte oppfattet som en utløsende faktor for at debatten om moderniseringsplanene kom ordentlig i gang.<sup>281</sup>

Selv om Bresjnevs tilbud var såpass beskjedent at det aldri var noe alternativ å godta det fra NATOs side, tydet det likevel på at moderniseringsplanene hadde fanget sovjetrussernes interesse, og det ble også av mange ansett som en markering av Sovjetunionens vilje til å ruste ned. Bresjnevs tale og sovjetiske utenriksministeren Andrej Gromykos reise til Øst-Tyskland i begynnelsen av desember, ble ansett av vestlige diplomater for å være tidsmessig nøye planlagt for å påvirke ministermøtet i NATO i desember.<sup>282</sup> Innad i NATO ble Bresjnevs tale tatt opp i et privat rådsmøte allerede dagen før han holdt den. Det ble diskutert hvilke mottrekk som kunne benyttes mot det som ble omtalt som en ”kampanje” fra sovjetisk side.<sup>283</sup>

Bresjnevs tilbud og advarsler ville ifølge amerikanske tjenestemenn ikke være avgjørende for moderniseringsplanene. Det ville derimot holdningene til de allierte i Europa.<sup>284</sup> Etter hvert som det avsluttende ministermøtet i desember nærmet seg, kom flere og flere av NATOs medlemsland fram til et standpunkt i moderniseringssaken. I de fleste land gikk behandlingen av saken relativt greit. Det vesttyske sosialdemokratiske partiet (SPD) gikk inn for modernisering med et overveldende flertall. I *Nationen* stod det at det kom av at Schmidt i klare ordelag hadde forklart at avspenningspolitikken overfor de østeuropeiske landene hadde vært mulig som følge av støtten fra en sterk allianse.<sup>285</sup> I Italia ble også NATOs planer støttet. 375 stemte for regjeringens forslag, 230 stemte mot og 5 avstod fra å stemme.<sup>286</sup>

To land skilte seg imidlertid ut, Danmark og Nederland. De gikk inn for utsettelse av utplasseringsvedtak. I Danmark gikk det sosialdemokratiske partiet, med statsminister Anker Jørgensen i spissen, inn for seks måneders utsettelse av et moderniseringsvedtak. De seks månedene skulle benyttes til å forhandle med Sovjetunionen og til å vurdere resultatene av forhandlingene. Det ble stilt et ultimatum om at Sovjetunionen måtte stanse all videre

---

<sup>280</sup> *Dagbladet* 9.10.79, ”Johan Jørgen Holst: - Bresjnevs tilbud må overveies seriøst”.

<sup>281</sup> Se blant annet *Aftenposten*, leder, 3. 11.79, ”Atom-planer angår oss”.

<sup>282</sup> *Nationen* 3.12.79, ”Sovjet forserer kampanjen mot NATO-rakettene”.

<sup>283</sup> UD 33.2/52E, 40, 5.10.79. NATODelBrussel til UD og FD. Allierte mottrekk mot sovjetisk kampanje mot TNF-mod.

<sup>284</sup> *Nationen* 10.10.79, ”NATO’s rakettutskifting avgjøres i desember”; I *Dagbladet* 6.11.79, ”Ny advarsel fra Bresjnev”, stod det at Bresjnev igjen hadde advart mot planene 6.11.79, ”Ny advarsel fra Bresjnev”.

<sup>285</sup> *Nationen* 6.12.79, ”Overveldende flertall i Berlin for NATO-raketter”.

<sup>286</sup> *Nationen* 7.12.79, ”Italia støtter NATO’s nye atomraketter”.

produksjon og utplassering av nye våpen.<sup>287</sup> I Nederland ble det gitt et betinget ja til moderniseringsplanene. Nederlenderne gikk inn for begrenset produksjon, deretter to år med forhandlinger før en endelig utpasseringsbeslutning kunne tas.<sup>288</sup>

De danske og nederlandske forslagene ble regnet som urealistiske av norske myndigheter, og møtte liten sympati i NATOs faste råd. Hovedinnvendingen mot det danske forslaget var at et halvt år var for kort tid til å skape klarhet i holdningene i Kreml. Det ble også ansett som usannsynlig at sovjetiske myndigheter ville føle seg motivert til å gi innrømmelser i en så viktig sak dersom det ikke fantes annet press enn en tidsfrist.<sup>289</sup>

Bortsett fra det danske og nederlandske standpunktet, hersket det utover høsten stor grad av enighet innad i NATO. Den amerikanske regjeringen vek ikke i sitt standpunkt om at NATO måtte vedta utplassering, ikke bare produksjon av våpnene som Nederland hadde gått inn for. Argumentet var at det ville gå flere år til en eventuell utplassering, og derfor ville det være rikelig med tid til å foreta forhandlinger. Fra amerikansk side ble det også hele tiden regnet som sannsynlig at vedtaket skulle gå gjennom under fellesmøtet i Brussel i desember.<sup>290</sup>

### **Klar støtte fra høyresiden**

Den klareste og mest konkrete støtten til regjeringens standpunkt om å gå inn for NATOs moderniseringsplaner, kom uten tvil fra høyresiden i politikken.<sup>291</sup> Høyre, med parlamentarisk leder Kåre Willoch i spissen, støttet tidlig planene. Allerede da planene først ble presentert i UUKK 3. oktober, ga Willoch sin fulle støtte til det synspunktet utenriksminister Frydenlund presenterte i sin redegjørelse for komiteen.<sup>292</sup>

Paul Thyness fulgte opp sin partikollega ved å uttrykke at han syntes det var merkelig at spørsmålet nå skulle vise seg å bli en stor sak i og med at NATO på 1950 og 1960-tallet moderniserte sine kjernefysiske våpen uten at det ble gjort til en stor sak den gangen. Thyness understreket at Norge måtte gi sin støtte til planene spesielt av to årsaker. For det første ville NATO gå et skritt tilbake mot massiv gjengjeldelse dersom moderniseringen ikke ble foretatt. For det andre, og avgjørende for hans standpunkt, var at et norsk nei ville føre til at Norge

---

<sup>287</sup> Se for eksempel *Vårt Land* 29.9.79: "Liten sympati for danskenes atomavgjørelse i NATO"; Petersen, *Europæisk og globalt engagement*, ss.206-209.

<sup>288</sup> *Nationen* 10.11.79: "Betinget ja fra Nederland til atomvåpenmodernisering".

<sup>289</sup> Se for eksempel *Vårt Land* 29.9.79, "Liten sympati for danskenes atomavgjørelse i NATO".

<sup>290</sup> *Aftenposten* 6.12.79, "NATO må også vedta rakett-utstasjonering".

<sup>291</sup> Fremskrittspartiet (FrP) var også klart imot. Hadde ikke parlamentarisk representasjon i 1979. Se for eksempel Tammes, *Oljealder*, s. 121: "I Norge var det i realiteten bare Høyre og Fremskrittspartiet som klart og utvetydig distanserte seg fra protestbevegelsen."

<sup>292</sup> SA, møte i UUKK 3.10.1979, side 42.

ville havne i en vanskelig situasjon i forhold til de andre NATO-medlemmene. Med andre ord fremhevet han det de involverte aktørene stadig gjentok, at i og med at Norge hadde fått medhold i sine særrettigheter og faktisk ble holdt utenfor de største kjernefysiske utfordringene, ville det være utenrikspolitisk vanskelig ikke å stille seg solidarisk med de allierte.<sup>293</sup>

Høyres sentralstyre ga klar beskjed om at NATO måtte iverksette nødvendige tiltak for å forhindre at Vest-Europa ble underlegent. Moderniseringsplanene ble ansett som det beste forslaget var lagt fram.<sup>294</sup> Høyres leder, Erling Norvik, uttalte i anledning av sentralstyrets drøfting, at regjeringen hadde vært utrolig passiv med å markere sin holdning til moderniseringsplanene.<sup>295</sup> Oslo Høyres hovedstyre vedtok enstemmig støtte til NATOs planer, i tillegg til Bærum Høyre og Oslo Unge Høyre. Støtten ble basert på ønsket om avspenning i Europa og på å vise solidaritet med de allierte for å skape en motvekt til Sovjetunionens utplasseringer.<sup>296</sup> Det viser at støtte til planene var utbredt sentralt på Østlandet, men sier ingenting om hvordan støtten i Høyre var i de øvrige delene av landet. Det er imidlertid grunn til å tro at støtten generelt var utbredt i partiet. Norvik var selvsikker i sitt partis samhold og uttalte i *Dagbladet* i begynnelsen av desember at han ikke hadde møtt en eneste partifelle som ikke støttet NATOs planer.<sup>297</sup>

Høyres forsvar for moderniseringsplanene ble klart formulert. Faktisk fremstod Høyre til tider mer samlet og mer aktive i forsvaret for NATOs planer enn regjeringen selv gjorde. Under TV-debatten ”På sparket” 27. november fremstod regjeringen ifølge *Dagbladet* som ”omtåket” og for de fleste kunne det virke som om ”[...] regjeringens fremste representanter ikke våger å si høyt i klare ordelag hva de egentlig mener. For det er klart at regjeringen har en mening i denne saken[...]”.<sup>298</sup> *Dagbladet* fremholdt at stasministeren og partilederen utad gjorde sitt beste for å pakke sitt standpunkt inn i mest mulig tåke, og at selv om avisen ikke støttet deres standpunkt, mente den det luktet taktikk av opptreden. Avisen fryktet opplegget gikk ut på å opptre uklart bevisst for å ”stagge opposisjonen i eget parti”. Ifølge *Dagbladet* var Kåre Willoch under debatten ”[...] den eneste som argumenterte for regjeringens egentlige standpunkt. Dersom dette synet ble styrket i opinionen gjennom det

---

<sup>293</sup> SA, møte i UUKK 3. 10.1979, side 44.

<sup>294</sup> Høyres håndbok 1980: Stortingssesjonen 1979-1980, s. 127.

<sup>295</sup> *Aftenposten* 4.12.79, ”Høyre-ja til NATO-planer”.

<sup>296</sup> *Aftenposten* 5.12.79, ”Oslo Høyre støtter NATO-vedtak om modernisering”; *Aftenposten* 5.12.79, ”Oslo UH støtter NATO-planene”; *Aftenposten*, TEMA, 7.12.79: ”Bærum Høyre solidarisk med NATO”.

<sup>297</sup> *Dagbladet* 4.12.79: ”Problemfritt i Høyre, sier Norvik: Ikke en eneste motstander av NATO-planene”.

<sup>298</sup> *Dagbladet*, leder, 30.11.79, Leder, ”Tåketale”.

programmet, har regjeringen bare Willoch å takke for det”.<sup>299</sup> Også *Arbeiderbladet* hadde fått inntrykk av at dersom regjeringens tilslutning økte etter programmet, skyldes det Willoch mer enn regjeringens representanter.<sup>300</sup> Willochs støtte til NATOs moderniseringsplaner gjorde at han fremstod som en sterkere støttespiller for regjeringens standpunkt enn regjeringen selv.

Willoch tok også opp det danske standpunktet. I *Aftenposten* 3. desember skrev Willoch om ”Danmarks umulige standpunkt”. Han omtalte det danske forslaget om seks måneders utsettelse av moderniseringsvedtaket som en måte å skape fred innad i det danske sosialdemokratiske partiet som hadde en sterk forsvarspolitisk opposisjon, ikke som den beste løsningen for å skape balanse og komme til forhandlinger med Sovjetunionen på.<sup>301</sup> Nok en gang ga han en god gjennomgang av moderniseringsplanene, og forsvarte dermed regjeringens standpunkt og Høyres engasjement mot et standpunkt som det danske.

## **Massiv motstand**

Ikke uventet møtte regjeringens standpunkt til NATOs moderniseringsplaner massiv motstand fra det ytterste venstre i partipolitikken, både fra SV og Norges Kommunistiske parti (NKP). Venstre hadde også problemer med å godta argumentasjonen for NATOs moderniseringsplaner, og syntes dermed det var vanskelig å støtte regjeringens standpunkt. Like klart som Høyre hadde støttet moderniseringsplanene, gikk disse partiene imot dem.

### ***Sosialistisk Venstreparti og Norges Kommunistiske Parti***

At SV, med sin tradisjonelle NATO-motstand og motstand mot atomvåpen mer generelt, stod samlet i sin motstand til moderniseringsplanene overrasket ingen. SV hadde bare to representanter på Stortinget i denne perioden, og både Stein Ørnhøi og Hanna Kvanmo var klare i sin tale mot planene og regjeringens linje under utenriksdebatten i Stortinget. Ørnhøi uttalte: ”I menneskehetens og anstendighetens navn burde utenriksministeren og Regjeringen tenke seg om en gang til før de gir sin støtte til den såkalte modernisering av NATOs atomstyrke”.<sup>302</sup> Partileder Berge Furre ønsket å se om Bresjnevs forhandlingsvilje var en bløff. Han mente at den eneste måten å det gjøre det på, var å forsøke forhandlinger.<sup>303</sup> Hovedstyret i SV uttalte i *Aftenposten* at NATOs planer hadde vakt dyp uro og massiv motstand. Rett før ministerrådsmøtet i Brussel forsøkte SV seg på en siste appell til

---

<sup>299</sup> *Dagbladet*, leder, 30.11.79, Leder, ”Tåketale”.

<sup>300</sup> *Arbeiderbladet* 29.11.78, ”På Sparket: Lite nytt, men nyttig; se også Høyres Håndbok 1980, spesielt s. 128.

<sup>301</sup> Kåre Willoch, *Aftenposten* 3.12.79: ”Danmarks umulige standpunkt”.

<sup>302</sup> Stein Ørnhøi (SV) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 430.

<sup>303</sup> *Nationen* 29.11.79: ”Alle vil nedrusting, men strid om strategi”.

regjeringen om å forberede et reelt forhandlingsalternativ og dermed la planene om nye atomvåpen ligge.<sup>304</sup>

Heller ikke motstanden fra NKP kom som noen overraskelse. Landsstyret krevde at regjeringen sa klart og utvetydig nei til moderniseringsplanene. Styret mente det kunne bli *skjebnesvangert* for alle land hvis planene ble vedtatt, fordi det ville senke atomterskelen og medføre en ny og farlig internasjonal situasjon der særlig Europa ville være utsatt. Sentralstyret i NKP mente planene var stikk i strid med avspenningsbestrebelsene og syntes det var oppsiktsvekkende at regjeringen så ut til å overse alle protestuttalelsene. Det ble hevdet at dersom regjeringen ikke hadde mot til å si nei til planene, burde den gå inn for et utsettelsesvedtak der forhandlingslinjen ble forsøkt først.<sup>305</sup> De kommunistiske partiene i Sverige, Norge, Danmark og Finland stod samlet i sin motstand, og kom med en felles uttalelse for å be de nordiske landene gå imot moderniseringsplanene.<sup>306</sup>

### **Venstre**

Under utenriksdebatten stilte partilederen for Venstre, Hans Hammond Rossbach, seg kritisk til NATOs moderniseringsplaner. Han mente at en større ressursatsing i våpenkappløpet i en tid som var preget av så mye flyktningeproblematikk var direkte umoralsk. Dessuten var han uenig i Frydenlunds logikk som gikk ut på at man først skulle skaffe våpen for så å bruke dem som forhandlingskort for nedrustning. Han mente at man måtte lete lenge etter eksempler på at våpensystemene ble trukket tilbake etter endte forhandlinger. Han mente tvert imot at de stort sett var blitt integrert i landenes militære forsvar.<sup>307</sup> Rossbach syntes det var på tide at man forsøkte noe nytt og viste vilje til nedrustning. Han mente at forhandlingskrav til Sovjetunionen kunne skape et forhandlingsklima. Derfor stod han for at forhandlingslinjen skulle forsøkes før et utplasseringsvedtak.<sup>308</sup>

Rossbach så ikke ut til å få noen problemer med saken internt i eget parti.<sup>309</sup> I landsstyret stod partiet samlet. Etter landsstyremøte 4. november kom det en uttalelse som beklaget at flertallet i Stortinget så ut til å støtte atomopprustning i Vest-Europa. Partiet mente planene kunne få avgjørende betydning for rustningskappløpet i 1980-årene. Landsstyremøtet

---

<sup>304</sup> *Aftenposten*, aften, 12.12.79, "SV: La atom-planene ligge".

<sup>305</sup> *Aftenposten* 8.12.79. "NKP-protest mot NATO-planene"; *Friheten* 1.11.79, "Sentralstyret i NKP: Nei til nye atomvåpen!".

<sup>306</sup> *Vårt Land* 10.12.79, "Kommunister mot NATO-planen".

<sup>307</sup> Hans Hammond Rossbach (V) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 431.

<sup>308</sup> *Nationen* 29.11.79: "Alle vil nedrusting, men strid om strategi".

<sup>309</sup> Etter splittelsen over EEC-spørsmålet på landsmøtet på Røros i 1972 da de borgerlige brøt ut, var Venstre mer radikalt enn de andre borgerlige partier på den tiden. Rossbach, som ble leder i 1976, var blant de mer radikale. Det er også grunnen til at Venstre ikke er plassert sammen med de øvrige sentrumpartiene.

stilte seg bak sin partileders standpunkt om at forhandlinger måtte prøves først.<sup>310</sup> Sammen med de to andre sentrumspolitiske ungdomspartiene gikk Venstres ungdomsorganisasjon ut med et klart nei til moderniseringsplanene.<sup>311</sup>

## Uenigheter i sentrumspartiene

Rett etter utenriksministerens redegjørelse i Stortinget, slo Kristelig Folkepartis parlamentariske leder, Lars Korvald, fast at han ikke så at Norge hadde noe annet valg enn å støtte NATO i moderniseringsplanene. Det kom av Norges NATO-medlemskap og det ansvaret som fulgte med dette. Senterpartiets partileder og parlamentariske leder, Johan J. Jakobsen, kom med en tilsvarende uttalelse på samme tidspunkt.<sup>312</sup> Kr.Fs og Senterpartiets standpunkt ble med dette tidlig satt. Ettersom debatten utviklet seg, ble de parlamentariske ledernes standpunkt møtt med økende motstand fra egne rekker.

### *Senterpartiet*

Da Jakobsen først ga uttrykk for sin støtte til moderniseringsplanene, var debatten omkring NATOs planer i startfasen i Norge. Hans standpunkt gikk ut på at likevekt var viktig for å få til nedrustningsforhandlinger, og at Norge derfor ikke burde motsette seg et vedtak som kunne skape større grad av likevekt som grunnlag for forhandlinger.<sup>313</sup> I ettertid kunne han selv ikke huske at det på det tidspunktet var store protester innad i partiet mot saken. Ettersom grasrota i Senterpartiet ofte hadde vært konservativ i forsvars- og utenrikspolitiske saker, følte partilederen at han var på trygg grunn da han inntok et positivt standpunkt under utenriksdebatten i Stortinget. Jakobsen hadde diskutert saken med embetsmenn i Utenriksdepartementet, og følte ikke noe behov for å sondere nedover i eget parti før han inntok et standpunkt.<sup>314</sup>

I partiet sentralt ble man etter hvert forberedt på at motstanden mot moderniseringsplanene ville øke internt ettersom debatten om saken utviklet seg. For å bøte på den forventede motstanden fra egne rekker og for å dempe murringen som alt var startet, besluttet sentralstyret å fraskrive seg ansvaret for partiets standpunkt i Stortinget. Sentralstyret bestemte at stortingsgruppen skulle få fullmakt til å håndtere saken.<sup>315</sup> I *Nationen* nådde

---

<sup>310</sup> *Vårt Land* 5.11.79, "Venstre beklager Stortingets NATO-syn"; *Arbeiderbladet* 5.11.79, "Venstre mot fornyelse av NATOs atomvåpen".

<sup>311</sup> *Nationen* 26.11.79, "Senterungdom-nei til nye a-våpen".

<sup>312</sup> St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 415.

<sup>313</sup> Johan J. Jakobsen (Sp) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, ss. 422-423.

<sup>314</sup> Samtale med Johan J. Jakobsen 30.11.09.

<sup>315</sup> Samtale med Johan J. Jakobsen 30.11.09.



sentralstyrets beslutning førstesiden.<sup>316</sup> I *Vårt Land* ble det hevdet at noe i overkant av en tredjedel av partiet ønsket å gå inn for forhandlinger uten et moderniseringsvedtak først. Derfor hadde sentralstyret sendt saken over til stortingsgruppen, hvor det ble antatt at støtten til partiledelsens standpunkt var større.<sup>317</sup> I VG ble avgjørelsen omtalt slik:

I Senterpartiet var opposisjonen mot NATO-planene nærmest død etter at sentralstyret ga stortingsgruppen fullmakt til å håndtere saken. I Sp's gruppe har partilederen solid oppslutning om det standpunkt som går ut på at Norge må legge avgjørende vekt på hvordan oppfatningen er i de NATO-land som vil bli direkte berørt av moderniseringsplanene.<sup>318</sup>

Jakobsen anså sentralstyrets vurdering og beslutning som et klokt trekk ettersom konklusjonen fra stortingsgruppen i praksis var å gi sin tilslutning til regjeringens holdning i saken.<sup>319</sup> Stortingsgruppen, med partilederen i spissen, la spesielt vekt på at et moderniseringsvedtak ga det beste forhandlingsgrunnlaget, og at Norge ikke kunne motsette seg et utplasseringsvedtak dersom det fikk støtte av de landene der utplasseringen skulle finne sted. Selv om alle var enige i det overordnede målet, å komme til nedrustningsforhandlinger, kom det fram uenigheter i saken under drøftelsene i gruppen. I tillegg til at det ble drøftet for og imot det danske og det nederlandske utsettelsesforslaget, kritiserte Odd Bye standpunktet til gruppen. Han beklaget at partiet hadde overlatt til andre NATO-land å bestemme partiets standpunkt.<sup>320</sup>

Til tross for at sentralstyrets trekk ga Jakobsen den nødvendige støtten til regjeringens forslag, fantes det fortsatt sentrale personer innad i Sp som ikke var enige i partilederens syn på saken. Som nevnt, var det flere som ønsket forhandlinger uten først å vedta utplassering. En av disse var Sp's nestleder, Anna Kristine Jahr. Hun understreket at hun ikke var alene i sitt syn. Jahr trakk fram at: "Et hovedpoeng for meg er at det i dag finnes nok atomvåpen på begge sider til at vi gjensidig kan utsette hverandre. En ytterligere opptrapping av de taktiske atomvåpen i Europa virker på denne bakgrunn helt meningsløs, også sett i ressurssammenheng."<sup>321</sup>

I et åpent brev til Senterpartiets sentralstyre i slutten av november, oppfordret flere kvinnelige medlemmer av partiet sentralstyret til å si nei til atomopprustning før forhandlinger om nedrustning. Brevet kom fra Bodil Bjartnes, Tove Bye som var medlem i

<sup>316</sup> *Nationen* 27.11.79, "Sp's sentralstyre: Målet er nedrustning".

<sup>317</sup> *Vårt Land* 1. 12. 79, "Atom-taktikk".

<sup>318</sup> Samtale med Jakobsen 30.11.2009; VG 28.11.79, "Atom-strid også i Kr.F".

<sup>319</sup> Samtale med Jakobsen 30.11.2009.

<sup>320</sup> SA. Gruppemøte, Sp, 7.12.1979. I referatet er det referert at Jakobsen ba, med tanke på framtiden, om at de som hadde et standpunkt ga uttrykk for det i en protokolltilførsel. Denne protokolltilførselen lå ikke ved protokollen, heller ikke arkivaren kunne finne, etter forespørsel, en slik tilførsel.

<sup>321</sup> Sitat av Anna Kristine Jahr i *Nationen* 24.11.79, "Sp's nestleder Anna Kristine Jahr: Meningsløst å innføre nye atomvåpen i Europa".

stortingsgruppen, Ragnhild Q. Haarstad som var medlem av forsvarskomiteen, Reidun Lundby og Birgit Wiig, som ønsket at det de omtalte som ”opprustningsforhandlingene” skulle utsettes i ett år. De viste til Alva Myrdals konklusjon om at økt militær opprustning i håp om å stå sterkere i nedrustningsforhandlinger, hadde ført til ny fart i rustningskappløpet.<sup>322</sup>

Haarstad, Per N. Hagen og Lars Velsand, var alle tilknyttet den såkalte ”Hedmarksgeriljaen”, som ble regnet for å være en radikal gruppering på venstresiden i Senterpartiet på 1970-tallet. Alle var klare motstandere av moderniseringsplanene. Hagen fremstod som den klareste og mest uttalte motstanderen av NATOs planer i Senterpartiet.<sup>323</sup>

Senterpartiets pressekontor foretok en rundspørring blant partiets fylkesformenn om moderniseringsspørsmålet. Resultatene viste at det var delte meninger om saken. De fleste støttet regjeringens og partiets syn om at man måtte gå inn for utplassering først for så å forhandle. I denne gruppen var fylkesformennene fra Nord-Trøndelag og Akershus, Johannes Brandtzæg og Egil Borgaard. Noen ønsket imidlertid å utsette et vedtak om produksjon for å forsøke forhandlingslinjen først. Hagen, som var fylkesformann og medlem av sentralstyret, slo kort og godt fast at Norge burde gå inn for forhandlingslinjen først, før det drastiske skrittet om å ruste opp atomvåpnene ble tatt.<sup>324</sup>

Landsstyret i Senterungdommen vedtok også å gå imot moderniseringsplanene. Ungdomsgruppa inntok nestleder Jahr sitt syn i saken, og gikk dermed imot standpunktet til stortingsgruppen. Jakobsen selv uttalte i denne forbindelse at: ”- Jeg ser egentlig ikke at det er oppsiktsvekkende at det i en så vanskelig sak gjør seg gjeldende ulike vurderinger også i Senterpartiet”.<sup>325</sup> Han la vekt på at det fortsatt var enighet om målet, at det skulle skapes best mulige forutsetninger for forhandlinger om nedrustning og rustningskontroll, og at debatten derfor burde avdramatiseres.<sup>326</sup> Selv om Jakobsen ved flere anledninger ga inntrykk av at Senterpartiet ikke hadde store interne uenigheter, er det ubestridelig at Senterpartiet ikke stod så samlet som Jakobsen trodde det ville da han først inntok sitt ja-standpunkt, og som han

---

<sup>322</sup> *Nationen* 24.11.79: ”Åpent brev til Sp’s sentralstyre”; Myrdal hadde i en årrekke deltatt på nedrustningskonferanser. Hun var sentral i nedrustningsforhandlingene i Genève. Hun var aktiv i atomvåpenspørsmålet og mottok i 1982 Nobels fredspris sammen med Alfonso Garcia Robles for sitt arbeid med å sette opp Tlatelolco-traktaten i 1969, som erklærte Latin-Amerika og Karibia som atomvåpenfri sone. Hun var også en av flere bidragsytere i Thorbjørn Jagland og Sverre Bergh Johansen (red.), *Før det blir for sent: atomkrig eller nedrustning* (Oslo: Tiden, 1982).

<sup>323</sup> Samtale med Jakobsen 30.11.2009.

<sup>324</sup> *Nationen* 21.11.79, ”Delte meninger i Sp om NATO’s nye atomvåpen”.

<sup>325</sup> *Nationen* 26.11.79, ”Ikke oppsiktsvekkende, sier Jakobsen. Senterungdom-nei til nye a-våpen”.

<sup>326</sup> *Nationen* 15.11.79, ”Jakobsen savner nyanser i atomvåpen-debatten”; *Nationen* 28.11.79, ”Senterpartiets ledelse etter sentralstyremøtet: Ikke overraskende med delt syn i atom-saken”.

hevdet i ettertid. Det fantes store interne uenigheter i partiet, og protestene ble flere og mer uttalte ettersom debatten utviklet seg.

### ***Kristelig Folkeparti***

Korvald støttet, som nevnt, moderniseringsplanene. Hans standpunkt gikk ut på at Norge som medlem av en forsvarsallianse også måtte dele ansvaret som medlemskapet innebar. Hans tidlige støtte til regjeringens linje etter utenriksministerens redegjørelse, medførte ifølge *Aftenposten* at det:

[...] ble det satt en effektiv stopp for at opposisjonen innen partiets stortingsgruppe fikk utfolde seg. Flertallet av Kristelig Folkepartis representanter kommer dermed til å slutte opp om Regjeringen, men muligens på noe forskjellige prinsipper. Det er likevel en del murring i rekkene og man kan ikke se bort fra at en del vil stemme imot.<sup>327</sup>

I Kr.Fs stortingsgruppe i slutten av oktober ble det uttrykt utilfredshet med at formannen hadde bundet gruppens standpunkt uten å ha tatt opp saken til debatt først.<sup>328</sup>

Interne uenigheter ble mer og mer tydelige i KrF. I et sentralstyremøte i midten av november la ungdomsgruppen, KrF.U., fram et forslag om å ta opp moderniseringsspørsmålet først etter at man hadde forsøkt å få til reelle nedrustningsforhandlinger. Dette forslaget ble nedstemt med seks mot tre stemmer. Blant de som stemte for KrF.U.s forslag var nestleder Eli Kristiansen, samt Jon Lilletun og leder i KrFU, Dagfinn Høybråten. Motstanden mot forslaget ble ledet av Korvald og partileder Kåre Kristiansen. Avstemningen var ikke rådgivende for stortingsgruppen som skulle klargjøre partiets endelige standpunkt i saken.<sup>329</sup>

Standpunktene som kom fram under landsstyremøtet skulle heller ikke påvirke stortingsgruppens avgjørelse. Det kom av at det ikke var tid på landsstyremøtet til å behandle saken i sin helhet, ble det hevdet. I *Vårt Land* ble det også antatt at det nok var mer enn en tredjedel i landsstyret som var imot NATOs planer.<sup>330</sup> Anne-Olaug Ingeborgrud, som selv var medlem av stortingsgruppen, syntes det var beklagelig at det ikke var satt av nok tid til å behandle en så viktig sak. Tidspresset førte til at landsstyret enstemmig ga sin tilslutning til Korvalds forslag om å oversende KrF.U.s forslag til stortingsgruppen uten videre kommentarer. Dette ble bestemt til tross for at flere av talerne under møtet støttet KrF.U.s forslag. Til tross for de ulike synspunktene som ble presentert under landsstyremøtet, mente Korvalds selv at

---

<sup>327</sup> *Aftenposten* 1.11.79, "Uenighet i Regjeringen om de nye atomvåpnene".

<sup>328</sup> SA, gruppemøte, KrF (1-1-76-21.10.82, Protokoll nr. V), 29.10.1979.

*Ny Tid* skrev 31. 10.79. at blant annet nestlederen i Kr.F., Kjell Magne Bondevik, hadde vært innstilt på å gå imot planene før Korvald hadde kommet med sin støtte til dem; Referert i *Vårt Land* 1.11.79, "Økende motstand mot A-våpen".

<sup>329</sup> *Vårt Land* 17.11.79, "Intet råd til Kristelig Folkepartis stortingsgruppe: Landsstyret tok ingen avgjørelse om atomvåpen".

<sup>330</sup> Usignert, *Vårt Land* 2.12.79: "Atom-taktikk".

de fleste støttet hans syn i saken.<sup>331</sup> Det er imidlertid grunn til å hevde at sentralstyret kunne satt av tid. Ettersom det ikke ble gjort, kan det bety at ledelsen likevel fryktet en betydelig opposisjon og at det ikke var et smart trekk å forfølge saken til det brøt ut skarp konflikt.

I stortingsgruppens neste møte som tok for seg moderniseringsplanene, 27. november, ble gruppens standpunkt i saken satt. En liten justering av partiets foreløpige holdning ble foretatt. I likhet med vurderingene i Senterpartiet, bestemte KrFs stortingsgruppe at vurderingene som gjorde seg gjeldene i de av NATOs medlemsland som ble direkte berørt av moderniseringsplanene, skulle vektlegges. Utover det ble det henvist til uttalelser fra partiets representanter under utenriksdebatten. Korvalds forslag ble vedtatt med 12 mot 7 stemmer. Det var med andre ord et betydelig mindretall som gikk imot formannens standpunkt.<sup>332</sup>

Selv om stortingsgruppen godkjente Korvalds stanspunkt i moderniseringsspørsmålet, var det altså ikke uten betydelig motstand. Blant annet var Ingeborgrud for at man først måtte forsøke forhandlingslinjen for så å vurdere om man skulle vedta å sette i gang produksjon av våpnene. Hun visste at det var flere i gruppen som delte hennes syn. Hennes kritikk av saksbehandlingen var i stor grad rettet mot UD. Hun mente departementet ikke hadde gitt hele Stortinget tilstrekkelig underlagsmateriale i saken. Bare Utenrikskomiteen hadde blitt tilfredsstillende informert, men det hadde foregått bak lukkede dører. Ingeborgrud fremholdt at de øvrige folkevalgte bare hadde hørt utenriksministerens redegjørelse, og hun mente den ikke var klar nok. Korvald, som selv satt i komiteen, besvarte denne kritikken ved å si at informasjonen som hadde kommet fram i Utenrikskomiteen var den samme som i redegjørelse for Stortinget. Informasjonen om saken hadde derfor vært helt åpen.<sup>333</sup>

I tillegg til den sterke motstanden Kr.Fs ledelse møtte i eget parti, både fra personer i partiledelsen og ungdomsbevegelsen, ble ledelsen presset fra kristne grupper som vektla det moralske problemet ved atomvåpen generelt. Kirkerådets sosialetiske utvalg slo fast at moderniseringsplanene var et opprustningstiltak som var etisk uforsvarlig. Med formann og teolog Trond Bakkevig i spissen, stod hele utvalget bak uttalelsen.<sup>334</sup> Også i andre NATO-

---

<sup>331</sup> *Vårt Land* 17.11.79, "Intet råd til Kristelig Folkepartis stortingsgruppe: Landsstyret tok ingen avgjørelse om atomvåpen".

<sup>332</sup> De som gikk imot var Eli Kristiansen, Hans Olav Tungesvik, Johannes Vågsnes, Anne Olaug Ingeborgrud, Per J. Husabø og Ragnhild Forrest. SA, gruppemøte, KrF (1-1-76-21.10.82, Protokoll nr. V) 27. 11. 1979.; *Vårt Land* 2.12.79, "Atom-taktikk".

<sup>333</sup> *Vårt Land* 16.11.79, "Ingeborgrud kritiserer utenriksdepartementet: Uenighet i Kr.F. om NATO-moderniseringen".

<sup>334</sup> *Vårt Land* 14.11.79, "Kirkerådets sosialetiske utvalg mot modernisering av A-våpen: -NATO's planer etisk uforsvarlige"; Trond Bakkevig ble siden personlig rådgiver for utenriksministeren i Brundtlands andre regjering, først for Frydenlund, så for Stoltenberg.

land var motstanden fra kristent hold sterk. I Nederland arrangerte kristne grupper møter allerede i august for å motvirke moderniseringsplanene. KrF var orientert om møtene, men deltok ikke.<sup>335</sup> Partipolitisk var det nær kontakt mellom Kristendemokratene i Nederland det norske søsterpartiet, KrF.<sup>336</sup> Til tross for det klare standpunktet mot moderniseringsplanene fra kristent hold, ble ikke Kr.Fs standpunkt påvirket.<sup>337</sup>

## **Et splittet regjeringsparti**

I god tid før moderniseringsplanene ble presentert i Stortinget, skrev Jahn Otto Johansen i *Dagbladet* at Norge ville gå inn for modernisering av NATOs atomvåpen.<sup>338</sup> Under den første behandlingen av saken i regjeringen, så det heller ikke ut til at det ble nevneverdig motstand mot forsvars- og utenriksministerens linje, den ble godkjent. Holdningen var at Norge støttet moderniseringsplanene forutsatt at det ble fattet vedtak om at NATO skulle tilby Moskva en forhandlingsløsning, men uten å binde seg til en utplassering dersom det ble vist forhandlingsvilje på sovjetisk side. Standpunktet så ut til å være på linje med det som hadde blitt foreslått i Danmark, men det danske standpunktet ble, som nevnt, skjerpet utover høsten.<sup>339</sup>

Til tross for at det ble uttrykt en del skepsis til planene, fikk regjeringen sterk støtte for sin linje da planene ble presentert på Stortinget 25. oktober.<sup>340</sup> Arbeiderpartiets stortingsgruppe tok så opp saken i slutten av oktober. Da støttet et flertall regjeringens linje, mens et betydelig mindretall skal ha gått imot. Noen avgjørelse i saken ble ikke tatt på det tidspunktet.<sup>341</sup>

## **Mobilisering av motstand**

I tiden etter redegjørelsen i Stortinget kom det imidlertid til uttrykk sterkere motstand mot regjeringens linje. Motstand i regjeringsutvalgene og i Arbeiderpartiets utvalg og

---

<sup>335</sup> UD 33.2/52E, 38, 22.8.79. Notat, UDs 3. pol. kontor. Samtale med amb. sekr. ved den am. amb, Peter Dodd, USA. Det foregikk også ensidig propaganda mot representanter for det kristendemokratiske partiet CDA fra Den interkirkelige arbeidsgruppen (IKW) i Nederland. UD 33.2/52E, 39, 14.9.79. Amb. Haag til UD. Situasjonen i Nederland.

<sup>336</sup> UD 33.2/52E, 39, 6.9.79. Amb. Washington til UD, FD og div. amb. Samtale Stoltenberg og Vine.

<sup>337</sup> Etske dilemma i forhold til atomvåpen, berøres nærmere i kapittel 5.

<sup>338</sup> *Dagbladet* 5. oktober: "Jahn Otto Johansen: Norge sier ja til nye Nato-atomvåpen".

<sup>339</sup> RA, regj. prot. 20.9.1979, sak 11; Petersen, *Europæisk og globalt engagement*, ss. 206-209.

<sup>340</sup> Omtalt i forrige kapittel. Se for eksempel *Nationen* 2.11.79, "Stortinget sa ja til regjeringens opplegg: Først nye NATO-atomvåpen så drøftinger med Sovjet".

<sup>341</sup> Motstanden er ikke protokollført. Det eneste som står i gruppens protokoll er at det var mange som hadde ordet i saken, *Vårt Land* rapporterte derimot at et betydelig mindretall gikk imot planene. Avisen viser videre til *Ny Tid* som hevdet at 15 av DNAs representanter var innstilt på å gå imot planene. *Vårt Land* 2.11.79, "Økende motstand mot A-våpen".

stortingsgruppe reflekterte den interne motstanden mot regjeringens linje ledelsen stod overfor.

I regjeringens rådgivende utvalg for rustningskontroll og nedrustning, delte medlemmene seg i to i spørsmålet om modernisering. Selv om utvalget ikke hadde særlig politisk tyngde, var det interessant hvor delt det var i spørsmålet. Formannen i utvalget var Helge Sivertsen, skolesjefen i Oslo. Sivertsen hadde innehatt en rekke verv i Arbeiderpartiet og har blitt regnet som en av Arbeiderpartiets politiske sjefsarkitekter i etterkrigstiden.<sup>342</sup> Han var en av de mest uttalte motstanderne av NATOs planer, og anbefalte regjeringen å gå inn for forhandling før et moderniseringsvedtak. Han mente at det nok atomvåpen, slik at det ikke trengtes flere for å opprettholde en avskrekkingsstyrke. Derimot var det fare for en ny omdreining i rustningsspiralen. Han var likevel opptatt av at de ulike oppfatningene om spørsmålet kom til uttrykk. Seks representanter støttet formannens linje, blant annet Liv Aasen som var medlem av UUKK, mens fire gikk inn for regjeringens standpunkt for modernisering med påfølgende forhandlinger om nedrustning til lavest mulig styrkenivå, blant annet Johan J. Jakobsen, odelstingspresident Asbjørn Haugstvedt fra KrF, og stortingsrepresentant for Høyre, Thor Knutsen. To personer var fraværende, men hadde skriftlig lagt seg tett opptil synet til de siste fire.<sup>343</sup>

Diskusjonen under regjeringsskonferansen 26. november reflekterte den interne motstanden i partiet, men situasjonen ble vurdert dit hen at det var viktig at regjeringen holdt fast ved det standpunktet som hadde blitt lagt fram i redegjørelsen i Stortinget. Det danske forslaget ble tatt opp, men Frydenlund sa at ultimatumet til Sovjetunionen som det danske forslaget inkluderte, gjorde at det "neppe er noe aktuelt alternativ". Både Sissel Rønbech, forbruker- og administrasjonsminister og tidligere leder i AUF, og Kirke- og undervisningsminister Einar Førde var interessert i det danske forslaget, og var generelt to av de mest uttalte motstanderne av moderniseringsplanene i regjeringen.<sup>344</sup>

I Arbeiderpartiets egne utvalg og grupper, ble den samme tendensen tydelig. Under et møte i Arbeiderpartiets internasjonale utvalg, der forsvarsminister Stoltenberg var formann,

---

<sup>342</sup> Han var også nær venn av Einar Gerhardsen og var Kirke- og undervisningsminister i Gerhardsens tredje og fjerde regjering. Store norske leksikon på nett: [http://www.snl.no/.nbl\\_biografi/Helge\\_Sivertsen/utdypning](http://www.snl.no/.nbl_biografi/Helge_Sivertsen/utdypning) (15.10.10); Alfsen, "Nei til nye atomvåpen", s. 35. Alfsen skriver at Sivertsen i sine siste år engasjerte seg i kampen mot atomvåpnene.

<sup>343</sup> *Vårt Land* 2.11.79, "Økende motstand mot A-våpen"; *Aftenposten* 1.11.79, "Uenighet i Regjeringen om de nye atomvåpen".

<sup>344</sup> RA, regj.prot. 26.11.79, sak 6; *Aftenposten* morgen 1.11.79, "Uenighet i Regjeringen om de nye atomvåpen".

ble det presentert en rekke kritiske innlegg.<sup>345</sup> Stortingsgruppens andre protokollførte behandling av saken var 21. november. Da var gruppen blitt nedlesset av skriv fra ungdomspartiet, lokallag, kvinnegrupper og fagbevegelsen, som gikk imot moderniseringsplanene. Til og med noen enkeltpersoner kom med appell til partiet. En skrev at han henstilte så sterkt som et ganske alminnelig menneske kan: ”Nei til USAs forbryterske planer om stasjonering av nye og mer barbariske atomvåpen i Europa”.<sup>346</sup> Brev og lange lister med underskrifter mot moderniseringsplanene fortsatte å strømme inn til Arbeiderpartiet i november og begynnelsen av desember. Av mer enn 50 henvendelser som har blitt arkivert, var det kun ett som støttet regjeringens linje.<sup>347</sup>

Arbeidernes Ungdomsfylking (AUF) fulgte samme linje som ungdomsgruppene i de andre partiene, med unntak av Høyres. Motstand mot planene fra AUF, overrasket neppe mange. Gruppen hadde en etablert holdning mot norsk NATO-medlemskap, og fremmet stadig ønske om at Norge burde melde seg ut av alliansen. Så lenge Norge fortsatt var medlem, ønsket AUF å motarbeide at det ble tatt i bruk nye og dyre våpentyper. Dette var et standpunkt som ble gjentatt under landsmøtet våren 1979, og formuleringen ga liten åpning for at denne saken, modernisering av alliansens TNF, ville være noe unntak. Gruppen var videre opptatt av at Norge måtte legge opp til en mer aktiv nedrustningslinje enn den som var ført tidligere. Et av punktene var at Norge ikke skulle delta i noen felles våpenproduksjon med andre land.<sup>348</sup>

AUF stod bak et opprop fra arbeiderbevegelsen som inkluderte fagforeningene. Av de som hadde underskrevet var det 11 stortingsrepresentanter, en rekke organisasjoner innen arbeiderbevegelsen og formennene i fem av fagforbundene i LO.<sup>349</sup> For øvrig fant man blant underskriverne Ragnar Guran, partileder Reiulf Steens personlige sekretær og forsvarsminister Stoltenbergs sønn og sentralstyremedlem i AUF, Jens Stoltenberg.<sup>350</sup>

---

<sup>345</sup> *Aftenposten* 1.11.79, ”Uenighet i Regjeringen om de nye atomvåpen”; under møtet presenterte Frydenlund de tre mulighetene Norge hadde i saken. Det var å fullt opp støtte planene, å gå imot forslaget fordi det ikke direkte berørte Norge eller å gi en betinget støtte til forslaget. Det siste forslaget ble presentert som det mest sannsynlige for Norge og skulle kobles sammen med reelle forhandlingstilbud til Sovjetunionen. Frydenlund ønsket å legge seg på denne linjen som de tyske sosialdemokratene så ut til å ta, men understreket at regjeringen ikke hadde bundet seg til noe standpunkt. AAB, Ark 2369 Da 0073, møte i Aps internasjonale utvalg 29.10.79.

<sup>346</sup> Det gjaldt særlig fraksjonen i utenriks- og konstitusjonskomiteen. Det signerte brevet hadde avsender Jørgen Moe. AAB, Ark 1006, A8, 21.11.79.

<sup>347</sup> AAB, Ark 1006. A8, 21.11.79, Gbb og Gbc.

<sup>348</sup> AAB, Ark 2369, Da 0018. AUFs landsmøtehefte nr. 3, 1979 om forsvars- og sikkerhetspolitikken, ss. 1-11.

<sup>349</sup> Fagforbundsmennene var henholdsvis Arthur Svennsson i Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund, Walther Kolstad i Transportarbeiderforbundet, Ole Fiskvik i Norsk arbeidsmandsforbund, Arne Born i Norsk Kommuneforbund og Einar Hysvær i Norsk nærings- og nytelsesmiddelforbund.

<sup>350</sup> *Nationen* 24.12.79, ”Forsvarsminister Stoltenberg: Det norske atom-standpunktet vil bedre forhandlingsklimaet”.

Under ledelse av Thorbjørn Jagland, fremmet AUF ønske om at regjeringen skulle si nei til utplassering, fordi det ville være det beste forhandlingsgrunnlaget. Jagland var tidlig ute med å forutse at en forhandlingslinje uten utplasseringsvedtak først ville få stor oppslutning. Han mente oppslutningen ville komme fra Arbeiderpartiet og mellompartiene fordi det var i samsvar med folkeviljen.<sup>351</sup>

Presset regjeringen var hardt og hadde støtte fra flere fremtredende personer i partiet utover medlemmer av AUF og fagbevegelsen.<sup>352</sup> I tillegg til skolesjefen i Oslo, Sivertsen, var også ordfører i Oslo, Brynjulf Bull, imot.<sup>353</sup> Thorbjørn Berntsen gikk også imot planene.<sup>354</sup> Ifølge VG i slutten av november, gikk til og med lederen i utenrikskomiteen, Arvid Johanson imot planene.<sup>355</sup>

Motstanden mot planene var sterk i Arbeiderpartiet. Det betyr imidlertid ikke at det ikke fantes støtte til planene, men at det var færre av støttespillerne som ga til kjenne sitt standpunkt. Dessuten har generelt de som protesterer mot noe større behov for å uttrykke sitt standpunkt enn de som er støttespillere. Stoltenberg innrømmet i sin biografi at det at bare ett fylkesparti støttet regjeringens linje.<sup>356</sup> Det sier en god del. Splittelsen var stor og ble omtalt mer eller mindre daglig i norske aviser.

### ***Landsmøtet: "Heldigvis ingen votering"***

På Arbeiderpartiets landsstyremøte på Lillehammer i slutten av november gjorde statsminister Nordli som mange hadde forventet, han firet ikke på standpunktet som tidligere var blitt presentert fra regjeringens side. Han tok opp det danske standpunktet, men inntok i stor grad den posisjonen som hadde kommet til uttrykk under utenriksministerens redegjørelse i Stortinget og fra forsvarsminister Stoltenberg.<sup>357</sup> Nordlis uttalelser hadde ikke etterlatt noen tvil om at Norge kom til å støtte NATOs planer. Samtidig understreket han, i stor grad rettet mot opposisjonen, at Norge i NATO ville understreke forhandlinger om styrkereduksjonen.<sup>358</sup>

---

<sup>351</sup> *Aftenposten* 4.12.79, "Jagland: Regjeringen bør gå inn for utsettelse"; *Vårt Land* 4.12.79, "AUF går inn for utsettelse".

<sup>352</sup> Alfsen, "Nei til nye atomvåpen", s. 35.

<sup>353</sup> Brynjulf Bull hadde signert oppropet organisert i slutten av oktober av *Nei til nye atomvåpen*, nevnt i forrige kapittel. *Nationen* 29. 10.79, "Sterk strid om nye NATO-raketter. Framtredende Ap-folk advarer regjeringen".

<sup>354</sup> Samtale med Stoltenberg 26.1.10; Jostein Nyhamar, *Arbeiderbladet* 10.11.79, "Modernisering av drapsvåpen"; *Dagbladet* 30.10.79, "Økende atom-motstand i Ap".

<sup>355</sup> Stein Kåre Kristiansen, *VG* 29.11.79, "Aps landsstyre: "Halv seier til motstanderne".

<sup>356</sup> Stoltenberg, *Det handler om mennesker*, 194; se også *Dagbladet* 28.11.79, "Thorbjørn Berntsen innkalt til toppmøte: Mislykket forsøk på å stanse atom-motstand".

<sup>357</sup> At statsministeren, utenriksministeren og forsvarsministeren var enige i saken stemmer med det Stoltenberg sa i samtale 26.1.10. De kom tidlig til enighet om hvilket standpunkt de skulle stå for, og ønsket å stå samlet om dette standpunktet når saken skulle diskuteres.

<sup>358</sup> *Nationen* 28.11.79, "Atom-splittet Ap venter på Nordli"; *Nationen* 29.11.79: "Kompromissløs Nordli utfordrer".



Dette forbeholdet hadde, som vist, allerede Frydenlund tatt under sin redegjørelse på Stortinget. Ved å innta samme standpunkt som forsvars- og utenriksministeren, kan det hevdes at Nordli her viste et sterkt lederskap og gikk inn i et åpent oppgjør med partiopposisjonen i saken. Nordli hadde vært mindre synlig i debatten, med dette viste han at han ikke hadde latt seg skremme av motstanden eller av pressen.

Nordlis standpunkt ble imidlertid sterkt kritisert fra flere hold under landsstyremøtet. Ifølge *Nationen*, var det bare to av over 20 talere som uttalte seg til støtte for hans standpunkt.<sup>359</sup> Stoltenberg hevdet i sin biografi at det i realiteten bare var fire som talte for moderniseringsplanene, Nordli, Frydenlund, partileder Reiulf Steen og han selv.<sup>360</sup> Det ble imidlertid ikke tatt noe endelig standpunkt i saken på møtet. Det ville ikke regjeringen ta før tett opptil ministermøtet i Brussel. Slik kunne regjeringen bevare sin handlefrihet. At saken ikke kom til avstemning, var heldig for regjeringen med tanke på motstanden som var blitt mer og mer tydelig. Stoltenberg skrev i sin biografi om at det ikke ble votering: ”Jeg sier heldigvis, for det er tvilsomt at vi ville vunnet den.”<sup>361</sup>

I en artikkel i VG hevdet Stein Kåre Kristiansen at motstanden var medvirkende årsak til at det ikke ble votering fordi ledelsen var redd for å stå igjen med et ”pinlig lite flertall” eller i verste fall tape den.<sup>362</sup> Voteringen ble imidlertid ikke forhindret ved grep fra regjeringens side. Hjelpen kom fra uventet hold, fra AUF-leder Jagland som i utgangspunktet var sterkt imot moderniseringsplanene.<sup>363</sup> Til tross for sin motstand var han likevel klok nok til å innse hvilke konsekvenser det ville få for partiet dersom regjeringen ikke vant en avstemning, ifølge Stoltenberg. Et tap kunne få store konsekvenser, ikke bare for partiet, men også for Norge og tilliten til norsk sikkerhetspolitikk. Sammen med Steen og Frydenlund klarte Jagland å hindre en avstemning i saken.<sup>364</sup>

Selv om møtet i landsstyret ikke bandt regjeringens standpunkt i saken, var det blitt tydelig hvilken motstand den stod overfor. Motstanden internt i partiet var sterk, til tross for at flere av regjeringsmedlemmene hadde arbeidet med å spre informasjon om planene for å gjøre dem forståelige for folk.<sup>365</sup> I *Morgenbladet* ble motstanden internt i Arbeiderpartiet omtalt, og det ble hevdet at Frydenlund stod overfor sin vanskeligste sak i sin tid som

---

<sup>359</sup> *Nationen* 29.11.79, ”Nordli utfordrer Ap-opposisjonen. Fastholder ja til NATO-modernisering”.

<sup>360</sup> Stoltenberg, *Det handler om mennesker*, s. 194.

<sup>361</sup> Stoltenberg, *Det handler om mennesker*, s. 194.

<sup>362</sup> Stein Kåre Kristiansen, VG 29.11.79, ”APs landsstyre: Halv Seier til motstanderne”.

<sup>363</sup> Se for eksempel hans artikkel i *Arbeiderbladet* 27.10.79: ”Vanvidd”.

<sup>364</sup> Stoltenberg, *Det handler om mennesker*, s. 194.

<sup>365</sup> Informasjonsarbeidet er nevnt i forrige kapittel.

utenriksminister.<sup>366</sup> Nyhamar hevder: ”Det er ingen tvil om at den massive motstanden kom bardus på ledelsen og regjeringen. For regjeringen var saken delikat. Selv om den ikke formelt hadde tatt standpunkt høsten 1979, hadde den i realiteten langt på vei bundet seg opp til å støtte NATOs planer.”<sup>367</sup> Nyhamars utsagn kan virke litt bastant ettersom det er vist at de som hadde vært involvert i arbeidet i NATO var klar over at de ville møte motstand på hjemmebane.<sup>368</sup> Likevel kan det være noe i det, fordi det kan se ut til at ledelsen i Arbeiderpartiet ikke var klar over omfanget denne motstanden ville få. Stoltenberg står i ettertid imidlertid sterkt på at han og Frydenlund ikke var overrasket over motstanden de møtte, men at han selvfølgelig ikke kunne snakke på vegne av resten av partiledelsen.<sup>369</sup>

Ledelsen ble kritisert for å vingle i håndteringen av saken, nevnt blant annet under debattprogrammet ”På sparket”. Selv om det var forsøkt å presentere planene og norske myndigheters holdning til dem så klart som mulig, kan det være noe i kritikken. Ifølge Aftenposten var det flere av partiets og regjeringens utvalg som var usikker på regjeringens standpunkt.<sup>370</sup> I *Oljealder* skriver Tannes at regjeringen måtte balansere lojaliteten til alliansen med motstanden, og at det krevde varsomhet. Derfor valgte ledelsen i Arbeiderpartiet til slutt en ”[...] høyprofilert, men tvetydig signalpolitikk”.<sup>371</sup> Nordli selv uttalte kort tid etter at vedtaket var fattet i NATO at opplysningsarbeidet hadde vært for dårlig i den typen saker og at det var en svakhet i Arbeiderpartiet.<sup>372</sup>

### ***Regjeringen tar grep for å blidgjøre motstanderne***

En ting som underbygger påstanden om at regjeringen møtte sterkere motstand enn de hadde ventet internt i eget parti, var at det i løpet av svært kort tid ble tatt et relativt dramatisk grep for å styrke forhandlingselementet i moderniseringsplanene. I sin biografi skrev Stoltenberg at understrekingen av forhandlingselementet i NATOs opplegg var blant annet for å hindre at de mest militaristiske kreftene i NATO vant fram, slik at det ikke ble konkrete framstøt om forhandlinger. Det kunne føre til at de samme kreftene vant gjennom på sovjetisk side, slik at det ble en økning i rustningsspiralen uten at det ble noen forhandlinger.<sup>373</sup> Mye tyder på at

---

<sup>366</sup> *Morgenbladet*, 14.11.79, ”A-partiets radikale fløy ser Chancen”,

<sup>367</sup> Nyhamar, *Nye utfordringer*, s. 467.

<sup>368</sup> Nyhamar hadde bakgrunn i Arbeiderpartiet og arbeid med magasinet *Aktuell* som hadde som hensikt å fremme arbeiderbevegelsen.

<sup>369</sup> Samtale med Stoltenberg 26.1.2010.

<sup>370</sup> *Aftenposten* 1.11.79, ”Uenighet i Regjeringen om de nye atomvåpen”.

<sup>371</sup> Tannes, *Oljealder*, s. 121.

<sup>372</sup> *Dagbladet* 21.12.79: ”Nordli i innrømmelsens hjørne: Atomdebatten klar belastning på partiet”.

<sup>373</sup> Stoltenberg, *Det handler om mennesker*, s. 195.

styrkingen av forhandlingselementet i stor grad var et forsøk på å nærme seg motstanderne av planene.<sup>374</sup>

5. desember annonserte statsminister Nordli under regjeringskonferansen, der moderniseringssaken var eneste sak på dagsorden, at han ville forsøke å skape grunnlag for at regjeringen skulle kunne påvirke og påskynde arbeidet med nedrustning i et forsøk på å forhindre at de nye våpnene til slutt ble utplassert. Statsministeren hadde, i samråd med utenriksministeren, partilederen, delvis forsvarsministeren og i samtale med formannen i utenrikskomiteen, kommet fram til en løsning på hvordan man på norsk side skulle klare å understreke nedrustningselementet. Det gikk ut på at statsministeren skulle reise til Washington for samtaler med amerikanske ledere. I tillegg skulle partilederen reise til Moskva. Han skulle ikke drive med forhandlinger, men understreke alvoret Arbeiderpartiet, ikke regjeringen, la i situasjonen. Nordli mente det var grunn til å tro at reisen til Washington ville vise resultater.<sup>375</sup> Ifølge Nordli i biografien *Min Vei*, var det Steen selv som ønsket å reise til Moskva.<sup>376</sup> *Dagbladet* omtalte reisene som et ”Forsøk på å kneble motstanden”.<sup>377</sup> Regjeringsprotokollene gir inntrykk av at det var mye enighet rundt reiseplanene, og regjeringens handlefrihet ble på nytt understreket.<sup>378</sup>

Reiseplanene ble presentert i stortingsgruppen samme dag. Formannen i gruppen, Trygve Bratteli, kom med et forslag som ble tatt opp til votering. Det gikk ut på gi regjeringen handlefrihet og tillitt fram til det avsluttende møtet i NATO i desember. Det var diskusjon om saken. Ordet hadde kritikerne til planene, Anne-Lise Bakken, nestleder i AUF, Torbjørn Berntsen og Liv Aasen. Forslaget ble støttet av 48 mot 15. To avholdt seg fra å stemme. I protokollene står det ingenting om hva som ble sagt, men disse tre hadde alle tidligere uttrykt skepsis mot moderniseringsplanene. Det leder videre til å vurdere det som sannsynlig at de uttrykte seg positivt til ledelsens reiseplaner.<sup>379</sup>

Avstemningen om Brattelis forslag ble langt på vei tatt som en seier for ja-siden i debatten. Tidligere nestleder for AUF, Sigbjørn Johnsen, uttalte at vedtaket ikke gjenspeilte gruppens syn i saken. Han hevdet voteringsforslaget hadde ført til forvirring, og at dersom formuleringen hadde vært ja eller nei til forhandlinger først, så ville stemmetallene vært

---

<sup>374</sup> Det støttes blant annet i kilder og i litteratur, for eksempel Tamnes, *Oljealder*, s. 123; Nyhamar, *Nye utfordringer*, s. 469; Stoltenberg bekreftet det også under samtale 26.1.2010.

<sup>375</sup> RA, regj.prot. 05.12.1979, sak 1.

<sup>376</sup> Odvar Nordli, *Min vei: Minner og meninger* (Oslo: Tiden, 1985), s. 145.

<sup>377</sup> *Dagbladet* 6.12.79, ”Derfor reiser Nordli og Steen. Forsøk på å kneble motstanden”.

<sup>378</sup> RA, regj.prot. 05.12.1979, sak 1.

<sup>379</sup> AAB, Ark 1006, A8, 5.12.79, sak 3.

annerledes.<sup>380</sup> Dette ble bekreftet av Bakken som hadde støttet flertallet i stortingsgruppen. Hun hevdet at hun verken hadde, eller ønsket å gå inn for moderniseringen, men at hun og andre hadde gått inn for å gi regjeringen handlefrihet, slik det var formulert av formannen. Hun mente handlefriheten tilsa at regjeringen også ville ta motstandernes synspunkt i betraktning, slik at det var en mulighet for å gå inn for forhandlinger før et vedtak. Dette synet, som hadde kommet fram i partiorganisasjonen, i fagbevegelsen og i stortingsgruppen, mente hun måtte tas hensyn til når det endelige vedtaket skulle formuleres. Hun beklaget at voteringen ble tolket dit hen at muligheten til å inneha et annet standpunkt enn regjeringens nå var svært liten.<sup>381</sup> *Dagbladet* var, som vi skal se i neste kapittel, skeptisk til planene. Avisen hevdet at ledelsens forslag og håndtering av motstanden i stortingsgruppen var en ikke ukjent taktikk for å manipulere en forsamling.<sup>382</sup>

### ***Sterkere norsk standpunkt presentert under ledelsens reiser?***

6. desember reiste de norske delegasjonene. Statsminister Nordli, utenriksminister Knut Frydenlund dro til Washington med blant annet Holst, og partileder Steen og utredningssekretær Bjørn Tore Godal reiste til Moskva.<sup>383</sup> Møtene med ledelsen i Moskva skulle holdes for å understreke alvoret Arbeiderpartiet i Norge la i situasjonen og spesielt i forhandlinger mellom de to supermaktene. Reisen til Washington var på et annet nivå, men hadde hovedsakelig samme hensikt. Det gjaldt å presentere hvor mye vekt Norge la på å få i gang reelle forhandlinger om våpenkontroll så snart som mulig, og å drøfte hvordan vedtaket 12. desember skulle utformes. Fra norsk side ønsket man en garanti for at det skulle føres reelle forhandlinger, og at utplassering skulle gjøres avhengig av forhandlingsresultatet. Planen var å informere om at man på norsk side var bekymret for ytterligere opprustning, spesielt med atomvåpen, og at det var en utbredt skepsis og motstand mot planene i norsk opinion.<sup>384</sup>

I Washington møtte Nordli, i tillegg til president Carter, blant annet visepresident Mondale, utenriksminister Cyrus Vance, forsvarsminister Harold Brown og sikkerhetspolitisk rådgiver Zbigniew Brzezinski. Fra amerikansk side hadde den norske delegasjonen raskt fått godkjent sin henvendelse om å møte de amerikanske lederne. Visepresident Mondale hadde

---

<sup>380</sup> *Dagbladet* 7.12.79, "Full forvirring om "tillit og handlefrihet": Atom-vedtaket gir ikke AP-gruppas syn."

<sup>381</sup> *Vårt Land* 7.12.79, "Anne Lise Bakken: -Jeg har ikke gått inn for atom-modernisering".

<sup>382</sup> *Dagbladet* 7.12.79, "Full forvirring om "tillit og handlefrihet": Atom-vedtaket gir ikke AP-gruppas syn."

<sup>383</sup> Godal var tidligere AUF-leder. I Haakon Lie, *...slik jeg ser det 2: 1975-1983* (Trondhjem: Tiden, 1983), s. 59, blir Godal og Berntsen omtalt som "beinarde NATO-motstandere".

<sup>384</sup> Stoltenberg, *Det handler om mennesker*, s. 195; RA, regj.prot. 05.12.1979, sak 1.

understreket at man på amerikansk side satte pris på måten moderniseringsspørsmålet var blitt håndtert på i Norge.<sup>385</sup>

På norsk side hadde man under hele prosessen vært opptatt av nedrustning og rustningsforhandlinger, men den øktende motstanden i opinionen hadde bidratt til at regjeringens standpunkt til moderniseringsplanene var blitt videreutviklet til å kreve mer konkrete avklaringer i forhold til forhandlingselementet. Fire hemmelige forslag var blitt presentert for de amerikanske myndighetene. Forslagene var før avreise verken blitt tatt opp med opposisjonen eller i UUKK, noe som ble kritisert blant annet av Kåre Willoch. Nordli hevdet i UUKK etter reisene at årsaken til at forslagene ikke var tatt opp med komiteen tidligere, var at de amerikanske lederne ikke hadde blitt invitert til forhandlinger om forslagene, og fordi forslagene skulle drøftes på det avsluttende møtet. Han ønsket ikke at informasjon om de nye forslagene skulle lekke ut, men det er ikke protokollført hva som lå bak det ønsket.<sup>386</sup>

De nye norske forslagene gikk ut på at forhandlingsopplegget måtte styrkes politisk gjennom konkrete formuleringer i kommunikeet, at moderniseringsbehovet ville bli vurdert i lys av resultatene fra forhandlingene, at en erklæring som var forståelig for allmennheten burde inkluderes etter møtet i NATO med hensyn til ordninger med våpenkontroll og nedrustning, og sist, og kanskje viktigst, ble det foreslått å holde et nytt ministermøte for å vurdere forhandlingssituasjonen og resultatene av dem innen to år etter et moderniseringsvedtak. Det siste punktet stod sentralt i regjeringens holdning og vurderinger i forkant av ministermøtet i Brussel, og var spesielt viktig i forhold til motstanderne. To av de største skeptikerne til moderniseringsplanene i UUKK, Liv Aasen og Kirsti Kalle Grøndahl, var begge opptatt av punkt fire, og anså det som viktig. Det illustrerer at regjeringens nye standpunkt falt i god jord på nei-siden. Willoch og Thyness mente derimot at et nytt møte innen to år ville svekke forhandlingspresset på Sovjetunionen. Thyness mente dessuten det bare var å utsette problemet fordi det ville gi motstanderne ny driv til å fortsette kampanjene fram til den nye datoen. En kortere frist ville, etter hans oppfatning, kunne fungere bedre. Imidlertid syntes han at det å planlegge nye møter var unødvendig, ettersom det allerede var regelmessige møter i NATO både blant ambassadørene og ministrene.<sup>387</sup>

---

<sup>385</sup> RA, regj.prot. 10.12.1979, sak 4; SA, møte i UUKK, 10.12.1979;

<sup>386</sup> SA, møte i UUKK 10.12.1979. Forsterket med noen aktører som var sentrale under det forberedende arbeidet i NATO: statssekretær Holst, underdirektør Mevik, generalløytnant Hauge og Oberst Omreng.

<sup>387</sup> SA, møte i UUKK 10.12.1979.

Amerikanerne hadde ikke med kommentarer til alle de norske forslagene, og de norske representantene fikk ikke noen amerikanske garantier om et nytt møte innen to år.<sup>388</sup> Det var heller ikke poenget ifølge Nordli. Poenget var at norske myndigheter ønsket å understreke den norske viljen til og vektleggingen av forhandlinger om rustningskontroll.<sup>389</sup> Det som imidlertid ser ut til å være mindre kjent, det er at Holst gjorde det klart at man fra norsk side ønsket å endre i formuleringene i IDD. Til dette ble det uttrykt at det var uheldig hvis det ble kjent blant de øvrige alliansepartnerne at man drøftet slike saker bilateralt.<sup>390</sup> Selv om det ble gjort klart at de norske forslagene ikke ville endre utkastet til kommunikeet fra møtet i Brussel, viste det norske forslaget til endringer hvor sterkt norske myndigheter la vekt på rustningskontroll i planene. Dessuten viste det hvilket engasjement og vilje det ble lagt i denne linjen fra norsk side, og kanskje særlig fra Holst.

Den danske utenriksministeren, Kjeld Olesen, var også med til Washington. Det danske standpunktet om utsettelse av et vedtak vant imidlertid ikke gehør fordi amerikanerne vektla at alliansen skulle komme til et felles standpunkt og et enstemmig vedtak.<sup>391</sup> Som følge av reisene til Washington og Moskva, hevdet BBC at Norge også ville gå inn for et forslag om utsettelse av et moderniseringsvedtak i tråd med Nederlands og Danmarks forslag.<sup>392</sup>

Ledelsen i Arbeiderpartiet fikk kritikk for reisene og for at det ikke var informert om dem i forkant verken i UUKK, på Stortinget eller i noe annet forum der opposisjonen var til stede, bare i regjeringsskonferansen dagen i forveien. Thyness og Willoch var blant kritikerne og syntes det var en vanskelig å akseptere forklaringen om at mangelen på informasjon kom som følge av at reisene var blitt bestemt på svært kort tid. Grunnen var at blant annet Arbeiderpartiets søsterparti i Vest-Tyskland var blitt informert om partilederens reise til

---

<sup>388</sup> Omtalt blant annet i *Nationen* 10.12.79, "Hektiske regjeringskontakter i helga. Norsk krav: Nytt NATO-møte før utplassering".

<sup>389</sup> SA, møte i UUKK 10.12.1979.

<sup>390</sup> UD 33.2/52E, 43, 8.12.79. Amb. Washington til UD. Statsmin. Nordlis samtaler i Washington; UD 33.2/52E, 43, 7.12.79. Amb. Washington til UD og NATODelBrussel. Holst samtale med Aron og Bartholomew om konkrete norske endringsforslag til IDD; UD 33.2/52E, 43, 8.12.79. Amb. Washington til UD. Statsmin. Nordli besøk i Washington. Samtalen med president Carter 7.12.79.

<sup>391</sup> Petersen, *Europæisk og globalt engasjement*, ss. 206-209.

<sup>392</sup> *Nationen* 11.12.79 "Modernisering av a-våpnene. De små land inn for 6. måneders utsettelse?"; Danmark og Nederland så ut til å være de eneste landene som ønsket at moderniseringsvedtaket skulle utsettes. De fikk lite støtte for sine forslag i NATO generelt. *Nationen* 29.11.79, "Lite støtte i NATO til Nederland og Danmark"; lederen i det nederlandske sosialdemokratiske partiet, Joop den Uyl, hadde uttalt at Arbeiderpartiet i Norge hadde sviktet dem. Kritikken var særlig rettet mot Holst fordi han hadde vært så ivrig i våpenanskaffelse selv om Norge ikke skulle ta imot dem. *Dagbladet*, 14.11.79, "Planene om NATO's nye A-våpen: -Arbeiderpartiet i Norge svikter oss!".

Moskva.<sup>393</sup> *Nationen* på din side beskrev reisene i sin leder som det beste Arbeiderpartiets ledelse kunne gjøre ut av en så komplisert situasjon.<sup>394</sup>

Det var Steens Moskva-reise som var vanskeligst å akseptere for kritikerne. Korvald var positivt innstilt til samtaler mellom Frydenlund, Nordli og USA som var Norges viktigste allierte, men mente det var oppsiktsvekkende at Steen dro til Moskva for å forsvare det norske standpunktet.<sup>395</sup> Selv om både regjeringen og ledelsen i Arbeiderpartiet for øvrig understreket at Steens reise til Moskva ble foretatt i ren partipolitisk regi, at han reiste kun som partileder, ble den likevel gjenstand for mye kritikk. Thyness og Willoch syntes det var rart at regjeringen kunne skille Steens Moskva-reise fra regjeringens øvrige arbeid, spesielt ettersom partilederen også var statsråd.<sup>396</sup> De var dessuten usikre på om ledelsen i Sovjetunionen ville ha like lett for å forstå skillet mellom ren partipolitikk og regjeringsspolitikk. Willoch så også to andre problemer med reisen; for det første hva Sovjetunionen kunne gjøre ut av en sann mulighet til å vanskeliggjøre beslutningsprosessen i NATO, og for det andre åpnet reisen for å mene at det var naturlig med konsultasjoner med Sovjetunionen rett før en viktig avgjørelse skulle tas i forhold til NATO. Thyness anså Moskva-reisen som et markant brudd med linjen Norge tradisjonelt hadde fulgt. Han mente den var uklok, fordi den lett kunne gi inntrykk av at man på norsk side mente Sovjetunionen hadde grunnlag for å klage på NATOs planer. Til kritikken repliserte statsminister Nordli at regjeringen allerede hadde bestemt seg for sin holdning til møtet i Brussel.<sup>397</sup> *Nationen* på sin side skrev i leder at det ikke kunne skade at ledelsen i Kreml fikk det klart for seg at Norge ville støtte NATOs planer og mente at nye raketter ikke stoppet forhandlingsmulighetene.<sup>398</sup>

Kritikken mot Steens reise til Moskva ble ikke mindre ved at det ikke kom ut i mediene noen informasjon om hvem han hadde møtt eller hva som var blitt sagt. I *Dagbladet* ble dette tatt opp og spekulert i. Fra den norske ambassaden i Moskva hadde avisen fått opplyst at han skulle møte personer på sentralkomiténivå, men Steen selv hadde sagt at han

---

<sup>393</sup> SA, møte i UUKK 10.12.1979; Willoch understreket i ettertid at det var et problem med reisen til Washington. Det var ikke samtaler med amerikanerne, men at den norske ledelsen ikke forstod hvor farlig motstandernes standpunkt var som følge av Norges geografiske beliggenhet. Dersom motstandernes standpunkt hadde vunnet fram i Norge, kunne det slått sprekker i alliansen. Det hadde vært fint for Sovjetunionen, uansett årsak. Samtale med Kåre Willoch 15.1.2010.

<sup>394</sup> *Nationen*, leder, 7.12.79, "I øst og vest".

<sup>395</sup> *Aftenposten* 6.12.79, "Paul Thyness (h) og Lars Korvald (kr.f): Uklokt at Reiulf Steen blir sendt til Moskva"; *Nationen* 6.12.79, "Underlig forsøk på atom-kompromiss. Nordli til USA i dag for å løse Ap-problemer".

<sup>396</sup> Steen var, i tillegg til å være partileder, også handels- og skipsfartsminister fra 8.10.1979 til 4.2.1981.

<sup>397</sup> SA, møte i UUKK 10.12.1979.

<sup>398</sup> *Nationen*, leder, 7.12.79, "I øst og vest".

hadde møtt folk på politibyrå-nivå.<sup>399</sup> Det verserte rykter om at Steen og Godal var blitt presset i Sovjetunionen. 11. desember brøt Steen tausheten og avviste ryktene på telefonen. Han forsikret om at han var fornøyd med samtalene han hadde hatt med sekretæren i det sovjetiske kommunistpartiet og medlem av politibyrået, Michail Suslov, og Boris Ponomarjov, lederen av sentralkomiteens internasjonale avdeling. Suslov ble, ifølge VG, regnet som en av de mest innflytelsesrike mennene i Sovjetunionen. Når det gjaldt hva som var blitt sagt, sa Steen at han hadde understreket at Arbeiderpartiet anså at det å få til reelle forhandlinger var hovedoppgaven. At norsk base- og atompolitikk lå fast og at kjernefysiske våpen ikke skulle plasseres på norsk jord, ble også vektlagt. Steen mente at de sovjetiske myndighetene tok besøket alvorlig, ettersom de hadde sendt så viktige representanter til samtalene. Dessuten hadde de hevdet at de ved flere anledninger hadde sagt at de var klare for forhandlinger med en gang, men at det var hindret av at SALT II ennå ikke var ratifisert.<sup>400</sup>

Først 17. desember ble referatene av samtalene i Moskva 7 til 10. desember, omtalt som ”strengt fortrolige”, gitt utvalgte aktører i Arbeiderpartiet av Godal.<sup>401</sup> Samtalene i Moskva viste seg i stor grad å ha dreid seg om det Steen hadde fremholdt på telefonen. Steen hadde ikke ønsket å diskutere det forestående møtet i NATO eller se på den våpentekniske logikken bak moderniseringsplanene, fordi Norge var et lite land som i praksis hadde liten påvirkningsmulighet i det atlantiske samarbeidet. Han understreket imidlertid at norsk støtte til planene forutsatte at et reelt forhandlingstilbud var knyttet til en eventuell modernisering. Han informerte også om tilføyelsen i det norske standpunktet, at den norske regjeringen ønsket at ministrene skulle ta en ny vurdering av forhandlingene etter to år.

Ponomarjov understreket at NATOs handlinger ble oppfattet i Sovjetunionen som motarbeidelse av avspenningen Bresjnev forsøkte å fremme. Han fremholdt at et vedtak før forhandlinger var å snu saken på hodet, fordi våpen som var produsert sannsynligvis ville måtte utplasseres. Han forsøkte også å nærme seg de norske representantene ved å hevde at Norge kunne spille en viktig rolle i denne saken, men at det var opp til Arbeiderpartiet. Han mente partiet burde gå imot planene fordi Sovjetunionen ikke var noen trussel mot Norge, men at det tvert imot var stor grad av fellesskap mellom landene og at myten om ”den sovjetiske trusselen” var ufortjent.

---

<sup>399</sup> Blant annet *Dagbladet* 8.12.79, ”Moskvas syn: Norge har liten innflytelse i NATO.”; *Dagbladet* 10.12.79: ”Reiulf, hvor er du?”

<sup>400</sup> VG 11.12.79, ”Reiulf Steen etter møtet med Sovjet-toppene: -Ble ikke presset”.

<sup>401</sup> Referatene fra samtalene i Moskva ble sendt Nordli, Brundtland, Ivar Leveraas, Tor Halvorsen, Stoltenberg og Jagland. Gjennomgangen av møtene er hentet fra utvalgte sider fra AAB, Ark 2369, Da 0022.



Steen svarte med å vise til mellomdistanseraketene Sovjetunionen hadde rettet mot Europa. Noen av dem var så nære grensen til Norge at følelsen i Norge av at den sovjetiske styrken var en trussel, måtte ikke undervurderes. Dersom trusselen var overdrevet, mente Steen det kunne komme av at Sovjetunionen hemmeligholdt mer av sine militære spørsmål enn USA og andre vestlige land. Steen nevnte at Arbeiderpartiet hadde fått problemer som følge av besøket, men at det hadde vært viktig for partiet å gjøre sine synspunkter kjent.

Sjaposhikov hevdet å ha informasjon om at Danmark, Nederland og Norge var blitt utsatt for press i Washington. Han fremholdt at det ikke fantes forhandlingsvilje på amerikansk side og at det pågikk lobbyvirksomhet for å ta livet av forhandlingslinjen for godt. Derimot hevdet han å ha stor tro på de små land, og hadde fått inntrykk av at disse hadde dannet en blokk innad i NATO.<sup>402</sup>

Samtalene i Moskva så ut til å skulle berolige Sovjetunionen, helt i tråd med Norges tradisjonelle politiske linje. Både understrekingen av ønsket om forhandlinger, og informasjonen om det nye norske standpunktet om samling etter to år, var elementer som ble brukt som en tilnærming til motstanderne i Norge, og kanskje også Sovjetunionen. Fra sovjetisk side ble det helt klart forsøkt å få Norge til å si nei til moderniseringsplanene. Slik kunne Norge kanskje spille en avgjørende rolle for å få planene til å virke unødvendige. Det ble gjort ved å spille på Norges selvfølelse som et land med mulighet til å påvirke NATO, forsøk på å undergrave den amerikanske forhandlingsviljen og fremheve sovjetisk ønske og vilje til å gå inn i forhandlinger. Stoltenberg la i ettertid til at reisen til Moskva var viktig, fordi selv om regjeringens standpunkt ikke hadde vunnet gjennom, var det viktig at Moskva fikk vite at Norge ikke gikk imot vedtaket i NATO. Han fremholdt at det var et viktig budskap for at sovjetrusserne ikke skulle tro at de kunne spille på Norge.<sup>403</sup> Reaksjonene på reisen har gjort at den har blitt sammenlignet med Gerhardsens reise til Moskva i 1955.<sup>404</sup>

Tross kritikken, hadde reisene bidratt til å roe ned den mest aktive opposisjonen mot planene i Arbeiderpartiet. Rønbech, som var en av de sterkeste motstanderne av moderniseringsplanene i regjeringen, uttalte allerede dagen før avreise at reisene ville bli godt mottatt.<sup>405</sup> *Aftenposten*, på den annen side, hevdet i sin leder 7. desember, at Arbeiderpartiet et godt stykke på vei var blitt offer for: "[...] sin egen overdrevne forsiktighet i utenrikspolitikken – og spesielt i forholdet til Sovjet-Unionen [...] Ved å gi inntrykk av å

---

<sup>402</sup> AAB, Ark 2369 Da 0022.

<sup>403</sup> Samtale med Stoltenberg 26.1.10.

<sup>404</sup> Sammenligningen tas opp igjen i siste kapittel.

<sup>405</sup> NRA, regj.prot. 05.12.1979, sak 1.

spille en aktiv rolle i den store politikk, med reiser til Washington og Moskva, forsøker partiledelsen nå å omgå sine problemer.”<sup>406</sup>

## Norsk ja til NATO- vedtak slik Norge ønsket det?

Reisene til tross, motstanden i Arbeiderpartiet var sterk helt fram til fellesmøtet mellom utenriks- og forsvarsministrene i Brussel. Under regjeringens siste behandling av saken i regjeringsskonferanse 10. desember, redegjorde statsministeren for reisene. Industriminister Lars Skytøen syntes samtalene i Washington så ut til å styrke inntrykket om at den norske holdningen var riktig. Finansminister Ulf Sand fremmet spørsmål om moderniseringsvedtaket kunne reverseres etter at det var fattet. Frydenlund sa at mulighetene for en reversering var en del av det norske opplegget. Det var med andre ord flere som så positivt på arbeidet regjeringssledelsen hadde foretatt. Likevel var det to av statsrådene som reserverte seg mot det norske standpunktet. Selv om Rønbech hadde vært fornøyd med reiseplanene, var det ikke overraskende at hun og Førde reserverte seg mot regjeringens standpunkt.<sup>407</sup> Grunnlaget for reservasjonen var, for Rønbech, at hun fastholdt på oppfatningen om at den beste måten å oppnå avspenning, rustningskontroll og nedrustning på, var ved utsettelse av et moderniseringsvedtak for å fremlegge forhandlingstilbud i stedet. Hun syntes dette burde være det norske standpunktet under det avsluttende møtet i Brussel. Regjeringen beholdt uansett handlingsfriheten sin helt fram til møtet.<sup>408</sup>

12. desember tok Norge plass under fellesmøtet i Brussel, representert ved Stoltenberg, Frydenlund og Holst, som på det tidspunktet hadde byttet departement og var blitt statssekretær i Utenriksdepartementet etter at Stoltenberg hadde blitt forsvarsminister. De norske representantene støttet forslaget til kommuniqué presentert sentralt i NATO av generalsekretær Luns. De gikk dermed inn for et moderniseringsvedtak i tråd med det som var blitt foreslått i HLG. I det avsluttende kommunikeet fra møtet, var det nedfelt at konkrete resultater i forhandlingene med Sovjet skulle føre til en ny vurdering av behovet for utplassering: ”Success of arms control in constraining the Soviet build-up can enhance Alliance security, modify the scale of NATO’s TNF requirements [...] NATO’s TNF

---

<sup>406</sup> *Aftenposten*, leder, 7.12.79: ”Uklokt utspill”.

<sup>407</sup> I Nyhamar, *Nye utfordringer*, 467, står det at Førde og Rønbech dissenterte, men i regjeringssprotokollene står det at de reserverte seg. I begge biografiene om Førde, (Frank Rossavik, *Stikk i strid: Ein biografi om Einar Førde* (Oslo: Spartacus, 2007), s. 151; Tor Obrestad, *Einar Førde: Ein biografi* (Oslo: Samlaget, 2007), s. 104), står det at de dissenterte seg, skrev en formell dissens. Dissensen var det Rønbech som hadde formulert fordi Førde ikke var tilstede på møtet. Formuleringen hadde hun gjort fordi hun trodde saken skulle opp i statsråd. I begge biografiene står det at skrivet til Rønbech, dissensen, ble lagt ved protokollen. Dette skrivet har jeg ikke sett, og arkivaren ved RA hevdet det ikke var noe vedlagt protokollen.

<sup>408</sup> RA, regj.prot. 10.12.1979, sak 4.

requirements will be examined in the light of concrete results reached through negotiations.”<sup>409</sup> Forhandlingselementet ble inkludert i kommunikeet, slik det tidlig var bestemt i NATO, men var ikke fullt så konkret som det i utgangspunktet var ønsket fra norsk side. Fra norsk side var det ønsket at planene om utplassering kunne reverseres fullstendig dersom forhandlingene ga resultater.

Danmark reserverte seg mot planene, mens Nederland og Belgia ville ta stilling til utplassering på et senere tidspunkt. De norske representantene var fornøyde med vedtaket. Ifølge *Nationen* uttalte Frydenlund etter møtet at spørsmålet hele tiden hadde vært hvordan Norge best mulig kunne styrke forhandlingsopplegget. Han var fornøyd med at det norske forslaget hadde blitt ansett som det beste i den sammenhengen. Dessuten hadde de norske representantene fått gjennom at en gruppe på høyt nivå i NATO skulle følge de bilaterale nedrustningsforhandlingene.<sup>410</sup>

## Oppsummering

Regjeringen Nordli ga tidlig uttrykk for at den ville gå inn for å støtte NATOs moderniseringsplaner, et standpunkt spesielt statsministeren, utenriksministeren og forsvarsministeren forsvarte. Blant de andre politiske partiene var det bare Høyre som udelte støttet regjeringens vurdering. De tradisjonelle NATO-motstanderne på venstresiden, Norges kommunistiske parti og Sosialistisk venstreparti, inntok tidlig og med stor intern enighet det motsatte standpunktet. Også i Venstre var partilederen tidlig ute med å innta et nei-standpunkt. Moderniseringsspørsmålene skapte derimot større problemer i sentrumspartiene, Senterpartiet og i Kr.F., hvor partilederne tidlig hadde tatt til orde for å støtte regjeringens linje. Motstanden i Senterpartiet og Kr.F. mot moderniseringssaken kom i større grad fram ettersom debatten utviklet seg. I Senterpartiet flyttet sentralstyret derfor avgjørelsen over til stortingsgruppen der det var regnet som sannsynlig at flertallet støttet partilederens synspunkt. Selv om det var uenigheter internt i sentrumspartiene, var det i regjeringspartiet Arbeiderpartiet at det største slaget stod.

Motstanden internt i Arbeiderpartiet ble etter hvert så sterkt og uttalt at ledelsen videreutviklet det norske standpunktet i saken for å nærme seg motstanderne av planene. Det ledet til to hektiske reiser, til Washington og til Moskva. Begge steder ble Norges holdning til planene presentert, forskjellen var at reisen til Moskva formelt ble foretatt i ren partiregi. I

---

<sup>409</sup> Kommunikeet fra NATOs ministerrådsmøtet i Brussel 12. desember 1979: <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c791212a.htm> (15.09.2010).

<sup>410</sup> *Nationen* 13.12.19, ”Rakettvedtak etter norsk ønske”.

Washington ble norske endringsforslag lagt fram. Det viste engasjement og vilje fra norske myndigheters side. Reisene så ut til å bidra til å dempe noe av motstanden mot planene. Likevel mottok partiledelsen mye kritikk for dem, spesielt for Moskva-reisen og spesielt fra den borgerlige siden i politikken. Arbeiderpartiet fikk hjelp av enkeltpersoner, og partiet overlevde striden rundt moderniseringsplanene, i hvert fall i den omgangen. Støtten fra de tre borgerlige partiene var også viktig.

Det var noen sentrale trekk i debatten om moderniseringsplanene i Norge, som i stor grad også gjorde seg gjeldende i den offentlige debatten, som blir nærmere belyst i neste kapittel. For det første ble den påvirket av hendelser utenfor landets grenser, hovedsakelig det danske standpunktet til planene og den stadig tilbakevendende innblanding/påvirkningen fra Sovjetunionen. For det andre var det spesielt med tanke på standpunktene under debatten, at det var enighet om målet. Uavhengig om det ble inntatt et ja- eller et nei-standpunkt til moderniseringsplanene, var målet å komme til forhandlinger om nedrustning med Sovjetunionen med mål om å sikre likevekt på et lavest mulig styrkenivå. Dessuten var alle parter opptatt av at det ble lagt vekt på våpenkontroll og avspenning. Uenighetene dreide seg hovedsakelig om hva som ville være den beste strategien for å oppnå målet. Utenriksledelsens standpunkt gikk ut på å vedta utplassering, fordi det ville gi et bedre grunnlag for å komme til forhandlinger med Sovjetunionen. Forhandlinger kunne foretas utfra styrke. På den andre siden var standpunktet først å tilby Sovjetunionen nedrustningsforhandlinger, for så å vurdere et utplasseringsvedtak basert på resultatene av forhandlingene.

De norske representantene så ut til å være fornøyde med resultatet av ministerrådsmøtet i NATO. Forhandlingselementet ble vektlagt, men ikke i den grad det var ønsket fra norsk side.

# 5

## *Den offentlige debatten*

### *Taktikk, moral og følelser*

---

Den norske debatten om NATOs planer om å modernisere og utplassere nye mellomdistanseraketter i Europa, startet for fullt etter Frydenlunds redegjørelse i Stortinget, og varte fram til dobbeltvedtaket ble fattet. Debatten var preget av sterke motsetninger og følelsesladde utsagn. Den engasjerte i alle nivåer i samfunnet; i partiene, organisasjonene og blant enkeltindivider. Den høye temperaturen i debatten har gjort at den har blitt sammenlignet med EF-striden i 1972.

I dette kapitlet skal jeg studere standpunktene i saken og argumentasjonen som ble brukt under debatten om NATOs moderniseringsplaner høsten 1979. Jeg har valgt å dele argumentasjonen som ble brukt under debatten i tre kategorier. Analysen er primært basert på en gjennomgang av pressediskusjonen. Standpunktene og argumentasjonen som ble brukt illustrerer de sprikende oppfatningene om saken og dens kompleksitet. Målet er ikke å vurdere om argumentene er holdbare, men å se på hva slags argumentasjon som ble brukt på ja- og nei-siden. Til slutt søker jeg å knytte standpunktene til de posisjoner som tradisjonelt har kommet til uttrykk under strider om sikkerhetspolitiske spørsmål i Norge.

### **Sterke standpunkter for og imot NATOs planer**

Til tross for at saken var blitt nevnt i flere aviser alt på våren 1979, tok det tid før debatten for alvor ble sterk i det offentlige rom i Norge. Ikke før i november tok norske medier i sin helhet opp saken, og da startet også den offentlige debatten for fullt, til tross for at den da hadde vært i full gang i lengre tid i andre NATO-land. At debatten startet for fullt da støttes av pressedekningen. Saken ble daglig omtalt i avisene, i ledere, i artikler og i form av lesernes egne meninger. Også litteraturen støtter oppfattelsen av at debatten startet på fullt i den perioden.<sup>411</sup>

Debatten ble ettersom den utviklet seg mer og mer opphetet både på ja og nei-siden og, den engasjerte og mobiliserte i stor grad, både i politikken, pressen, foreninger, grupper og blant enkeltpersoner. Selv om regjeringen møtte problemer i forbindelse med sterke motsetninger i saken, var ikke det samme som at en sterk debatt om saken var udelte problematisk. Holst sa til VG at han ikke var bekymret for debatten som vokste fram, heller

---

<sup>411</sup> Tamnes skriver i *Oljealder*, s. 123, at: "Først i november 1979 eksploderte INF-saken i den hjemlige debatten[...]" ; "I november våknet opinionen [...]", fra Stoltenberg, *Det handler om mennesker*, s. 194.

ikke innad i regjeringen. Det kom av at saken var så alvorlig at man måtte vente at det ville bli debatt om den. Det var bare å håpe at den klargjorde det som var nødvendig.<sup>412</sup>

### *Avisenes standpunkter presenteres*

I *Aftenpostens* leder 3. november ble vanskelighetene regjeringen stod overfor tatt opp. Avisen støttet regjeringens linje, men var kritisk til ledelsens håndtering av saken. Det ble hevdet at regjeringens ja-standpunkt, basert på argumentet om at Norges særrettigheter i NATO medførte ansvar, var å snu saken på hodet. Poenget var, ifølge avisen, at Sovjets nye våpen hadde endret den militære likevekten. Forslaget om å gå inn i forhandlinger før et vedtak, ble blankt avvist:

I stedet bør NATO vedta planene om nye våpen på sitt desembermøte. Derefter vil tiden komme for nye forhandlinger med Moskva. Noen hevder at dette er en "pervers logikk". Men SALT-drøftelsene om de strategiske våpen har vist at det også er den eneste form for "logikk" som hittill har gitt resultater i drøftelser med Sovjet-Unionen om rustnigskontroll.<sup>413</sup>

Støtten til NATOs planer og forståelsen av at de måtte vedtas før en forhandlingsløsning ble forsøkt, var helt i tråd med at avisens tradisjonelle høyrelinje. Den kan nærmest betraktes som et organ for Høyre. Argumentasjonen fulgte den som kom fram fra det politiske høyre og fra forsvarsvennene i Arbeiderpartiet.

I en leder i *Morgenbladet* ble det vist sympati for regjeringens problemer med moderniseringssaken. Det ble understreket at fra nasjonens synspunkt var det ingen tvil om at man måtte støtte planene, selv om det ikke nødvendigvis sammenfalt med hva regjeringspartiet måtte mene. Lederartikkelen påpekte at det bare var en liten prosent av representantene på Stortinget som gikk imot. Heller ikke det danske utsettelsesforslaget ble støttet, men ble ansett som "[...] et opportunistisk krumspring".<sup>414</sup> Avisens standpunkt kan anses som i tråd med slik den ønsket å framstå, som en uavhengig stemme i den offentlige debatt, samtidig som den inntok et tradisjonelt konservativt standpunkt.

Moderniseringsplanene ble omtalt i *VG* på lederplass 22. og 26. oktober.<sup>415</sup> Det ble vist klar forståelse for at det hadde oppstått en situasjon med ulikevekt på det militære området og at den måtte rettes opp for å medvirke til videre avspenning og motvirke

<sup>412</sup> *VG* 1.11.79, "Forsvarssjeften etter "På sparket": - Følelser i atomdebatten".

<sup>413</sup> *Aftenposten*, leder 3.11.79, "Atom-planer angår oss". Redaktør var Reidar Lunde.

<sup>414</sup> *Morgenbladet*, leder 28.11.79, "Landet eller partiet". Ansvarlig redaktør var Chr. Christensen, tidligere organisasjonssekretær i Libertas, en liberal meningsorganisasjon.

<sup>415</sup> Ansvarlige redaktører var Andreas Nordland og Tim Greve. Greve hadde mye erfaring som diplomat og embetsmann. Han tjenestegjorde i delegasjonene til NATO og OEEC, var kabinettssjef under Halvard Lange, ambassaderåd ved den norske ambassaden i Bonn, sekretær i Stortingets utenriks- og konstitusjonskomité, byråsjef og senere ekspedisjonssjef for Presse- og kulturavdelingen i Utenriksdepartementet, og fra 1974 til 1978 var han direktør for Nobelinstituttet.

makttrusler.<sup>416</sup> VG var også en sentral borgerlig avis, selv om den er mindre å betrakte som et organ for Høyre enn *Aftenposten*. Avisens standpunkt ble ytterligere bekreftet mot slutten av november:

I de siste år ha sovjetlederne med stor kraft og dyktighet gått inn for en modernisering av sin kjernefysiske slagstyrke. Dette har skjedd med midler som i vest må oppfattes som offensive og som det gang på gang har vært advart mot fra NATO-hold. Det er rimelig at de samme NATO-land føler behovet for en modernisering av sine helt foreldede våpen.<sup>417</sup>

*Dagbladets* standpunkt ble tydelig på lederplass 15. november:

Motstanden mot planene om innføring av nye atomraketter i NATO-forsvaret har allerede fått bred politisk og generell oppslutning. Det virker derfor fullstendig latterlig når enkelte kretser som støtter planene antyder at reaksjonene er direkte inspirert fra Moskva eller at de er naive utspill fra nordmenn som ikke vet bedre og derfor lar seg utnytte av kommunistene.<sup>418</sup>

I leder 30. november, under tittelen ”Tåketale”, ble nei-standpunktet igjen understreket. Der ble regjeringens innsats under en TV-debatt 27. november vurdert som ”dans rundt den varme grøten”. Det stod at: ”Selv om vi er uenig i deres syn, synes vi dette er en opptreden det lukter taktikk av lang vei.”<sup>419</sup> *Dagbladets* standpunkt mot planene var på linje med den partipolitiske venstresiden, der avisen også hadde sin tilknytning.

*Arbeiderbladet*, *Ny Tid* og *Friheten* fulgte også sine partipolitiske føringer. Synspunktene som kom fram i lederen i *Arbeiderbladet* 24. november støttet regjeringens syn på saken. Det ble fremhevet, som også presentert i forrige kapittel, at det var mye uenighet om saken innad i Arbeiderpartiet, men at målsettingen i bunn og grunn var den samme. Norge på best mulig måte kunne være med på å fremme fred og avspenning. Det ble understreket at forhandlinger burde være en del av moderniseringsplanene.<sup>420</sup>

SVs partiorgan, *Ny Tid*, var utvetydig i lederen ”Si nei til atomvåpnene”, 7. november. Avisen fulgte partiets klare nei-standpunkt. Det samme gjaldt *Friheten*, organ for NKP. Nei-standpunktet ble understreket i sterke ordelag i en leder i midten av november:

DET BREDE lag av folket må nå utnytte tiden til en intensivering av protestbevegelsen mot NATOs atomvåpen-planer. [...] BEGRIPER IKKE Regjeringen i vårt land, som ligger så strategisk utsatt til, atomkris-faren ved dette – fortjener den ikke bare å bli stemplet som svikere av DNAs broderparti i Nederland – men av hele det norske folk! Harde ord, men ikke for harde, dersom Regjeringen ikke nå gjør helt om i denne sak. Prestisje i sitt eget folk må da vel være mer verdt enn prestisje blant NATOs hauer?<sup>421</sup>

I *Nationen*, hovedorganet til Senterpartiet, ble saken tatt opp på lederplass 2. november, dagen etter utenriksdebatten. I lederen skrev Dagfinn Vårvik om bakgrunnen for NATOs planer på

<sup>416</sup> VG, VG mener 22.10.1979, ”Forsvarsdebatt”; VG, VG mener 26.10.79, ”Våre oppgaver”.

<sup>417</sup> VG, VG mener 24.11.79, ”Brevet”.

<sup>418</sup> *Dagbladet*, leder 15.11.79, ”Motstanden vokser”. Ansvarlig redaktør var Jahn Otto Johansen.

<sup>419</sup> *Dagbladet*, leder 30.11.79, ”Tåketale”.

<sup>420</sup> *Arbeiderbladet*, leder 24.11.79, ”Strategi for nedrustning”. Ansvarlig redaktør var Per Brunvand.

<sup>421</sup> *Friheten*, leder 15.11.79, ”Regjeringen på kollisjonskurs”. Ansvarlig redaktør var Arne Jørgensen.

en måte som tydet på forståelse for regjeringens standpunkt. Dessuten var det ingen kritikk verken mot regjeringens standpunkt eller håndtering av saken. Tvert imot ble det trukket fram at de fleste på Stortinget støttet dette synspunktet.<sup>422</sup> Noe klart og entydig standpunkt var det derimot ikke snakk om. Dette stemmer godt overens med hva Jakobsen sa i en samtale, at han ikke kunne huske at avisen holdt noen klar profil i saken, men at den derimot var mer refererende enn noe annet.<sup>423</sup>

*Østlendingen*, en annen av Senterpartiets partiaviser, gikk imot moderniseringsplanene. Dette var ikke overraskende ettersom avisen ble regnet som hovedorganet til ”Hedmarksgeriljaen”.<sup>424</sup> Det ble hevdet fra avisens side at ettersom de nye våpnene på begge sider var mobile, var det mulig at rustningskontroll ville bli vanskeligere. Dessuten ville faren for utilsiktet spredning av atomvåpen øke ved fremstilling av våpentypene det var snakk om. Derfor måtte man si nei til modernisering.<sup>425</sup> De motstridende holdningene i to av Senterpartiets partipolitiske organer kan se ut til å reflektere partiets vanskeligheter i saken. På samme måte som i partiorganene, var det stor uenighet blant partiets politikere om saken, som vist i forrige kapittel.

I likhet med Senterpartiet, hadde KrF sterke indre over saken. I partiavisen, *Vårt Land*, ble dette illustrert i og med at avisen inntok et annet standpunkt i saken enn partiet. I motsetning til KrFs offisielle standpunkt, kom avisen med et klart og tydelig nei til moderniseringsplanene. På lederplass 3. november ble holdningen mot planene utvetydig lagt fram:

Dette er galskapens logikk satt i system. Slik kan det ikke fortsette. Vi deler vanligvis de sikkerhetspolitiske betraktninger som vår utenrikspolitiske ledelse foretar. Men i denne sak er vi kommer [sic] så sterkt i tvil at vi finner det riktig å anbefale regjeringen å si nei til de planer som foreligger.<sup>426</sup>

Standpunktet mot planene, presentert i *Vårt Land*, samsvarte som sagt ikke med Kr.Fs, men var derimot mer preget av andre kristelige føringer i samfunnet, som fra kristelige forbund og uttalelser på bispemøter. På lederplass 16. november under overskriften ”Norge må si nei” ble standpunktet gjentatt. Dessuten ble Kirkerådets utvalg for sosialetiske spørsmåls standpunkt

---

<sup>422</sup> *Nationen*, leder 2. 11. 79, ”Rakett-forhandlinger”. Ansvarlig redaktør var Dagfinn Vårvik, tidligere pressetalsmann og politiker for Sp. Han var formann i Sp mellom 1973 og 1977 og tre ganger statsråd, henholdsvis finansminister i John Lyngs regjering i 1963, lønns- og prisminister i Per Bortens regjering fra 1965-1971 og utenriksminister i Lars Korvalds regjering fra 1972 til 1973. Han har blitt regnet blant de mer utpreget borgerlige og NATO-vennlige i partiet.

<sup>423</sup> Samtale med Jakobsen 30.11.2009.

<sup>424</sup> Jakobsen seg enig at *Østlendingen*s standpunkt ikke kom som noen overraskelse. Samtale med Johan J. Jakobsen 30.11.2009.

<sup>425</sup> *Vårt Land* 5.12.79, ”Nei til nye våpen”. Ansvarlig redaktør i *Østlendingen* var Andreas Hagen.

<sup>426</sup> *Vårt Land*, leder 3.11.79, ”Første forhandling”. Thor Bjarne Bore og Gisle Hollekim var sjefsredaktører.



imot planene presentert. Det ble fremholdt at standpunktet var en naturlig videreføring av de fire uttalelsene fra bispemøtene etter 1956, som alle hadde tatt til ordet for stans i kapprustningen. Avisens egen holdning ble også nok en gang tydelig:

Den beste innsats for å føre avpenningspolitikken videre er etter vår mening å si nei til haukene i amerikansk utenrikspolitikk. Nei til dem som ønsker kjernefysiske overlegenhet. [...] Et NATO-vedtak som sier ja til de aktuelle planer vil etter vår oppfatning føre til ytterligere sovjetisk opprustning. [...] Vi vil i det lengste håpe at spørsmålet kan utsettes, og at Norges stemme i ministerrådet må tale sterkt for dette.<sup>427</sup>

### ***Kampanjer for og imot NATOs planer***

Kampanjer ble etablert både på nei- og på ja-siden. Underskriftskampanjer var av de mest brukte metodene for å formidle både støtte til og motstand mot vedtaket.<sup>428</sup> Aksjonen *Nei til nye atomvåpen*, beskrevet nærmere i kapittel 3, har mest kjent i ettertiden. Fra saken først ble tatt opp i Norge var aksjonen aktiv i bruk av underskriftskampanjer. Aksjonen samlet inn underskrifter helt opp til den dagen vedtaket skulle fattes. Selv om underskriftskampanjene pågikk fra debattens først startet i Norge, tok det likevel nesten en måned før de ble trappet opp for alvor. Etter et fakkeltog 5. desember i regi av *Nei til nye atomvåpen* hvor mellom 3 og 4000 mennesker deltok, ble det avholdt et møte med omtrent 400 mennesker. Ifølge *Aftenposten* ble det på møtet, der blant annet Rolf Thue hadde ordet, hevdet at aksjonen til da hadde samlet inn 40 058 underskrifter mot NATOs moderniseringsplaner. Dessuten hadde aksjonen da 15- 20 arbeidsgrupper i ulike deler av landet.<sup>429</sup>

Thue var svært engasjert i saken, og var tidlig ute med å forsøke å få ut informasjon om den. Allerde i juni skrev han en artikkel i *Morgenbladet* under overskriften ”Nei til modernisering av atom-våpen i Europa”. I artikkelen la han fram dokumentasjon på antall kjernevåpen som fantes på NATOs side og brukte denne som grunnlag for å hevde at de sovjetiske SS-20-rakettene ikke utgjorde noen ny trussel mot alliansen.<sup>430</sup>

Det siste oppropet mot moderniseringsplanene fra *Nei til nye atomvåpen* ble gitt til Nordli dagen før vedtaket skulle fattes. Medregnet det siste oppropet, hadde *Nei til nye atomvåpen*, under Grepstad, i løpet av omtrent seks uker samlet inn mellom 60 og 70 000 underskrifter fra hele landet.<sup>431</sup> Som følge av det høye tallet, uttalte Grepstad på vegne av

---

<sup>427</sup> *Vårt land*, leder 16.11.79, ”Norge må si nei”.

<sup>428</sup> Demonstrasjoner og telefonkampaner ble også brukt. Sistnevnte er for eksempel nevnt i *Aftenposten*, aften, 2.11.79, ”Reelt vern av vår sikkerhet”.

<sup>429</sup> *Aftenposten*, 6.12.79, ”Fakler mot NATO-plan”.

<sup>430</sup> Rolf Thue, *Morgenbladet* 22.6.79, ”Nei til modernisering av atom-våpen i Europa”.

<sup>431</sup> Tallene varierer ettersom hvor de omtales. I *Aftenposten* ble tallet 61 000 oppgitt i artikkelen ”61 000 ”nei” til nye a-våpen”, 6.11.79, mens Alfsen i ”Nei til atomvåpen” snakker om nærmere 70 000 underskrifter. Mange av underskriftene ble trykket i avisene. For eksempel annonser i *Dagbladet*. 1.11.79 var bortimot en halv side dekket med underskrifter mot moderniseringsplanene. Oppropet var blant annet underskrevet av Trond Viggo

aksjonen, at dersom regjeringen støttet NATO-vedtaket, ville det gi inntrykk av at det skjedde uten at regjeringen hadde flertallet av folket på sin side.<sup>432</sup> Hvis man ser på store underskriftskampanjer på 1950- og begynnelsen av 1960-tallet mot Arbeiderpartiets politikk, viser det seg at antall underskrifter mot moderniseringsplanene ikke var overveldende. Underskriftsaksjonene til støtte for kristendomsfagets stilling i skolen på slutten av 1950-tallet, protesten mot utdeling av prevensjon til vernepliktige soldater i 1948, og kampanjen mot atomvåpen i 1961, samlet henholdsvis 756 000, 450 000 og 230 000 underskrifter.<sup>433</sup> Det står riktignok ikke noe om hvor lang periode disse underskriftskampanjene pågikk, og Kampanjen i regi av *Nei til nye atomvåpens* var svært kort og intens, men likevel var antall underskrifter mot moderniseringsplanene ikke i nærheten av å kunne måle seg dem. Det betyr på ingen måte at de var ubetydelige, men at Grepstads uttalelse kanskje var noe overmodig.

*Nei til nye atomvåpen* brukte imidlertid ikke bare underskriftskampanjer mot moderniseringsplanene. I regi av aksjonen ble det satt opp buss- og flyruter fra Norge til Brussel for å gjøre det mulig for flere å delta i en planlagt demonstrasjon mot planene der. Omtrent 50 000 mennesker deltok i demonstrasjonen, som ble omtalt av *Nei til nye atomvåpen* som en virkningsfull felleseuropeisk markering av motstanden mot atomopprustningen.<sup>434</sup> Denne typen demonstrasjoner mot moderniseringsplanene ble organisert i de fleste store byer i Europa på denne tiden.

Nei-siden var ikke alene om å benyttet underskriftskampanjer for å få fram sitt budskap. I en annonse i *Aftenposten* 7. desember, var en annen underskriftskampanje trykket. Under overskriften ”Opprop til den norske regjering. Vi vil ha et fritt Norge og et fritt Vest-Europa”, var det samlet inn mellom 1100 og 1200 underskrifter for å vise støtte til NATOs planer. Ifølge *Aftenposten* hadde innsamlingen bare foregått i en uke i Oslo og hovedsakelig blant venner og bekjente av initiativtakerne, høyesterettsadvokat Finn Eriksrud, direktør Harald Hartmann og lege Kaare Sandvig. De fremholdt at aksjonen var spontan og at den verken hadde økonomisk eller organisasjonsmessig støtte. Målet med aksjonen var å vise at det også fantes bred støtte i det norske folk for iveksettelsen av moderniseringsplanene. Blant

---

Torgersen, artist og frilansarbeider i NRK i 1979. 17.11.79 og 5.12.79 var også flere hundre nye underskrifter trykket.

<sup>432</sup> *Aftenposten* 12.12.79, ”61 000 ”nei” til nye a-våpen”.

<sup>433</sup> Geir Lundestad, ”Hovedtendenser i norsk politikk 1945-65” i *Vekst og velstand: Norsk politisk historie 1945-1965, regjering og opposisjon under arbeiderpartistyre*, red. Trond Bergh og Helge Ø. Pharo (Kristiansand: Universitetsforlaget, 1977), s. 512.

<sup>434</sup> Alfsen, ”Nei til atomvåpen”, 37.

de som hadde undertegnet oppropet, var arbeiderpartiveteranene Haakon Lie og Jens Christian Hauge.<sup>435</sup>

### ***Kvinner mot NATOs planer***

Til spørsmålet om det var noe tydelig mønster i forhold til hvem som inntok hvilket standpunkt, var det særlig to kategorier som skilte seg ut, kjønn og alder. I forhold til den første kategorien, gir kildene inntrykk av at kvinnegrupper og kvinnelige politikere i større grad gikk imot moderniseringsplanene enn menn. Dette var i tråd med samtiden. 1970-årene var et tiår med sterk kvinnemobilisering- og radikalisering. Ofte fikk dette organisatoriske utslag. Kvinner gikk sammen i grupper, ofte for å protestere mot noe. Et eksempel er hvordan kvinnegruppene var synlige under protestmarsjen i Bussel, blant annet *Kvinneligaen for fred og frihet*.<sup>436</sup>

Blant brevene med oppfordring til regjeringen om å gå imot NATOs planer som Arbeiderpartiets stortingsgruppe mottok, var det brev både fra sentrale og lokale lag av kvinner, for eksempel Aps Kvinnesekretariatet og Møre og Romsdal Arbeiderpartis Kvinneutvalg.<sup>437</sup> Generelt så det var en klar tendens til at kvinnene i Arbeiderpartiet var imot planene. *Dagbladet* omtalte denne tendensen:

Det er kommet sterke reaksjoner fra flere hold på Frydenlunds positive holdning til disse planene, særlig fra hans partifeller. En stor underskriftskampanje med bakgrunn i et opprop fra kjente personer, er i full gang, og særlig blant Arbeiderpartiets kvinner blir det lagt stort engasjement for dagen.<sup>438</sup>

Kvinnelige enkeltpersoner stod også fram med sitt nei-standpunkt. Eva Nordland og Alva Myrdal var, som nevnt, to av de mer uttalte. I det politiske liv var det også fremtredende kvinner som tilkjennega sitt standpunkt. I Senterpartiet var det særlig kvinner som uttalte seg imot planene. Partiets kvinnelige nestleder, Anna Kristine Jahr, og flere andre sentrale kvinnelige partimedlemmer meldte sin skepsis. Som nevnt, oppfordret Bjartnes, Bye, Haarstad, Lundby og Wiig regjeringen til å gå inn for forhandlinger før et ”opprustningsvedtak” ble fattet.<sup>439</sup> Senterpartiets stortingsgruppe fikk tilsendt en appell fra Akershus senterkvinner om å be dem arbeide for en utsettelse i atomvåpensaken. De ønsket

---

<sup>435</sup> *Aftenposten* 4.12.79, ”Aksjon til støtte for NATOs våpenplaner”. Annonse med underskriftene finnes for eksempel i *Aftenposten* 7.12.79. Fremveksten av aksjonen til støtte for nye atomvåpen var omtalt i *Dagbladet* 4.12.79, ”Aksjon for nye atomvåpen”.

<sup>436</sup> *Vårt Land* 10.12.79, ”20 000 i protestmarsj”.

<sup>437</sup> AAB, Ark 1006. A8, 21.11.79, og Gbb og Gbc.

<sup>438</sup> *Dagbladet*, 30.10.79, ”Økende atom-motstand i Ap”.

<sup>439</sup> Disse Sp-kvinnenes motstand ble nevnt i forrige kapittel. *Nationen* 24.11.79: ”Åpent brev til Sp’s sentralstyre”.

forhandlinger først, og mente det ville bli vanskeligere med forhandlinger etter det de omtalte som et ”opprustningsvedtak”.<sup>440</sup>

Samtidige meningsmålinger understøtter forestillingen om at flere kvinner enn menn var negative til moderniseringen. Disse tallene kan naturligvis bare brukes som en pekepinn, ikke som reelle tall på motstanden blant kvinner. Likevel gir målingene en pekepinn til en tendens som så ut til å være fremtredende. Målingene viste at kvinner i hvert fall var mest uttalt negative. En meningsmåling foretatt av Norsk Opinionsinstitutt for *Ny tid* viste sterkest motstand mot moderniseringsplanene blant kvinner og Ap-velgere. Blant kvinnene var to av tre var imot, henholdsvis 67 prosent mot 30 prosent. Blant menn viste det seg å være nesten motsatt, 62 prosent var for og 37 prosent imot. Selv om utvalget var svært lite, det var bare 200 respondenter, og spørsmålet var ledende, gir tallene grunn til å være enig med artikkelforfatteren om at motstand blant kvinnene så ut til å være en klar tendens.<sup>441</sup>

Valgforsker Bernt Aardal skrev i 1983, i samarbeid med professor Henry Valen, en rapport om meningsmålinger om forsvars- og sikkerhetspolitikk med hovedvekt på NATOs dobbeltvedtak. Materialet rapporten bygget på var hentet fra Norsk Opinionsinstitutt, Norges Markedsdata og Markeds- og Mediainstituttet i tillegg til noe data fra Valgforskningsprosjektet ved Institutt for Samfunnsforskning. En av målingene om moderniseringssaken ble foretatt i november 1979, før vedtaket ble fattet. Selv om noen av spørsmålene kan oppfattes som ledende, var resultatene interessante, i denne sammenheng spesielt kvinnes svar.<sup>442</sup> Spørsmålet var ikke om man var for eller imot moderniseringsplanene, men om man trodde man måtte vedta *opprustning* for å få til nedrustningsforhandlinger med Sovjet eller om det kunne gjøres uten å først fatte et vedtak. Ifølge rapporten var det en klar tendens til at menn i større grad enn kvinner gikk inn for modernisering, samtidig som dobbelt så mange kvinner som menn ikke kunne eller ikke ville svare.<sup>443</sup>

---

<sup>440</sup> Samme argumentasjon ble brukt av andre kvinner i Sp. De snakket om ”opprustningsvedtak”, og hvordan det ville vanskeliggjøre forhandlinger, se forrige kapittel; *Nationen* 29.11.79, ”Akershus Senterkvinner til Stortingsgruppen: -Utsett behandling av NATO-våpen”.

<sup>441</sup> Spørsmålet var som følger: ”For tiden foregår det en større debatt om modernisering av NATOs atomvåpen i Europa. Norge skal delta i en avgjørelse om denne saken i NATO 12. desember. Synes De at Norge bør støtte forslaget om innføring av nye atomvåpen i Vest-Europa, eller synes De Norge bør gå mot dette forslaget?”. AAB, Ark 2369, Da 0074, udatert artikkel i *Ny Tid*, ”Kvinner og Ap-velgarar klare atom-motstandarar”.

<sup>442</sup> Spørsmålet var som følger: ”Tror De det er nødvendig for NATO-alliansen å ha konkrete planer om opprustning for å komme noen vei i nedrustningsforhandlinger med Sovjet-Unionen – eller mener De man kan komme like langt i nedrustningsforhandlinger uten først å vedta moderniseringsplaner?”

<sup>443</sup> Bernt Aardal og Henry Valen, ”Meningsmålinger om forsvars- og sikkerhetspolitikk med hovedvekt på NATO’s dobbeltvedtak: En oversikt og evaluering”, i *Aktuelle forsvarsspørsmål* nr 0384. (Oslo: FDs P & I, februar 1984), 8.

Det kan vanskelig trekkes noen konkrete konklusjoner utifra disse meningsmålingene, men det underbygger ytterligere forestillingen om at det var en tendens til at kvinner var mer skeptiske til moderniseringsplanene enn menn. Hvorfor det var slik kan man ikke gi et entydig svar på. Det som er klart, er at fra slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet, var det stor vekst av kvinnegrupper etter mønster av den amerikanske kvinnebevegelsen. 1979 var året kvinnekonvensjonen ble vedtatt i FN.<sup>444</sup> 1970-tallet var generelt et tiår i kvinnebevegelsenes tegn. Kvinnekampen, også i Norge, foregikk på alle arenaer, i politikken, på arbeidsplassen og i familien. Kvinnene ble mer aktive i det politiske liv og stilte flere krav innad i de politiske partiene.<sup>445</sup> Selv om mye av kvinnebevegelsen vokste fram for å fremme kvinnespørsmål, er det ikke overraskende at den økte mobiliseringen blant kvinner også førte til at de engasjerte seg i andre saker som vakte deres interesse. Atomvåpendebatten var en sak som alltid hadde vært betent og vekket til live sterke følelser.<sup>446</sup> Tamnes skriver at det var fra rundt 1977, og motstanden mot nøytronbomben, at kvinnebevegelsen for første gang engasjerte seg i sikkerhetspolitikken generelt og i kampen mot kjernevåpnene spesielt.<sup>447</sup>

I en artikkel i *Dagbladet* i begynnelsen av desember, under overskriften: ”Kvinner- la oss protestere!”, oppfordret forfatter og skuespiller Sonja Lid kvinner til å protestere. Artikkelen tok for seg diskusjonen under TV-debatten ”På sparket”, og ga debatten kritikk for ikke å ha diskutert spørsmålene rundt bruken av atomvåpen. Artikkelen ble avsluttet slik:

Hva med å stille opp en krigsrett hvor vi fradømte oss selv retten til livet? [...] Kvinner – la oss i anstendighetens og framtidens navn protestere mot ”modernisering av nye atomvåpen”. I navn av det hele mennesket – med sinn og samvittighet og sine sansers fulle reaksjonsevne: la din stemme høre – si NEI til vanviddet. Enda en gang. Og enda en gang – hver gang det blir nødvendig. Og dette blir ikke siste ropet.<sup>448</sup>

### ***De unge i protest***

Den andre kategorien som skilte seg ut i moderniseringssaken, var yngre mennesker. Meningsmålingene som viste stor motstand blant kvinner, støttet også opp om oppfattelsen av at også de under 30 var spesielt samkjørte i sine standpunkter. Dette kom blant annet tydelig fram i en Gallup fra Norsk Markedsdata fra januar 1980 som Nordland presenterer i sin bok. Svarene på spørsmålene som ble stilt i slutten av november 1979, viste at flere var imot

<sup>444</sup> Det store norske leksikon på nett, kvinnebevegelsen: <http://www.snl.no/kvinnebevegelsen> (15.8.10).

<sup>445</sup> *Fortellinger om henne*, ”Åstas historie”: <http://fortellingeromhenne.no/asta/artikkel/vis.html?tid=58058> (15.8.10). Dette er en nettutstilling, støttet av Norsk kulturråd og Fritt ord.

<sup>446</sup> Det var ikke nytt at kvinner hadde engasjert seg i kampen mot atomvåpen. I 1961 startet *Womens International Strike for Peace* (WISP) i USA, som raskt vokste til å bli en internasjonal kvinnebevegelse. Se mer for eksempel Ekelund, *Lyset fra Norden*, ss. 83-86.

<sup>447</sup> Tamnes, *Oljealder*, s. 120.

<sup>448</sup> *Dagbladet* 6.12.79, ”Kvinner – la oss protestere!”. I artikkelen skriver Lid at hun for 19 år siden var med på å organisere det første protesttoget i Norden mot kjernefysiske våpen.

moderniseringsplanene enn for, og at de sterkeste motstanderne var kvinner og personer under 30 år.<sup>449</sup>

Det at de yngre stilte seg kritiske til etablert politikk var et fenomen som ikke var nytt. Ungdomsgruppene hadde rent generelt en tendens til å være mer radikale og stille flere spørsmålsteget ved etablert politikk, som for eksempel norsk sikkerhetspolitikk, enn de øvrige aldersgruppene. Det fantes naturligvis unntak, slik som Unge Høyre, som tidlig ga sin støtte til Høyres og dermed til regjeringens standpunkt.<sup>450</sup> De fleste andre partiene ble møtt av mye motstand mot NATOs planer fra ungdomsgruppene.<sup>451</sup> Alder så ut til å være klart utslagsgivende for standpunktene som ble tatt innad i partiene, som vist i forrige kapittel. Arbeiderpartiet var ikke noe unntak. AUF, under ledelse av Thorbjørn Jagland, gikk tidlig klart imot planene. I Arbeiderpartiets stortingsgruppe støttet flertallet vedtaket, men det betydelige mindretallet som gikk imot, bestod hovedsakelig av gruppens yngre medlemmer. De advarte mot det de betraktet som en ny omdreining av rustningsspiralen.<sup>452</sup>

Senterungdommen gikk også imot NATOs planer, et standpunkt som ble vedtatt på landsmøtet i midten av november:

[...] NATOs planer om nye atomvåpen vil skape en ny ukontrollert atomopprustning i Europa. Senterungdommen understreker at den eneste grunnen til å ha atomvåpen er den avskrekkingseffekten slike våpen har. – Denne effekten mener vi er mer enn godt nok ivarettatt med den enorme mengden atomvåpen som i dag finnes på begge sider, står det i resolusjonen.<sup>453</sup>

I *Vårt Land* 2. november var det et felles innlegg fra senterungdommens landsforbund, Norges unge Venstre og Kristelig Folkepartis ungdom:

Vi vil i denne sammenheng peke på at NATO alt i dag disponerer tilstrekkelig med våpen til å avskrekke angrep. Nye a-våpen i Europa vil derfor snarest stimulere til videre opprustning enn å skape balanse. [...] Vi tar avstand fra en tankegang som ser opprustning som et middel til nedrustning. [...] Om man ønsker forhandlinger om nedrustning, må det være riktig å gå inn i reelle forhandlinger før det blir fattet vedtak om å produsere og utplassere nye a-våpen. Norge bør derfor på NATO's ministermøte i desember gå imot produksjon og utplassering av de nye a-våpnene i Europa. I en verden der flertallet lider av sult og fattigdom, må vi nytte alle muligheter for å hindre videre opprustning.<sup>454</sup>

Ungdomsgruppene samarbeidet med andre ord om motstanden på tvers av partigrensene. I tillegg til eksempelet over, gikk blant annet Øvre Eiker Senterungdom, Øvre Eiker Venstre og Vestfossen AUF sammen og forfattet en oppfordring til regjeringen om å gå imot planene. Kopi av brevene med oppfordringen ble sendt til en rekke aviser.<sup>455</sup>

---

<sup>449</sup> Nordland, *Nedteiling?*, s. 133.

<sup>450</sup> Som vist i forrige kapittel. *Aftenposten* 5.12.79: "Oslo UH støtter NATO-planene".

<sup>451</sup> Se kapittel 4.

<sup>452</sup> *Aftenposten* 1.11.79, "Uenighet i Regjeringen om de nye atomvåpnene".

<sup>453</sup> *Nationen* 26.11.79, "Senterungdom-nei til nye a-våpen".

<sup>454</sup> *Vårt Land* 2.11.79, "Nei til nye atomvåpen".

<sup>455</sup> Andre lokagrupper gikk også sammen om sine opprop, for eksempel Narvik lag av arbeidernes ungdomsfylking, Narvik lag av Norges Kommunistiske Ungdomsforbund, Narvik lag av Unge Venstre, Narvik

Holdningene i de politiske ungdomsgruppene, i hvert fall i de sosialdemokratiske, gikk også på tvers av landegrensene. I *Vårt Land* 5. november kunne man lese: ”Norge, Danmark og Island bør sørge for at NATO ikke stasjonere nye amerikanske mellomdistanseraketter i Europa, heter det i en resolusjon som de sosialdemokratiske ungdomsforbundene i Norge, Sverige, Finland, Danmark og Island vedtok på sin kongress [...]”.<sup>456</sup>

### *Engasjerte foreninger*

Foreninger engasjerte seg i moderniseringsplanene på begge sider. Norsk Tjenestemannslag (NTL) ga sin støtte til regjeringens standpunkt. Støtten var så klar at planene ikke engang skulle tas opp på det neste møtet.<sup>457</sup> Norske Reserveoffiserers Forbunds Oslo-avdeling, med nærmere 2000 medlemmer, gikk på sin side inn for at norske myndigheter skulle gi sin tilslutning til planene.<sup>458</sup> Oslo Forsvarsforenings Ungdom mente det eneste moralske forsvarlige overfor det norske folk og de allierte i NATO var å si ja til moderniseringsplanene.<sup>459</sup> *Aktuell Debatt Klubb* mente: ”det må være nødvendig å vurdere Norges forsvarspolitikk ut fra dagens virkelige situasjon og ikke låse seg fast i urealisisk ønsketenkning. Vil vi ha et reelt vern av vår sikkerhet, må vi også påta oss de forpliktelser og de forsakelser dette medfører. For å beholde fred og frihet, burde verken forpliktelsene eller forsakelsene bli for tunge å bære”.<sup>460</sup>

Alle overnevnte eksempler ble trykket i *Aftenposten*, og der var det få eksempler å se på appeller fra nei-siden. Gjennomgang av innkomne brev og underskrifter til Arbeiderpartiets stortingsgruppe i forbindelse med moderniseringsplanene, hovedsakelig til fraksjonen i utenriks- og konstitusjonskomiteen, viste derimot at motstanderne var aktive. Med unntak av Norske Reserveoffiserers Forbund, nevnt over, gikk de resterende henvendelsene fra ulike foreninger ut på at regjeringen skulle si nei til NATOs planer. Noen gikk så langt som til å *kreve* at regjeringen, og i visse tilfeller også Stortinget, gikk imot planene.<sup>461</sup> Den store mengden henvendelser mot moderniseringsplanene betyr ikke

---

lag av Sosialistisk Ungdom, Narvik lag av Sosialistisk Venstreparti, Narvik lag av Norges Kommunistiske parti og Narvik Venstre. AAB, Ark 1006, Gbc.

<sup>456</sup> *Vårt Land* 5.11.79, ”Mot nye NATO-våpen”.

<sup>457</sup> *Aftenposten* (TEMA) 12.12.79, ”NTL-støtte til Regjeringens atom-holdning”

<sup>458</sup> *Aftenposten* (TEMA) 12.12.79, ”Ja til NATO-planene fra Oslos reserveoffiserer”.

<sup>459</sup> *Aftenposten* 12.12.79, ”-NATO's plan eneste moralsk forsvarlige”.

<sup>460</sup> *Aftenposten*, aften, andres meninger 2.11.79, ”Reelt vern av vår sikkerhet”.

<sup>461</sup> Noen eksempler er: Hammerfest Næringsmiddelarbeiderforening, Oslo stein-, jord- og sementarbeideres forening, Drammen faglige samorganisasjon, Bøler arbeidersamfunn, Narvik faglige samorganisasjon, Norsk papirindustriarbeiderforbund, Distriktshøgskolestudentenes landsforbund, Rana faglige samorganisasjon, Mo jern- og metallarbeiderforening og Sør-Trøndelag Arbeidsmannsforening. AAB, Ark 1006, A8, 21.11.79, og Gbc; mange av disse foreningene var fagforeninger. Tradisjonelt har fagbevegelsen i stor grad hatt et nært

nødvendigvis at motstanderne var så mye mer tallrike enn forsvarerne i saken. Det er ikke urimelig å anta at motstand engasjerer lettere enn tilslutning. En støttespiller kan regne med at regjeringen vil sikre det ønskede utfallet, en motstander ville håpe at egen innsats ville være avgjørende. I EU-debattene har nei-standpunktet vært mot en endring som kunne vise seg å være skadelig, slik nei-standpunktet i moderniseringsspørsmålet også var. Ja-standpunktet i moderniseringssaken var et ja til noe som kunne ansees som vanskelig og utrivelig også for den som ikke visste mye om saken.<sup>462</sup>

## **Argumentasjonen i den offentlige debatten**

Både på ja- og på nei-siden fantes det klare argumenter for de respektive standpunktene. Som tatt opp i forrige kapittel, hadde begge sidene i saken i stor grad felles mål om å forhandle med Sovjetunionen om nedrustning og dermed bidra til å fremme avspenning mellom øst og vest. Midlene som skulle benyttes for å nå målet, var det derimot stor uenighet om. Det overordnede målet for norske myndigheter var at utplassering ikke skulle bli nødvendig.

### ***Mål, midler og strategi***

Regjeringens ja-standpunkt baserte seg på den taktiske logikken som ble fremmet i NATO. Den gikk ut på at den eneste måten som hadde vist seg å bidra til gjensidig nedrustning, var forhandling utifra styrke. Dette argumentet var blant annet AUF sterkt kritisk til. Fra AUFs side ble det hevdet at det var omvendt, at å vise tillitt til Sovjetunionen ville gi et bedre forhandlingsgrunnlag.<sup>463</sup> Denne vurderingen hang sammen med hvor farlig Sovjetunionen ble vurdert til å være, og det var stor uenighet knyttet til det. Det ville sprengte oppgavens rammer å få inn en vurdering av styrkeforholdet mellom Sovjetunionen og vestmaktene, og om hvorvidt Sovjetunionen faktisk representerte en alvorlig sikkerhetstrussel mot Vest-Europa. Det er heller ikke nødvendig. Vestmaktene så en trussel og en ubalanse under utvikling, og mente det var nødvendig å gjenopprette en form for balanse.

På ja-siden ble Sovjetunionen vurdert til å være en sterk og farlig motpart i kampen om våpenbalanse. Oberstløytnant Eystein Fjærli var en av dem som tok til orde for dette synspunktet. Han argumenterte spesielt mot Sivertsen. Fjærli mente Sivertsens og hans likesinnedes standpunkt støttet opp om Sovjets globale strategi, som gikk på Vest-Europas og

---

forhold til Arbeiderpartiregjeringer i Norge. Se for eksempel Lundestad, "Hovedtendenser i norsk politikk", s. 473.

<sup>462</sup> Blant annet i Tamnes og Skogrand, *Fryktens Likevekt*, s. 137 blir dette problemet tatt opp. I forbindelse med striden om atomvåpen i 1960-1961, skriver de at selv der det var tatt et ja-standpunkt til atomvåpen, så ble et slikt standpunkt opplevd som så lite populært at det var vanskelig å stå fram som pådriver i en slik kampanje.

<sup>463</sup> *Aftenposten* 4.12.79, "Jagland: -Regjeringen bør gå inn for utsettelse".



Norges bekostning.<sup>464</sup> Willoch uttalte seg på samme linje, og hevdet at venstresidens nei til planene i realiteten betød et ja til overmakt for Sovjetunionen. Han forstod avskyen mot atomvåpnene, men mente at sovjetisk overmakt ville ødelegge balansen som til da hadde sikret freden og uavhengigheten til Vesten.<sup>465</sup> Erik Nord, forsker ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), var uenig i dette. Han hevdet i artikkelen ”Sunn fornuft og militær logikk” at de nye planene kunne føre til at Sovjetunionen ble usikker på vestens hensikter. Han viste til George Kennans vurdering om at det ikke var noen stor fare for at det ville komme et russisk angrep rettet mot Vest-Europa.<sup>466</sup> Nord hevdet at det var en kjensgjerning at det amerikanske militærets og NATOs vurderinger av sovjetisk opprustning som regel hadde vært sterkt overdrevet. Han mente økt opprustning i NATO i liten grad ble begrunnet med fare for sovjetisk angrep.<sup>467</sup>

Argumentet om å forhandle utifra styrke gikk ut på at for å ha en reell mulighet til å få Sovjetunionen til forhandlingsbordet, var alliansen nødt til å være, om ikke militært overlegen, i det minste tilnærmet likeverdig sin forhandlingspartner. Det ble hevdet at dersom NATO ikke vedtok modernisering av alliansens TNF og utplassering før forhandlinger ble tilbudt, ville Sovjetunionen aldri føle noe behov for å forhandle. Dersom man først gikk inn i forhandlinger, var det flere som mente at Sovjet dermed kunne la forhandlingene trekke ut i det uendelige, samtidig som de selv fortsatte å ruste opp helt til forskjellene var så store at Europa i praksis stod uten et troverdig forsvar. Dette ville være problematisk for NATOs forsvarsstrategi og andre taktiske vurderinger i forhold til terrorbalansen. Forhandlingsmålet

---

<sup>464</sup> Fjærli trakk også fram at Sivertsen hadde vært formann i det norsk-sovjetiske vennskapssamband i perioden 1965-1969. *Aftenposten* 23.11.79, ”Ikke flere atomvåpen rettet mot Europa!”; Nils Ørvik, professor i internasjonal politikk, trakk også fram denne siden av saken. Han hevdet at Sovjetunionen brukte en gruppe nordmenn som han kalte ”de norske nasjonalistnøytralistene” til å vanskeliggjøre arbeidet for andre nordmenn som hadde stått solidarisk på vestlinjen. *Aftenposten* 27.11.79.

<sup>465</sup> *Aftenposten* 26.11.79, ”Willoch: Sovjet-overmakt øker krigsfaren”.

<sup>466</sup> George Kennan var amerikansk rådgiver, diplomat, statsviter og historiker. Han er kjent som ”containment-politikkens far”, den amerikanske utenrikspolitikken som gikk ut på å demme opp (contain) om Sovjetunionen. Kennan har blitt regnet som en nøkkelperson i utviklingen av den amerikanske politikken under den kalde krigen. Hans skrifter inspirerte blant annet ”Trumandoktrinen”, og han spilte en ledende rolle i program- og institusjonsutvikling under den kalde krigen der Marshallplanen er den mest kjente. Etter at Kennans doktriner var blitt tatt opp som offisiell politikk begynte han selv å kritisere den. Kennan vurderte situasjonen i Vest-Europa dit hen at det var mulig å starte forhandlinger med Sovjetunionen, noe Truman-administrasjonen ikke var enig i. Kennan mente amerikansk politikk under den kalde krigen hadde fått en aggressiv og militaristisk tone som var en feiltolkning av hans ideer. Etter 1950 gikk Kennan i stor grad bort fra amerikansk utenrikspolitikk og ble en ledende realistisk kritiker av den. For mer om Kennans politiske arbeid, se for eksempel Gaddis, *Strategies of containment*, ss. 3-53.

<sup>467</sup> *Dagbladet* 19.11.79. ”Sunn fornuft og militær logikk”.

var å få rustet ned TNF, som ikke var inkludert i SALT-avtalene, til lavest mulig styrkenivå.<sup>468</sup>

Thyness var en av dem som forsvarte logikken om å at styrkegrunnlag var sentralt for å komme til forhandlinger med Sovjetunionen. Han uttalte:

[...] den eneste måte å skape sovjetisk forhandlingsvilje på, det er at også Sovjetunionen får noe å hente gjennom forhandlinger. Opprustningen innen Warszawapakten tar klart sikte på å etablere en militær dominans i Europa. Men dette er bare mulig hvis NATO frivillig lar det skje. Når derfor NATO reagerer og treffer sine tiltak, er det mer hensiktsmessig for Sovjetunionen å gå til forhandlingsbordet.<sup>469</sup>

Margit Tøsdal støttet under regjeringens tankegang:

La meg til slutt understreke at den lina vår regjering har valt i spørsmålet om modernisering av atomvåpen i Europa, bygger på ansvarleg vurdering av kva som tener nedrustningstanken på lengre sikt. Det er å koma til forhandlingsbordet som er vår absolutte målsetjing her. "Mutual Balanced Force Reductions" kunne stå som eit nøkkelord for det in ønskjer, for det er innlysande at all forhandling må byggja på dette grunnlaget.<sup>470</sup>

Thue avviste argumentet. Han hevdet at det var to måter å forhandle med Sovjetunionen på, utifra styrke eller utifra tilbakeholdenhet. Han mente det var alminnelig erkjent at våpen som forhandlingskort førte til opprustning og at SALT-forhandlingene hadde bevist det. Grunnen var, ifølge Thue, at det ikke var noe program som var blitt nedlagt etter at forhandlignene var avsluttet. Han mente Willoch, Frydenlund, Holst og Stoltenbergs argumentasjon var basert på ett eneste eksempel, nedrustning av USA's antiraketforsvar (ABM). Thue var uansett ikke enig i argumentet, fordi han mente programmet fortsatte og faktisk ble fullført.<sup>471</sup> Det var flere som var enige med Thue og var overbevist om at historien hadde vist at opprustning aldri hadde ført til nedrustning. Ørnhøi var en av dem:

Vi har hele tida fått vite at vi måtte ruste opp for å ruste ned. Til tross for prøvestansavtaler, SALT I og SALT II er etterkrigshistorien en eneste sammenhengende beretning om opprustning. De som lovet oss nedrustning gjennom opprustning, har fått virkeligheten selv som dom over sine resonnmener. At vi ikke trodde på dem, forandrer ikke dette – for nesten hver gang har de fått det som de ville.<sup>472</sup>

Forhandling utfra styrke var med andre ord en tankegang som for mange av motstanderne av vedtaket virket fullstendig ulogisk.<sup>473</sup> Den gjorde at vedtaket ble kjent, om i noe ironisk ordelag, som vedtaket der man skulle "ruste opp for å ruste ned". Flere syntes det var merkelig å skulle sette to så tilsynelatende motstridende handlinger sammen. Torbjørn Berntsen og Helga Hernes fra Arbeiderpartiet var blant dem som ikke kunne se hvordan

---

<sup>468</sup> Formuleringen om "lavest mulig styrkenivå" trakk Alfsen fram i en samtale. Han syntes det var rart at ingen forklarte hva det egentlig ville si og at ingen stilte spørsmål ved denne formuleringen da planene ble presentert. Betød det 300 nye raketter i stedet for de planlagte 572? Samtale med Erik Alfsen 17.12.09.

<sup>469</sup> Paul Thyness (H) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 429.

<sup>470</sup> Margit Tøsdal (A) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 445.

<sup>471</sup> Rolf Thue, *Arbeiderbladet* 26.11.79, "Ruste opp for å ruste ned".

<sup>472</sup> Stein Ørnhøi (SV) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 430.

<sup>473</sup> Flere av grupperingene som gikk imot planene hevdet at logikken var ulogisk og at det var ren galskap. En av disse var Drammens faglige samorganisasjon. AAB, Ark 1006, Gbc.

opprustning var det samme som nedrustning.<sup>474</sup> Hernes satt i regjeringens nedrustningsutvalg. Hun mente det var en ”pervers logikk”.<sup>475</sup> Rossbach uttalte at han var uenig med utenriksminister Frydenlund: ”Jeg kan vanskelig gå god for logikken i at en først skal skaffe seg disse nye våpnene for deretter å bruke dem som et forhandlingskort i forhold til Øst-Europa.”<sup>476</sup> Liv Aasen sa: ”Det jeg har aller vanskeligst for å forstå, er at vi lettere kan komme fram til nedrustning ved å ruste opp først. Det har vi holdt på med altfor lenge.”<sup>477</sup> Formannen for utenrikskomiteen, Arvid Johanson forsøkte å forklare hvordan det var tenkt:

Det er en såkalt pakkelsesløsning vi står overfor, hvor tilbudet om forhandlinger om en styrkereduksjon hos begge parter er en like viktig – ja, viktigere del av opplegget enn forslaget om en styrking av de kjernefysiske våpen. Det er selvsagt lett å angripe den tanke om at en styrking eller justering av vår forsvarsevne er et bidrag til nedrustning. Men jeg er redd dette ikke er så langt fra sannheten.<sup>478</sup>

Willoch, på sin side, forsvarte også logikken under utenriksdebatten:

Her møter man da den populære og meget enkle innledning at det er meningsløst å vedta opprustning samtidig med at man tilbyr nedrustning. Men det er en villedende overforenkling av problemet. [...] De som avviser en slik fremgangsmåte, bør tenke over at denne fremgangsmåte i virkeligheten er den eneste som faktisk har ført frem til noen reell avtale om begrenning av kjernefysiske våpen, nemlig de såkalte SALT-avtalene. Sovjetunionen gikk med på å begrense sin opprustning på dette området fordi det ble gjort klart at fortsatt opprustning fra deres side ville bli møtt med en tilsvarende opprustning på amerikansk side. [...] I et opprop til Regjeringen under overskriften ”Nei til nye atomvåpen”, inntrykket i en rekke aviser i går, blir det sagt: ”Det har aldri hendt at våpen som er innført og brukt som forhandlingskort, senere er blitt fjernet som følge av en avtale.” Dette er altså villedende. Det er det motsatte som beskriver virkeligheten.<sup>479</sup>

Willoch forsøkte også å understreke at det ikke var noen reell motsetning mellom vedtak og forhandlinger. Grunnen var at det ville ta tre til fire år å produsere våpnene, som innebar at det ville ta år å få gjennomført et moderniseringsvedtak.<sup>480</sup> Fra regjeringens ståsted var dette sentralt. Støtte til et vedtak forutsatte at produksjonstiden skulle brukes aktivt til forhandlinger. Dersom forhandlingene gikk som planlagt, var regjeringens mål at de nye våpnene aldri skulle måtte utplasseres. Det ville bare skje dersom forhandlingene ikke førte

<sup>474</sup> *Dagbladet* 30.10.79, ”Økende atom-motstand i Ap”; også nevnt av Nyhamar i en artikkel i *Arbeiderbladet* 10.11.79, ”Modernisering av drapsvåpen”.

<sup>475</sup> *Aftenposten* 1.11.79, ”Tamt mellom ekspertene”.

<sup>476</sup> Hans Hammond Rossbach (V) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 431.

<sup>477</sup> Stein Ørnhøi (SV) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 420.

<sup>478</sup> Arvid Johanson (Ap) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 410; Johanson ble i forbindelse med landsmøtet i Arbeiderpartiet, tatt opp i forrige kapittel, trukket fram som en motstander av moderniseringsplanene. Det at han var en motstander, ble imidlertid bare hevdet i avisartikkelen som refererte fra møtet. Det kan hende det er blitt misforstått. I sitatet over, og ved en senere anledning i dette kapittelet, trekker jeg fram et par av hans uttalelser. Disse vitner om forståelse for planene. Jeg har ikke grunnlag til å si noe om hva som er riktig. Han kan ha vært så vaklende at han skiftet standpunkt underveis. Mest sannsynlig anser jeg det imidlertid for å være at han forklarte støtte til planene basert på regjeringens vurderinger når han uttalte seg i kraft av å være formann i utenrikskomiteen, men at han som privatperson hadde et noe annet syn på saken. Han var svært opptatt av å unngå polarisering i Arbeiderpartiet. At han også kan ha helt mot et standpunkt mer i retning av det danske, bekreftes i Gro Harlem Brundtland, *Mitt Liv 1939-1986* (Trondheim: Gyldendal, 1997) s. 237-238; heller ikke Stoltenberg kunne bekrefte eller avkrefte i vår samtale hvilket standpunkt Johanson inntok i saken. Han kunne imidlertid ikke huske at Johanson gikk imot planene. Samtale med Stoltenberg 26.1.2010;

<sup>479</sup> Kåre Willoch (H) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 414.

<sup>480</sup> Kåre Willoch, *Aftenposten* 3.12.79, ”Danmarks umulige standpunkt”.

fram. Dette tidsperspektivet ble i liten grad nevnt på nei-siden, og det trakk forsvarssjef Hamre fram. Han mente nei-sidens argumenter var basert på misforståelser, og at tidsperspektivet var en av dem.<sup>481</sup>

Hvordan man skulle komme til forhandlinger med Sovjetunionen var en ting, grunnen til at man skulle forhandle var en annen. Å rette opp ubalanse på det militærstrategiske området var et av hovedargumentene for NATOs moderniseringsbestrebelser. Antall atomvåpensystemer i verden ble derfor tatt opp på begge sider, og både ja- og nei siden underbygget sine argumenter med tallmateriale. Alfsen, Hallstein Høgåsen og Bjørn Kirkerud, som var forskere innen matematikk, fysikk og informatikk, skrev en kronikk kalt ”Opprustning eller forhandling?” i *Dagbladet*. De presenterte tall fra *The Institute for Strategic Studies* og en av sjefsforhandlerne under SALT-avtalene, Paul Warnke. Tallene viste at det allerede var våpenbalanse i Europa i den grad det var mulig. I denne vurderingen var strategiske, ubåtbaserte Poseidon-raketter medregnet. Krysserrakettene ble trukket fram som et av hovedproblemene med moderniseringsplanene. Grunnen var at det var en ny type våpen som var små, enkelt utstyrt og dermed mobile. I tillegg var det vanskelig å se forskjell på dem og de langtrekkende strategiske våpnene som falt under SALT II. Det gjorde det vanskelig for motparten å gjennomføre kontroller, noe som var en forutsetning for framtidige rustningsavtaler. Kronikkforfatterne kunne derfor konkludere med at nye våpensystemer i NATO ville skape en ny og uklar situasjon som ville vanskeliggjøre forhandlinger.<sup>482</sup>

Til tross for sin bakgrunn i det militære, gikk generalmajor J. K. Christies argumenter i samme baner. Han hevdet at det ifølge amerikanske kilder fantes mer en dobbelt så mange ”store” atomkriqshoder på amerikansk som på sovjetisk side.<sup>483</sup>

På ja-siden ble det også trukket fram tall, men konklusjonene var ikke de samme. I motsetning til eksemplene over, ble det her konkludert med at NATO og Vesten var underlegen Warszawapakten. Grunnen til denne kvantitative forskjellen i de to sidenes konklusjoner, var at nei-siden i liten grad skilte mellom ulike typer våpensystemer og dessuten ble, av for eksempel Alfsen, Høgåsen og Kirkerud, de amerikanske og engelske ubåtbaserte styrkene også inkludert i beregningene.

---

<sup>481</sup> I VG 1.11.79, ”Forsvarssjefen etter ”På sparket”: - Følelser i atomdebatten”, uttalte forsvarssjef Hamre at mye av motargumentene var basert på misforståelser, for eksempel tidsplanen for gjennomføringen av planene.

<sup>482</sup> *Dagbladet* 11.12.79, ”Alfsen, Høgåsen og Kirkerud: Opprustning eller forhandling?”.

<sup>483</sup> *Dagbladet* 7.12.79, ”Christie: Om atomstrategiens absurde logikk”; Christie hadde etter krigen hadde en rekke fremtredende sivile og militære stillinger. I sin pensjonisttid engasjerte han seg i fredsarbeid og var blant annet aktiv i *Generaler og admiraler for fred*.

Vibe, Norges NATO-ambassadør, hevdet i et foredrag for Europabevegelsen helt i begynnelsen av november at forholdet mellom NATOs og Warszawapaktens våpen var anslått til å være tre til én i sovjetisk favør. I motsetning til nei-sidens tallmateriale, var dette regnestykket begrenset til landbaserte mellomdistansesystemer som kunne nå mål på det europeiske kontinent, de spesifikke våpnene moderniseringsplanene omhandlet. Vibes poeng var at bekymringen innenfor NATO kom av at det var i ferd med å oppstå en luke på området mellomdistanseraketter på det europeiske kontinent. Denne luken ville kunne ødelegge troverdigheten til alliansens forsvarsstrategi og avskrekkingsevne. Det var den bekymringen som var selve fundamentet for NATOs planer.<sup>484</sup>

Dermed berørte Vibe den aller viktigste vurderingen bak moderniseringsplanene, nemlig at mellomdistanserakettene var helt sentrale for å forhindre at NATOs forsvarsstrategi mistet sin troverdighet og at alliansen dermed stod helt uten et fungerende forsvar. Oberstløytnant S. Hensrud, skrev på vegne av Norske reserveoffisers forbund om NATOs forsvarsstrategi basert på fleksibel respons i *Arbeiderbladet*. I likhet med Vibe understreket han at for at alliansens forsvarsstrategi skulle være troverdig, ble det forutsatt at NATO var i stand til å møte en trussel på flere nivåer.<sup>485</sup> Forsvarssjef Hamres syn på saken var helt i tråd med Vibes og Hensruds. Han uttalte:

Problemet er at når vi først har kjernevåpen, og de er en del av strategien for krigføringen på begge sider, må vi tilpasse oss dette. Når det nå har oppstått et tomrom, vil det være en risiko om vi ikke fyller det. Mellomdistanseraketter er et viktig strategisk element. De utgjør en buffer før den fullstendige atomkrig, selve holocaust, bryter løs.<sup>486</sup>

I hovedsak var det ja-siden, som vist i de overstående eksemplene, som trakk fram de konkrete våpnene og områdene det var snakk om i moderniseringsplanene.<sup>487</sup> Det illustrerer en av hovedforskjellene mellom ja- og nei-siden. Nei-siden hadde en større tendens til å utvide perspektivet til å dreie seg om atomvåpenproblematikken i sin helhet. Unntak fantes naturligvis. Forskerne Sverre Lodgaard og Tormod Førland skrev en artikkel i *Dagbladet* under overskriften ”Trenger vi de nye atomvåpen i Europa?”. I artikkelen forsøkte de å gå nærmere inn på de konkrete våpentypene moderniseringsplanene tok for seg og NATOs forsvarsstrategier. De sidestilte argumentet fra ja-siden om at det var nødvendig med reaksjonsmidler på flere nivåer for å kunne møte ethvert angrep på samme nivå, slik fleksibel

<sup>484</sup> Foredraget ”Forsvaret av Europa etter SALT II” ble referert i *Arbeiderbladet* 2.11.79.

<sup>485</sup> *Arbeiderbladet* 26.11.79 ”Balansert styrke- og nedrustning”.

<sup>486</sup> *Dagbladet* 8.12.79, ”General i kamp”.

<sup>487</sup> Ja-sidens argumenter så ut til å være i tråd med NATO-general Bernhard W. Rogers sine. Han understreket at NATOs forsvarsstrategi om fleksibel respons forutsatte at de nye sovjetiske rakettene skulle kunne møtes regionalt. Han var også klar på at NATO måtte modernisere mellomdistanserakettene fordi forhandlinger kun kunne oppnås gjennom styrke. Han understreket også at målet var at de nye rakettene aldri skulle utplasseres. *Arbeiderbladet* 29.11.79.

gjengjeldelse forutsatte, med å åpne for begrenset atomkrig. Lodgaard og Førland skrev videre at dersom man deltok i en begrenset atomkrig med såkalte taktiske atomvåpen, ville det mest sannsynlig resultere i at de større, strategiske våpnene ble satt inn. Med andre ord hadde de ikke tro på at det gikk an å føre en begrenset atomkrig, fordi det ikke fantes noe klart skille mellom ulike typer atomvåpen på samme måte som det gjorde mellom konvensjonelle våpen og atomvåpen. Konklusjonen deres ble da at det ikke var noe poeng med nye våpen fordi ingen likevel kunne vinne en atomkrig. Denne konklusjonen kunne se ut til å utfordre hele tanken om å ha atomvåpen som en del av forsvarsstrategien. Lodgaard og Førland hevdet at moderniseringsplanene ikke etterlot noen tvil om at NATO var i ferd med å satse på førsteslagsstrategi.<sup>488</sup>

Lodgaard og Førland holdt seg ikke langt fra sine meningsfeller som viste en generell tendens til å utvide sine perspektiver til å ta for seg mer generelle spørsmål om atomvåpenproblematikk. I tillegg til ikke å gå de taktiske vurderingene bak moderniseringsplanene i sømmene, tok nei-siden heller ikke for seg hvilke konsekvenser det ville ha dersom NATOs planer ikke ble gjennomført. Farene ved ikke å fatte et vedtak tok derimot Willoch opp. Han mente at det var sannsynlig at et vedtak ville føre til nedrustning på sikt. Dersom det derimot ikke ble fattet et vedtak, ville den ensidige opprustningen på sovjetisk side fortsette og føre med seg uheldige konsekvenser. Han uttalte:

NATOs planer om en modernisering av de taktiske atomvåpen, kombinert med villighet til gjensidig styrkebegrensing, er åpenbart den eneste utvei til å hindre total vestlig underlegenhet, med de konsekvenser det kan føre med seg.<sup>489</sup>

### ***Et spørsmål om moral?***

Argumentasjon basert på moralske vurderinger ble brukt under debatten om moderniseringsplanene. Atomvåpen ble, og blir fortsatt i stor grad knyttet til moralske spørsmål. Senterpartiets nestformann, Jahr, stilte spørsmål om hvor grensen mellom det Norge burde gjøre og hva som var moralsk forsvarlig skulle trekkes: "Vi må stille spørsmålet om det er noen moralsk begrensing for hva vi kan anvende av midler når vi skal forsvare våre og andres interesser?"<sup>490</sup>

---

<sup>488</sup> Sverre Lodgaard var statsviter og arbeiderpartipolitiker. Han var i mange år tilknyttet PRIO. Mellom 1980 og 1986 ledet han *European Security and Disarmament Studies* ved SIPRI i Stockholm. Han har siden vært direktør for PRIO, FNs nedrustningsinstitutt og NUPI. I Arbeiderpartiet har han deltatt i den internasjonale komiteen. Tormod Førland var en av Norges mest markante forskere innen uorganisk/fysisk kjemi. Et annet felt som engasjerte Førland sterkt, var kampen mot atomvåpen, og han deltok aktivt både i tale, skrift og i demonstrasjonstog. *Dagbladet*, 8.12.79, "Trenger vi de nye atomvåpen i Europa?"

<sup>489</sup> Kåre Willoch (H) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 413.

<sup>490</sup> *Nationen* 24.11.79, "Sp's nestformann Anna Kristine Jahr: - Meningsløst å innføre nye atomvåpen i Europa".

Prioritert bruk av midler i våpenkappløpet framfor satsning på andre formål, var et argument litt på siden av selve moderniseringsspørsmålet ettersom det ikke tok til etterretning vurderingene som lå bak planene. Likevel var det et tilbakevendende tema under debatten, hovedsakelig på nei-siden.<sup>491</sup> Rossbach mente at å bruke ressurser på atomvåpen i stedet for å hjelpe den økende flyktningemengden i verden var umoralsk:

[...][Det er] klart at en stadig større satsing av ressurser i våpenkappløpet er direkte umoralsk. Jeg synes dette er perspektiver man bør ha for øye når forslaget om modernisering av NATOs atomvåpenprogram kommer opp til behandling. I det minste bør dette veie så tungt at vi virkelig gir oss tid til å drøfte om det er mulig å unngå denne nye opprustningen i Europa.<sup>492</sup>

Ressursbruk ble også koblet til vurderingene som er belyst tidligere, hvor mange våpensystemer som fantes på østlig og vestlig side og hvorvidt det var nødvendig med flere. Hanna Kvanmo fra SV trakk denne parallellen:

Det amerikanske forsvarsdepartementet har uttalt at det finnes så mye våpen i verden i dag at NATO og Warszawapakten kan utslette hverandre på en halv time. [...] Er det da i Norges interesse – er det å ivareta norske interesser – å godta at ytterligere fem hundre og noen og sytti nye atomraketter skal plasseres langs grensene til Sovjet, når det finnes nok atomvåpen i verden allerede i dag til å utrydde menneskeheten 40-50 ganger? [...] Nei, det burde være i Norges interesse å arbeide mot sulten i verden, istedenfor å arbeide for større utgifter til militæropprustningen [...].<sup>493</sup>

Jahr delte Kvanmos synspunkt: ”Et hovedpoeng for meg er at det i dag finnes nok atomvåpen på begge sider til at vi gjensidig kan utslette hverandre. En videre opptrapping av de taktiske atomvåpen i Europa virker på denne bakgrunn helt meningsløs, også sett i ressursammenheng.”<sup>494</sup>

Kvanmo, Jahr og Rossbachs argumenter mot moderniseringsplanene, gikk inn på ressursbruk. Dette var et tema som i større grad ble aktualisert på 1970-tallet.<sup>495</sup> De mente at det var en feilprioritering, om ikke moralsk uforsvarlig eller forkastelig, å bruke midler på våpen når det fantes så store sult- og fattigdomsproblemer. Dette argumentasjonsgrunnlaget var tilsvarende det som gjorde seg gjeldende i ungdomsgruppene. Det var nok også få reelle muligheter for en slik konvertering av ressurser, og det kan man anta at de som fremla argumentene også var klare over. Det moralske poenget kunne likevel være en styrke for nei-siden.

Det moralske aspektet ved saken ble ofte belyst fra kristelig hold. Peter Wilhelm Bøckmanns artikkel i *Internasjonal Politikk* fra 1983 hevder at debatten om dobbeltvedtaket

<sup>491</sup> Upørsmål om ressurser ble i 1970-årene viktig, og preget norsk utenrikspolitisk debatt. Se for eksempel Eriksen i ”Norge i det vestlige samarbeid”, ss. 264-265.

<sup>492</sup> Hans Hammond Rossbach (V) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 431.

<sup>493</sup> Hanna Kvanmo (SV) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 412.

<sup>494</sup> *Nationen* 24.11.79, ”Sp’s nestformann Anna Kristine Jahr: - Meningsløst å innføre nye atomvåpen i Europa”.

<sup>495</sup> Spørsmål om ressurser ble i 1970-årene viktig, og preget norsk utenrikspolitisk debatt. Se for eksempel Eriksen i ”Norge i det vestlige samarbeid”, ss. 264-265.

hadde skapt nye etiske dilemmaer.<sup>496</sup> Kirkerådets sosialetiske utvalg inntok, som vist, et sterkt nei-standpunkt og understreket fra sitt kristne perspektiv at: ”atomkrig prinsipielt er et absolutt etisk onde”.<sup>497</sup> Kr.F.s standpunkt i saken skilte fra de kristelige grupperingenes, men i og med at partiet er et livssynsparti, har det ofte hatt en slags forpliktelse til å gi klare og etisk godt begrunnede synspunkter i saker som knyttes til moralske vurderinger. Derfor ble også partiets tidlige støtte til moderniseringsplanene kritisert. Under utenriksdebatten kom kritikken fra det politiske venstre. Ørnhøi kritiserte Kr.Fs støtte til planene som lite samsvarende med det moralske fundamentet partiet var bygget på:

Kristelig Folkeparti har gjennom mange år – særlig i valgkamper – ført en kamp for det de kaller vern av ufødt liv. Da synes jeg det er naturlig å nevne at ingen ting påvirker ufødt liv i generasjoner framover som stråling fra atomvåpen. Og påvirkningen vil være der ganske uansett hva kommende voksne generasjoner måtte ønske og ville. [...] Er denne totalt manglende sammenheng i Kristelig Folkepartis standpunkt til abort og til atomvåpen et utslag av uvitenhet om virkningen av disse våpen, eller er denne manglende sammenheng i standpunkter et utslag av dobbeltmoral?<sup>498</sup>

Motstand mot atomvåpen knyttes ofte til moralske spørsmål. Likevel ble ikke moral bare tatt opp av motstanderne av vedtaket. Kjell Magne Fredheim, stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet, ville ikke binde seg til noen beslutning, men formulerte et standpunkt som lå tett opp til regjeringens. Han uttalte at selv om det norske standpunktet måtte tas med vekt på det som kom fram i de berørte landene, så ”har vi som medlem av alliansen et klart moralsk ansvar for å gi uttrykk for hva vi måtte mene er den riktige vei å gå”.<sup>499</sup>

### ***Norges rolle, muligheter og ansvar i NATO***

Norske myndigheter måtte foreta moralske vurderinger knyttet til NATOs planer, men også i forhold til Norges rolle i NATO. Norges muligheter og ansvar i forhold til alliansen ble i stor grad trukket fram som argument til forsvar for moderniseringsplanene.

For det første var det snakk om solidaritet med de øvrige medlemslandene. Dette var generelt viktig i NATO-samarbeidet. Argumentasjon til støtte for moderniseringsplanene basert på solidaritet mellom medlemslandene var ikke noe nytt, men ble vektlagt tidlig under utformingen av planene i NATO. De informerte aktørene på norsk side anså det som viktig å stille seg solidarisk til standpunktene som gjorde seg gjeldende i de øvrige medlemslandene, spesielt de som ble direkte berørt av et eventuelt vedtak. Solidaritetsaspektet var også en av de

---

<sup>496</sup> I Peter Wilhelm Bøckman, ”Kirken og freden: Forsvarsetikk, fredsetikk”, i *Internasjonal Politikk* nr.1, årg. 41 (Oslo: NUPI, 1983), står det at debatten om dobbeltvedtaket til dels skapte nye etiske dilemmaer. Det som skilte debatten fra tidligere, var to ting; at en rekke offisielle kirkelige instanser stilte seg kritiske til det aktuelle vestlige forsvar basert på atomvåpen, og at debatten truet med å splitte det kirkelige fellesskap.

<sup>497</sup> *Vårt Land* 14.11.79, ”Kirkerådets sosialetiske utvalg mot modernisering av A-våpen: - NATO’s planer etisk uforsvarlige”.

<sup>498</sup> Hanna Kvanmo (SV) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 419.

<sup>499</sup> Kjell Magne Fredheim (A) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 443.



fem faktorene utenriksministeren presenterte under sin redegjørelse, og som skulle vektlegges når det norske standpunktet i saken skulle tas.<sup>500</sup> At disse elementene ble tatt opp var ikke bare fordi planene var viktige for NATOs politikk, men fordi samhold mellom medlemslandene var viktig for alliansens framtid i sin helhet, og dermed også for norsk sikkerhet. I VG på lederplass ble solidaritetsargumentet trukket fram:

Det er også en selvsagt oppgave for norske myndigheter å styrke den gjensidige solidaritet som vår sikkerhet bygger på. Så utsatt som vår posisjon er, må vi ikke stille oss slik at vi svekker vår troverdighet som partner. Den sterke oppslutningen NATO har i vårt land bekrefter at folk forstår dette.<sup>501</sup>

Støtte til planene kun basert på solidaritet ble trukket fram i stor grad. Argumentet ble imidlertid kritisert av både ja- og nei-siden. Som nevnt, ble det hevdet av *Aftenposten* på lederplass at et slikt argument var å snu saken på hodet. Til tross for sin støtte til planene, beklaget både *Aftenpostens* medarbeider Nils Morten Udgaard og Høyres Norvik det de mente var et forsøk fra regjeringens side på å få andre til å ta en avgjørelse for dem, og syntes generelt den hadde vært for passiv i saken.<sup>502</sup>

Nyhamar skrev i en artikkel i *Arbeiderbladet* 10. november at den militære begrunnelsen for planene var fulgt av det han kalte en moral-politisk begrunnelse. Det gjaldt argumentet om at dersom landene som skulle få våpnene utplassert sa ja, så kunne ikke Norge si nei. Han skrev at:

Men NATOs kjernefysiske våpen angår alliansen. Den er vi med i. Hvorfor i Herrens navn skulle ikke vi ha en mening – og gi uttrykk for den – om NATOs holdning til kjernefysisk opprustning? Den vedkommer oss. De konsekvenser en fortsatt opprustning innebærer, vedkommer oss til døde, for å si det brutalt.<sup>503</sup>

For det andre ble de norske særrettighetene, eller selvpålagte restriksjonene, i alliansen brukt som argument for at Norge ikke kunne gjøre seg for vanskelig i denne saken. Dette aspektet ble ansett som en moralsk vurdering, som nevnt tidligere, men også som en vurdering av ansvaret Norge hadde som alliansemedlem. Arvid Johanson la vekt på at han aldri ønsket nye atomvåpen. Han ga likevel sin støtte til planene og begrunnet den nettopp med Norges stilling i alliansen. Når Norge hadde fått innfridd særrettigheter som medførte at landet blant annet slapp belastningen det var selv å anskaffe atomvåpen, var det vanskelig å gå imot et forslag som ikke direkte berørte Norge. Han uttalte at: "[...] [når] vi har bedt om og fått akseptert en slags ikke-innblanding fra andre NATO-land i et så viktig anliggende, er det tilsvarende vanskelig for oss å legge oss borti andre NATO-lands måte å løse sine problemer på."<sup>504</sup>

<sup>500</sup> Se i St. tid. ss. 281-291 (1979-1980), *Utenrikspolitisk redegjørelse*, s. 283. Mer utfyllende om dette i kap. 3.

<sup>501</sup> VG, VG mener 26.10.79, "Våre oppgaver".

<sup>502</sup> *Arbeiderbladet* 4.12.79, Erling Norvik om atom-debatten; *Aftenposten* 6.11.79.

<sup>503</sup> *Arbeiderbladet* 10.11.79: "Modernisering av drapsvåpen"

<sup>504</sup> *Aftenposten*, aften 1.11.79, "Arvid Johanson (a): Håper å unngå nye a-våpen".

Generalmajor Christie, som ikke så noen stor kvalitativ forskjell mellom de eksisterende og de nye våpentypene, syntes det var vanskelig å finne en akseptabel begrunnelse for at Norge skulle støtte det han mente var et amerikansk forslag. Christie syntes det var uakseptabelt at Norge ikke skulle ha en mening i saken fordi atomvåpen ikke skulle plasseres på norsk jord: ”De spørsmål det her er snakket om, er så alvorlige og angår oss alle i en slik grad, at det må være en selvfølge at også vi blir hørt og ikke minst får en full og forståelig forklaring på hvorfor de nye våpnene er nødvendige”.<sup>505</sup>

Thue trakk fram spørsmålet om konsekvensanalyse i denne forbindelsen. Han understreket at Norge hadde foreslått bruk av konsekvensanalyse for innføring av nye våpensystemer i FN. Han syntes det derfor var nedslående at regjeringen ikke hadde fulgt sitt eget forslag i denne saken. Han mente norsk støtte til NATOs moderniseringsplaner, spesielt til utplassering, var i strid med regjeringens tidligere erklæringer om stans av videre utvikling av atomvåpen.<sup>506</sup>

Et spørsmål som dukket opp i forbindelse med Norges muligheter og ansvar overfor NATO og til moderniseringssaken, men som ikke egentlig kan besvares, er hvorvidt norske myndigheter i praksis kunne tillate seg å si nei til planene. I teorien var det naturligvis en mulighet, men i praksis måtte det i så fall svært tungtveiende argumenter til.<sup>507</sup>

### ***En følelsesladd debatt***

Atomvåpenenes natur er så skremmende at de naturlig nok vekker til liv sterke følelser. Helt fra atombomben først ble brukt, har den i Norge vekket frykt og skepsis. Dette ble tydelig blant annet i forbindelse med Gerhardsens tale i 1957. Han hadde støtte fra et enstemmig landsmøte bak seg da han uttalte seg mot atomvåpenutplassering.

Under debatten om moderniseringsplanene kom det til uttrykk sterke følelser. Hovedsakelig var det uttalelser fra motstanderne av moderniseringsplanen, for eksempel Rossbach, Kvanmo og Jahr, som var følelsesladde. Uttalelsene kan ikke bare tilskrives en følelsesladd motstand mot atomvåpen, men var også preget av en oppgitthet over prioriteringer som ble foretatt i en samtid hvor ressurser kunne vært brukt på en mer

---

<sup>505</sup> J. K. Christie, *Dagbladet* 7.12.79, ”Christie: Om atomstrategiens absude logikk”.

<sup>506</sup> Rolf Thue, *Arbeiderbladet* 29.10.79, ”Norge og atomvåpen”.

<sup>507</sup> Under samtaler med sentrale politiske aktører som Willoch, Stoltenberg og Jakobsen, ble det gjort klart at Norge i praksis ikke hadde store muligheter til å si nei til NATO, både som følge av den norske posisjonen i alliansen, men også fordi Norge måtte vurdere nøye hvilke saker det skulle protesteres mot. Norske myndigheter hadde blant annet sagt klart nei i nøytronbombesaken. Vurderingen om at Norge ikke kunne gå imot moderniseringsplanene, var i denne sammenheng blitt ytret av aktører som alle inntok et ja-standpunkt.

hensktmessig måte. Slike argumenter var det nok ikke vanskelig å finne sympati for, og det kan ha vært en grunn til å bruke dem. Ørnhøi var en annen som benyttet mange ladde ord:

I slutten av femtiåra fantes ennå *en sterk og sunn folkelig angst* for atomvåpnene. Reaksjonene var umiddelbare og sterke enten prøvesprengningene foregikk i Stillehavet eller på Novaja Semlja. Med prøvesprengningsavtaler forsvant heldigvis de synlige prøvesprengningene. Vi slapp nedfallet. Men vi har måttet betale en pris som ligger i at den *forstandige og rasjonelle angst* hos folk flest ble svakere. [...] Nedrustningens viktigste allierte – *folkevettet* – har det siste tiåret dessverre ikke engasjert seg med full styrke. [...] I tillegg til *ny og farlig opprustning* representerer den foreslåtte utplassering også et ønske om militær overlegenhet. Dette har sannsynligvis sammenheng med den *forskrudde* strategiske tanke om begrenset atomkrigføring mellom stormaktene. [...] I *menneskehetens og anstendighetens navn* burde utenriksministeren og Regjeringen tenke seg om en gang til før de gir sin støtte til den såkalte moderniseringen av NATOs atomstyrke.<sup>508</sup>

At følelser var en klar og fremtredende tendens i debatten, pekte forsvarssjef Hamre på. Han sa at han hadde: "[...] et inntrykk av at mye av debatten omkring den planlagte moderniseringen av NATOs atomvåpen i Europa er bygd mer på følelser enn reelle argumenter".<sup>509</sup> Willoch har i ettertid hevdet at de følelsesladde utsagnene i moderniseringssaken kom av at det var en tid der færre hadde studert og innsett kompleksiteten i saken og dens ulike faktorer. De var derfor henvist til følelsesstyrte standpunkt.<sup>510</sup>

De følelsesladde utsagnene kunne gi ja-siden mulighet til å hevde at nei-siden baserte mye av sin argumentasjon på følelser heller enn på objektive vurderinger. Oberstløytnant Hensrud skrev: "Som reserveoffiserer føler vi uro over at atomdebatten preges av følelser og ønsketenkning mer enn realistiske overveielser bygget på kjensgjerninger og erfaringer."<sup>511</sup> Om Hensruds utsagn er riktig eller ikke, kan vurderes. Poenget er at de to sidene i liten grad snakket med, men heller forbi hverandre i debatten.

Motstanden i moderniseringssaken var sterk og omfattende. Helt opp til den dagen ministerrådsmøtet skulle avholdes i Brussel fortsatte diskusjonen. Saken ble tatt opp i Stortinget dagen før vedtaket skulle fattes.<sup>512</sup> Av *Nationen* ble diskusjonen omtalt som "krass og følelsesladd". Motstanden mot planene så med andre ord ut til ikke å være svekket i særlig grad, ikke minst på politisk nivå. Gjørvi uttalte at hun håpet regjeringens og Stortingets flertall hadde rett i saken og at hun tok feil. Det ville bety at et moderniseringsvedtak ville føre til

<sup>508</sup> Stein Ørnhøi (SV) i St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, s. 430 (mine uthevinger).

<sup>509</sup> VG, 1.11.79, "Forsvarssjefen etter "På sparket": - Følelser i atomdebatten".

<sup>510</sup> Samtale med Willoch 15.1.2010.

<sup>511</sup> S. Hensrud, *Arbeiderbladet* 26.11.79, "Balansert styrke- og nedrustning".

<sup>512</sup> St. tid. ss. 1565-1595 (1979-1980), *Om Norges deltakelse*, 11.12.1979.

forhandlinger og videre til nedrustning.<sup>513</sup> Med dette illustrerte hun nettopp uenigheten som hadde vist seg i Arbeiderpartiet.

## En debatt i opptrukne spor?

Hvorvidt debatten om NATOs dobbeltvedtak fulgte tradisjonelle skillelinjer i sikkerhetspolitiske spørsmål var et tema som til stadighet ble berørt i avisene i samtiden og også i senere litteratur. Tradisjonelt sett hadde det vært bred enighet om etablert norsk sikkerhetspolitikk, og motstanden mot sikkerhetspolitiske spørsmål og spesielt mot NATOs politikk hadde vanligvis ikke vært særlig omfattende. Den hadde vært representert ved et mindre antall NATO-motstandere.<sup>514</sup> Omfanget av debatten rundt moderniseringsplanene gir inntrykk av at motstanden i denne saken var større enn det som hadde vært normen. Under møtet i Washington sa statsminister Nordli at 80 prosent av befolkningen i Norge støttet, men at meningsmålingene viste at 52 prosent gikk imot moderniseringsplanene.<sup>515</sup> Dette inntrykket støttes også andre meningsmålingene. Tallmaterialet viste at nei-siden var større enn ja-siden. Moderniseringssaken ser derfor ut til å ha vært spesiell ettersom regjeringen ikke hadde flertallet bak seg slik den normalt hadde.<sup>516</sup>

Når det gjelder standpunktene innad i Arbeiderpartiet i denne saken, ble det hevdet i *Aftenpostens* leder 21. november at de hadde delt seg etter tradisjonelle skillelinjer. Lederen hevdet: "Debatten og argumentene lyder som et ekko ikke bare fra striden om atomvåpnene for tyve år siden, men også fra selve oppgjøret om Norges NATO-medlemskap for mer enn tredve år siden." Lederen fremholdt: "Og ekkoet når oss nesten upåvirket av alt det som i mellomtiden er skjedd i internasjonal politikk, i vår viden om atomvåpnenes rolle, i den militære balansen mellom øst og vest og ikke minst i våre egne nærområder".<sup>517</sup>

Dette er stikk i strid med hva Nyhamar, som altså tilhørte nei-siden, skrev i sitt bind av *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Han hevdet at moderniseringssaken gikk på tvers av Arbeiderpartiets tradisjonelle skillelinjer når det gjaldt NATO-spørsmål:

---

<sup>513</sup> *Nationen* 12.12.79: "Atomdebatten: Krass og følelsesladet"; Lignende omtalt i Bliksås, *Fra dobbeltvedtak til frys*, s. 62.

<sup>514</sup> For eksempel Tamnes, *Oljealder*, ss. 91-94; Nyhamar, *Nye utfordringer* (1965-1990), s. 465.

<sup>515</sup> UD 33.2/52E, 43, 8.12.79. Amb. Washington til UD. Statsmin. Nordlis samtaler i Washington.

<sup>516</sup> Med forbehold om at noen av spørsmålsformuleringene var upresise, tatt opp tidligere i kapittelet, kan meningsmålingene i hvert fall gi noen talleksempler. Se for eksempel Aardal og Valen, "Meningsmålinger om forsvars- og sikkerhetspolitikk med hovedvekt på NATO's dobbeltvedtak: En oversikt og evaluering", 8. Deres resultater var at 44 prosent gikk imot å vedta opprustning, 37 prosent støttet det og 19 prosent svarte "vet ikke"; i *Ny Tid*, dato, "Kvinner og Ap-velgarar klare atom-motstandarar", viste tallen 46 prosent støtte til vedtaket, 52 prosent motstand; støtten ser imidlertid ut til å øke etter at vedtaket var fattet. Det er forklart blant annet som følge av økende kunnskap om planene. Se for eksempel, Mauritz Sundt Mortensen, NATOs dobbeltvedtak: Folkeopinionen i Norge 1979-83: 10 Meningsmålinger, i *Internasjonal Politikk* nr. 3, ss. 387-439, 1983, s. 438.

<sup>517</sup> *Aftenposten*, leder 21.11.79: "Norges atomdebatt".

Striden rundt NATOs moderniseringsplaner skilte seg fra tidligere sikkerhetspolitiske uenigheter. Tidligere hadde opposisjonen mot alliansens politikk vært representert hovedsakelig av et mindre antall NATO-motstandere, men under debatten om dobbeltvedtaket, møtte regjeringens og alliansens planer også motstand fra et stort antall tidligere NATO-tilhengere.<sup>518</sup>

Nyhamar og *Aftenpostens* motstridende syn i dette spørsmålet kan se ut til å henge sammen med standpunktene de hadde inntatt i saken. Nei-siden så ut til å mene, og trakk i større grad enn ja-siden fram, at planene og motstanden mot dem skilte seg fra tidligere sikkerhetspolitiske spørsmål. I *Vårt Land*, som hadde inntatt et nei-standpunkt, ble det understreket at avisen vanligvis fulgte synspunktene til den utenrikspolitiske ledelsen i sikkerhetspolitiske spørsmål, men ikke i moderniseringsspørsmålet.<sup>519</sup>

*Dagbladets* leder 15. november så ut til å støtte opp om Nyhamar konklusjon. I motsetning til *Aftenposten* og Nyhamar derimot, fokuserte lederen på enkeltpersoner som ikke nødvendigvis hørte hjemme i noe politisk parti. Jack Helle, som var tilknyttet forsvarets sikkerhetsavdeling, ble trukket fram. Han ble av avisen beskrevet som NATO-tilhenger, tidligere toppmann i etterretningstjenesten og som en "forsvarsvenn". Helles syn på saken lå nær Sivertsens. Han mente et moderniseringsvedtak var et nederlag for nedrustningsbestrebelsene, og at NATOs planer kunne føre til en ny omdreining i rustningsspiralen.<sup>520</sup> *Dagbladet* fremholdt at Helles standpunkt i saken ble støttet av et vidt spekter av personer fra norsk kultur- og samfunnsliv, fra Hallvard Rieber-Mohn til Alf Bøe.<sup>521</sup> Disse personene trakk *Dagbladets* leder fram som eksempler på at motstanden mot moderniseringsplanene hadde en annen karakter enn det protestbevegelsene hadde pleid å ha: "Det vokser fram en tverrpolitisk protestbevegelse der kommunistene og SV på ingen måte har noe initiativ".<sup>522</sup>

*Vårt Land* la seg tett opptil *Dagbladets* syn på at bredden i protestbevegelsen var stor og at den var større enn man hadde sett på politisk nivå: "Bredden i den protestbevegelsen som nå reiser seg mot rustningsvanviddet er i alle fall langt større enn de skillelinjer som hittil har tegnet seg på det politiske topplan."<sup>523</sup>

I en artikkel 5. desember skrev Jahn Otto Johansen at det var flere klare NATO-tilhengere som hadde stilt seg kritisk til moderniseringsplanene også internasjonalt. En gruppe

---

<sup>518</sup> Nyhamar, *Nye utfordringer*, s 465.

<sup>519</sup> *Vårt Land*, leder 3.11.79, "Første forhandling".

<sup>520</sup> Se også Helles artikkel i *Arbeiderbladet*, 31.10.79, "Nye atomvåpen i Vest-Europa".

<sup>521</sup> Rieber-Mohn var katolsk prest (dominikanerpater), spaltist i *Arbeiderbladet*, og han var aktiv i norsk samfunnsliv. Han skrev essays, artikler og debattinnlegg. Han var en aktiv debattant i temaer som religion og europeiske forhold og var medlem av pressens faglige utvalg. Bøe var kunsthistoriker og direktør for Oslo kommunes kunstsamlinger.

<sup>522</sup> *Dagbladet*, leder 15.11.79, "Motstanden vokser".

<sup>523</sup> *Vårt land*, leder 16.11.79: "Norge må si nei".

tidligere diplomater og fremtredende sikkerhetspolitikere i USA ble trukket fram som eksempel. I spissen for gruppen stod George Kennan og William Fulbright som mente at et NATO-vedtak ville føre med seg en politisk og militær bevegelse som ville vanskeliggjøre forhandlinger mellom øst og vest.<sup>524</sup> Redaktør i den tyske avisen *Die Zeit*, Theo Sommer, var en annen kjent NATO-tilhenger som gikk imot moderniseringsplanene. Han hevdet at hvis NATO gjennomførte moderniseringsplanene, så ville Sovjetunionen følge opp med et eget opprustningsprogram. Han mente de militære fordelene et vedtak ville gi alliansen derfor ville kunne bli begrenset.<sup>525</sup>

*Nei til nye atomvåpen* var en viktig brikke i den norske protestbevegelsen som var fremtredende i motstandsarbeidet mot moderniseringsplanene.<sup>526</sup> At fredsbevegelsen i Arbeiderpartiet arbeidet mot opprustning, var ikke noe nytt. Det nye var, ifølge Nordlis selvbiografi, at tradisjonelt hadde bevegelsen hatt sin hovedtyngde på venstresiden, men at den under dobbeltvedtaket fikk støtte fra store grupper innad i Arbeiderpartiet, fra mellompartiene og også noen fra Høyre.<sup>527</sup>

## Oppsummering

Sterke standpunkter ble inntatt under debatten om NATOs dobbeltvedtak. Avisene inneholdt daglig fra begynnelsen av november ledere, artikler og innlegg om saken. Standpunktene avisene fremmet fulgte i stor grad sine partipolitiske føringer. *Aftenposten*, *Dagbladet*, *Nationen*, *Friheten*, *Ny Tid*, fulgte i stor grad sine respektive politiske partier. I *Arbeiderbladet* ble det vist sympati for regjeringens standpunkt, men elementer om avspenning og forhandling ble også vektlagt som viktige for mange motstandere innad i Arbeiderpartiet. *VG* og *Morgenbladet* strebet etter å være en uavhengig stemme, men *VG* viste klare tendenser til forståelse for regjeringens linje. De eneste avisene som hadde standpunkter som gikk klart og tydelig imot partiets, var *Østlendingen* og *Vårt Land*. *Østlendingens* standpunkt var ikke særlig overraskende ettersom avisen var knyttet til den radikale gruppen i partiet. *Vårt Land* gikk derimot rett imot sitt eget parti, og fulgte dermed de kristne føringene i stedet. Avisens standpunkt kan sies å reflektere partiets splittelse i saken.

Moderniseringsplanene engasjerte og mobiliserte. Kampanjer ble satt i gang både på ja- og på nei-siden. Engasjementet var ubestridelig sterkest på nei-siden. Dette kan knyttes til

---

<sup>524</sup> William Fulbright (1905-1995) var amerikansk senator. Han var leder av senatets utenrikskomité og brukte sin posisjon til å holde høringer om Vietnam-krigen. Han satte søkelys på det som skjedde der og ble sentral i kampen mot krigen.

<sup>525</sup> Jahn Otto Johansen, *Dagbladet* 5.12.79, "Norge ikke til Brussel med et kategorisk nei".

<sup>526</sup> For mer om *Nei til nye atomvåpen*, se Vågen, *Organisasjonen Nei til Atomvåpen*, kapittel 3.

<sup>527</sup> Nordli, *Min vei: Minner og meninger*.

at det å protestere mot atomvåpen er lettere enn å gå hardt ut for å støtte et vedtak som innebærer produksjon og utplassering av dem. Den viktigste kampanjen var *Nei til nye atomvåpen* som senere utviklet seg til å bli en folkeaksjon. Det mest brukte redskapet for samle støtte var underskriftskampanjer. Kjønn og alder var kategorier som skilte seg ut under debatten. Kvinner og ungdom så ut til i større grad å innta et nei-standpunkt enn menn og personer over 30. Denne tendensen er synlig i avisartikler, meningsmålinger og i de direkte henvendelser Arbeiderpartiet mottok. Protestene var mange og uttalte, også fra tallrike foreninger.

Argumentasjonen som ble benyttet under debatten, var fundert på alt fra konkrete vurderinger omkring sikkerhetspolitiske strategier til moralske og følelsesmessige utsagn imot atomvåpen generelt.<sup>528</sup> Målet var det enighet om, men forståelsen av hva som måtte gjøres for å nå det var svært forskjellig. Hovedsakelig var det, som trukket fram i forrige kapittel, en side som støttet regjeringens standpunkt og en annen som ønsket at forhandlinger skulle initieres først og uten at de måtte foretas basert på styrke. Hvis det skal trekkes noen generelle konklusjoner, så ser det i det store og det hele ut til at ja-siden i større grad enn nei-siden baserte sine argumenter på de taktiske vurderingene som var gjort i forhold til den konkrete saken og de konkrete våpnene som var involvert i planene. Nei-siden tenderte til å utvide perspektivet i større grad slik at argumentene gikk mer over mot vurderinger imot atomvåpen mer generelt. Skepsisen og frykten mot atomvåpen førte også til at mange så seg henvist til, eller fant det opportunt, å ty til mer følelsesstyrte utsagn.

Debatten var generelt preget av høy temperatur, men brøt den med tradisjonelle skillelinjer i sikkerhetspolitiske spørsmål? Svaret er både ja og nei. De tradisjonelle skillelinjene var der fortsatt, men det var også mange flere nyanser i bildet enn det som hadde vært vanlig. Det var støttespillere på nei-siden som både hadde vært, og som fortsatt var, NATO-tilhengere. Størrelsen på protestbevegelsen viser hvilket engasjement saken vekket. På partipolitisk nivå, var det innad i Arbeiderpartiet at de største uenighetene gjorde seg gjeldende. Debatten var generelt både opphetet og kompleks, og den engasjerte i de fleste samfunnslag.

---

<sup>528</sup> Et aspekt som i liten grad ble diskutert mens debatten pågikk for fullt i 1979, men som kom tilbake i debatten om saken fra begynnelsen av 1980-tallet, var økonomiske spørsmål. De som var involverte i utarbeidelsen av moderniseringsplanene klarte i stor grad å unngå temaet i debattens første del.

Formålet med denne oppgaven har vært å undersøke hva som var bakgrunnen for moderniseringsplanene, hvordan prosessen internt i NATO foregikk, hva som var den norske rollen i dette arbeidet, og striden i Norge fram til vedtaket ble fattet i desember 1979.

Det var et internt oppgjør om en hovedlinje i norsk utenrikspolitikk. Det er derfor viktig også å sette konflikten inn i et lengre tidsperspektiv. Jeg belyser derfor i hvilken grad striden kan sies å ha likhetstrekk med tidligere sikkerhetspolitiske stridsspørsmål i Norge, og hvorvidt håndteringen av den fra ledelsens side var i tråd med tradisjonelle føringer.

### **Moderniseringsplanene – en lengre prosess**

Spørsmålene jeg ønsket å svare på i første del av oppgaven var hva som var bakgrunnen for at NATO fattet dobbeltvedtaket, hvordan planene ble utarbeidet, og hva som var den norske rollen i arbeidet.

Vurderingene om behovet for å modernisere NATOs kjernefysiske våpenarsenal vokste fram under en periode i den kalde krigen som i stor grad var preget av avspenning, détente, mellom supermaktene. Vurderingene ser ut til å ha startet tidlig, i god tid før Sovjetunionen begynte å utplassere de mer moderne SS-20 rakettene. Bakgrunnen for vurderingene var kort fortalt bekymring for at avskrekkingstyrken skulle miste sin troverdighet slik at forsvarsdoktrinen fleksibel respons ikke lengre kunne brukes. Slike vurderinger gjorde seg gjeldende både på amerikansk og på europeisk side. Den sovjetiske utplasseringen var ikke bakgrunnen for at vurderingene i utgangspunktet ble foretatt, men kan sies å ha vært en utløsende faktor for at moderniseringsplanene ble utarbeidet og ferdigstilt i NATO. Også Helmut Schmidts tale ved IISS i 1977 har blitt ansett som en utløsende faktor for arbeidet med planene.

I NATO ble arbeidet med moderniseringsplanene lagt til en ad hoc gruppe under NPG, HLG. I HLG ble rustningskontroll stadig trukket fram, ikke minst fra norsk side. Det ledet til opprettelsen av enda en gruppe, SG, på tilsvarende nivå som HLG. I SG skulle det foretas vurderinger, parallelt med arbeidet i HLG, om hvordan man best mulig kunne kombinere rustningskontrollbestrebelse med moderniseringsplanene. USA inntok et sterkt lederskap i arbeidet, sannsynligvis for å motvirke fiaskoen med nøytronbombesaken.



Rustningskontrollelementet ble knyttet til vurderinger omkring eventuelt press fra Sovjetunionen, men ikke minst var de knyttet til reaksjoner fra opinionen internt i medlemslandene. Vurderingene i forhold til opinionen var ikke årsaken til at rustningsbestrebelse stod sentralt i utredningsarbeidet i NATO eller til opprettelsen av SG. Derimot står de helt sentralt for forståelsen av hvordan informasjonen om planene til opinionen skulle komme ut for på best mulig måte å samle støtte til planene. Det ble utviklet et felles informasjonsgrunnlag som skulle brukes som basis for informeringen av opinionen.

De norske representantene var aktive i arbeidet i NATO, spesielt var Holst en sentral aktør. Han fremstod mer eller mindre som norske vurderinger i egen person. Han hadde arbeidet med disse vurderingene i forskningsgrupper og internt i NATO i flere år. Den restriktive norske atompolitikken hindret ikke norsk bidrag i arbeidet. Norge ble vurdert, blant annet fra amerikansk side, som en aktiv og solidarisk støttespiller.

Utredningene i arbeidsgruppene resulterte i et fellesdokument, IDD, der det som er blitt kjent som dobbeltvedtaket ble presentert. Det var utplassering av 572 nye TNF, mellomdistanseraketter, i fem vesteuropeiske land, henholdsvis Vest-Tyskland, Storbritannia, Italia, Belgia og Nederland. Samtidig ble Sovjetunionen tilbudt nedrustningsforhandlinger.

## **Strid, kritikk, følelser og tilnærmelser**

I andre del av oppgaven, som går inn på striden rundt NATOs planer i Norge, har jeg ønsket å svare på hva som kjennetegnet striden i Norge, hvordan saken ble håndtert av ledelsen, hvilke reaksjoner ledelsen fikk på håndteringen, hva som kjennetegnet debatten, og hva som var resultatene av striden.

Under den utenrikspolitiske redegjørelsen i Stortinget ble moderniseringsplanene for første gang presentert i sin helhet av utenriksledelsen. Det ble uttrykt misnøye over at planene var blitt presentert på et så sent tidspunkt, men det viste seg at det fantes informasjon om planene blant annet i avisene på et tidligere tidspunkt. Regjeringen ble også beskyldt for hemmelighetskremeri, men dette kan ikke bekreftes eller avkreftes. Imidlertid kan det se ut til at de holdt kortene tett til brystet, men at det ikke var et forsøk på å føre noen bak lyset. Etter at planene var presentert, ble det aktivt foretatt informasjonsarbeid av flere involverte aktører for å nå ut med informasjon om planene. At håndteringen kunne vært klarere og tydeligere, kan det derimot være belegg for å hevde, ettersom Høyre til tider fremstod som klarere forsvarere av regjeringens linje enn regjeringen selv. Dessuten kom statsminister Nordli med innrømmelser etter at vedtaket var fattet om at saken, spesielt internt i Arbeiderpartiet kunne vært håndtert på en bedre måte.

I stor grad stod den utenrikspolitiske ledelsen i Arbeiderpartiet sterk og samlet i sitt standpunkt. Det ble hele tiden gjort klart at regjeringen åpnet for et norsk ja til NATOs planer, men samtidig ble ønsket om et konkrete forhandlingsopplegg understreket. Motstanden mot planene internt i partiet ble imidlertid en stor utfordring. På landsmøtet på Lillehammer ble motstanden tydelig, og hadde det ikke vært for enkeltpersoners bidrag til blant annet å hindre at det kom til votering, kunne saken ha ført til store vanskeligheter for partiet og for regjeringen. Støtten fra de tre store borgerlige partiene, Høyre, Sp og Kr.f., var også viktig. Den sterke motstanden førte imidlertid til at ledelsen i løpet av rask tid skjerpet det norske standpunktet og avgjorde at statsministeren skulle reise til Washington for å fremlegge det. Dette var i stor grad et forsøk på å nærme seg motstanderne av planene generelt, ikke bare internt i partiet. Besøket i Washington viste et sterkt engasjement fra myndighetenes side i å få vektlagt forhandlingselementet i vedtaket i større grad. Partilederen i Arbeiderpartiet reiste samtidig til Moskva i samme ærend, men i ren partipolitisk regi. Spesielt Moskva-reisen førte til en del kritikk både fordi få var informert om den på forhånd, og fordi det ble påstått at det vanskelig kunne opprettholdes et skarpt skille mellom partipolitikk og nasjonal politikk ettersom partilederen også var stastråd i regjeringen.

Steens reise til Moskva har blitt sammenlignet med Gerhardsens reise i 1955. Det er noen likhetstrekk i forhold til motivasjonen bak reisene, men i det store og hele var det to klart forskjellige reiser. For å ta ulikhetene først, så foregikk samtalene i Moskva på ulikt nivå. Gerhardsen var formelt blitt invitert til Sovjetunionen og reiste i kraft av sin stilling som statsminister. Steen reiste på eget initiativ, som partileder og hadde møter med personer på tilsvarende nivå. Steens reise var ikke oppsiktsvekkende i den forstand at det kontinuerlig forekom møter mellom Arbeiderpartiet og det sovjetiske kommunistpartiet, siste gang i mai 1979. I Gerhardsens tilfelle var det første gang på flere år at en norsk minister besøkte Moskva. Likheten mellom de to besøkene kan sies å være at begge to vekket sterke reaksjoner. En av hovedkritikkene i begge tilfeller var at kortene ble blandet, Gerhardsen reiste som minister, men kom tilbake med forslag om parti- og fagforeningssamarbeid. Steen reiste som partileder, men var samtidig statsråd. Under begge reisene ble spørsmålet om nærmere samarbeid mellom Norge og Sovjetunionen reist, men i begge tilfeller var man i hovedsak avvisende fra norsk side.<sup>529</sup>

Debatten om moderniseringsplanene i Norge var kjennetegnet av sterk mobilisering, engasjement, polarisering og følelser. Sterke følelser og moralske vurderinger ble særlig

---

<sup>529</sup> Gerhardsens reise er godt dekket i Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, ss. 194-198.

uttrykt på nei-siden. Det understreket alvorret som ble lagt i atomvåpenspørsmål. Gjennom debattiden ble saken til daglig omtalt i avisene. Kvinner og de under 30 år var to kategorier som skilte seg ut som sterke motstandere av vedtaket. Regjeringskritikk forekom også, men ikke mer enn det som kan forventes i forbindelse med planer knyttet til et så sensitivt tema. Dessuten viste myndighetene tidvis også styrke, spesielt under reisene. Motstanden var stor, men kanskje ikke spektakulær i forhold til tidligere atomvåpenspørsmål. *Nei til nye atomvåpen*, som ble stiftet i forbindelse med moderniseringssaken, samlet inn nærmere 70 000 underskrifter, men aksjonen mot taktiske atomvåpen i Norge i 1958 fikk inn nærmere 230 000 underskrifter. Motstanden mot moderniseringsplanen mobiliserte imidlertid det brede samfunnslag og i løpet av kort tid, noe som viste at saken var viktig. Standpunktene ble opprettholdt, det er få eksempler å finne på at noen endret det gjennom debatten. De sterke følelsene ble i stor grad rettet mot atomvåpen mer generelt.

Motstanden mot planene i Norge kan sies å være spesiell ettersom det aldri var aktuelt med utplassering på norsk territorium. Argumentasjonen baserte seg i stor grad på vurderinger rundt generell atomvåpenproblematikk, som for eksempel frykt for økt rolle for atomvåpnene i forsvarsplanleggingen og mulighetene for at det ble åpnet for begrenset atomkrig. På ja-siden ble det i større grad argumentert på basis av det konkrete vedtaket og de konkrete våpnene som var oppe til vurdering. I det store og det hele var det imidlertid enighet om målet for planene. Det var å til syvende og sist komme til nedrustningsforhandlinger og så ruste ned til et lavest mulig styrkenivå.

Striden aktualiserte spørsmålene knyttet til atomvåpen, og engasjementet mot atomvåpen generelt. Det er vanskelig å hevde at saken faktisk førte til at det ble større grad av åpenhet rundt sikkerhetspolitiske spørsmål i Norge, men det kan kanskje hevdes at rommet for å stille denne typen spørsmål og diskutere slike saker ble utvidet. I det minste uttrykte Nordli forståelse for kritikken etter at vedtaket var fattet.

Striden kjennetegnes i stor grad av det som kom fram i debatten; atomvåpenmotstand, engasjement, mobilisering og ikke minst interne problemer for regjeringspartiet. Som Nordli en gang sa, så var partiet aldri så preget av krangler som når det ble diskutert hvordan man kunne opprettholde freden.

## **Kontinuitet i Norsk sikkerhetspolitisk tilnærming til NATO**

Håndteringen av moderniseringssaken fra norsk side ser ikke ut til å ha vært noe brudd med tradisjonell norsk sikkerhetspolitisk tilnærming til det atlantiske samarbeidet. Behandlingen av saken kan på mange måter sies å være et skoleeksempel på Tamnes' integrasjon og

avskjerming. I forhold til alliansen, ble det fra norsk side støttet solidarisk opp om NATOs moderniseringsplaner. Samtidig ble saken håndtert med forsiktighet som følge av motstand i norsk opinionen, og norsk restriktiv atompolitikk ble understreket. I forhold til Sovjetunionen, og helt i tråd med Holsts karakteristikkk av tilnærmingen til Sovjetunionen som en blanding av avskrekking og beroligelse, opptrådte norske myndigheter med varsomhet. Moderniseringsplanene, som norske myndigheter støttet opp om, skulle opprettholde NATOs avskrekking mot Sovjetunionen. Reisen til Moskva, selv om det var på partinivå, ble ansett som et forsøk på å berolige Sovjetunionen. Samtidig ble det under besøket understreket at Norge støttet NATO, slik at Sovjetunionen ikke skulle kunne få inntrykk av at Norge kunne manipuleres.

I forhold til NATO gjorde ikke Norge seg vanskelig i forbindelse med dobbeltvedtaket, selv om det ble presentert et nytt forslag til planene. Tvert imot ble viktigheten av solidaritet med de landene som ble direkte berørt av saken understreket. Det var slik det tradisjonelt var blitt handlet fra norsk side i saker som var viktigere for stormaktene enn for Norge. Diskusjonen om utvidelse av alliansen til å inkludere Vest-Tyskland, Hellas og Tyrkia, er et eksempel. Da ble motstanden oppgitt fordi utvidelsen ble oppfattet som avgjørende for NATOs forsvarsevne. Motstand til siste slutt kunne være ensbetydende med å forlate alliansen. Det var noe helt annet i saker som ble ansett som grunnleggende viktige fra norsk side, og ikke ødeleggende for alliansen. Et eksempel på en slik sak er spørsmålet om endring i norsk basepolitikk på slutten av 1950-tallet.<sup>530</sup> Etter Sovjetunionens oppskytning av Sputnik, ble det stilt spørsmål om å innføre taktiske atomvåpen og mellomdistanseraketter i Norge, under full amerikansk kontroll. Det førte til hard debatt på politisk nivå i Norge som har visse likehetstrekk med debatten om dobbeltvedtaket. Skillelinjen mellom nei- og ja-siden gikk ikke mellom NATO-tilhengere og motstandere, slik det ofte var. I dette spørsmålet, som i striden om dobbeltvedtaket, var det også motstandere mot NATOs politikk blant de tradisjonelle NATO-tilhengerne. Det var først og fremst de militære, de borgerlige politikerne, særlig innad i Høyre, og sentrale politikere som gikk inn for innføring av nye våpen. Argumentet var da, som i striden om dobbeltvedtaket, at forhandlingsgrunnlaget var best hvis det var basert på styrke.<sup>531</sup>

---

<sup>530</sup> Eriksen i "Norge i det vestlige samarbeid", s. 223.

<sup>531</sup> Eriksen i "Norge i det vestlige samarbeid", ss. 240-242.

## **Veien videre**

Denne oppgaven har vært et lite bidrag til å oppnå en bedre forståelse dobbeltvedtaket, av vurderingene bak, selve arbeidet med det, og striden rundt det i Norge. Oppgavens avgrensning åpner imidlertid for videre forskning på temaet. Det er selvsagt områder innen det jeg har tatt for meg som ikke har blitt dekket i like stor grad som jeg hadde ønsket, men først og fremst gjelder det tiden etter at vedtaket ble fattet. Først gjelder det perioden fra desember 1979 og fram til 1983, da utplasseringene fant sted. Perioden var fylt av store motsetninger og utfordringer, spesielt for Arbeiderpartiet. Bliksås har dekket Arbeiderpartiets politikk i denne perioden i sin oppgave, men som nevnt har hun ikke hatt tilgang på primærkilder, og har følgelig ikke kunnet gå i dybden av problemstillingene. På internasjonalt plan er det dessuten interessant hvordan tilnærminger ble foretatt mellom alliansen og Sovjetunionen i forsøk på å komme til forhandlinger. Først i 1987 kan striden rundt dobbeltvedtaket sies å endelige være avsluttet. Da ble det til slutt gjennomført nedrustningsforhandlinger mellom NATO og Sovjetunionen. Resultatet var signering av INF-avtalen. Den innebar en løsning som nesten ble ansett som en utopi i perioden jeg dekker, nemlig null-null-løsningen. Null-null-løsningen var full nedrustning av alle landbaserte TNF, eller INF-våpen som de da var blitt omdøpt, på begge sider.

# Bibliografi

---

## Kilder

### *Aviser*

*Aftenposten*: 1979

*Dagbladet*: 1979

*Verdens Gang*(VG):1979

*Nationen*: 1979

*Vårt Land*: 1979

*Ny Tid*: 1979

*Arbeiderbladet*: 1979

### *Intervjuer/samtaler*

Kåre Willoch, 15. Januar 2010.

Johan J. Jakobsen, 30. november 2009.

Thorvald Stoltenberg, 26. Januar 2010.

John A. Lunde, 18. november 2009.

Erik Alfsen, 17. desember 2009.

## Utrykte kilder

### *Arkiver*

Utenriksdepartementet (UD),

UD, Serie 33.2/52E, bind 34-44.

Stortingsarkivet (SA),

Møter i den Utvidede Utenriks- og Konstitusjonskomité (UUKK) i 1979.

Høyres (H) stortingsgruppe. Styreprotokoll 1979, gruppeprotokoll mellom 1978 og 1980 ble ikke funnet i arkivet.

Kristelig Folkepartis (Kr.F.) stortingsgruppe. Gruppeprotokoll (1.176-21.10.82, protokoll nr.V), styreprotokoll (5.79-3.6.86, protokoll nr II)

Senterpartiets (Sp) stortingsgruppe. Gruppeprotokollar 1979, styreprotokoll (4.10.77-4.12.85)

Venstres (V) stortingsgruppe. Protokoller mangler

Sosialistisk Venstrepartis (SV) stortingsgruppe. Ingen protokoller.

Riksarkivet (RA),

Regjeringsprotokoller fra 1979.

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (AAB),

Ark 1006. Det norske arbeiderparti (stortingsgruppen):

A: Møtebøker. Boks 8. Møtebok, gruppen og gruppestyret 1979-1981.

Dc: Korrespondanse, innkomne skriv 1979-.

G: Saksarkiv, fraksjonene.

Gb: Fraksjonen i Utenriks- og konstitusjonskomiteen.

Gbb: Korrespondanse.

Gbc: Saksarkiv, diverse. Mappe: Innkomne brev og underskriftslistor i forbindelse med NATOs planer om modernisering av atomforsvaret.

Ark 2369. Gro Harlem Brundtlands privatarkiv:

Da 001, 003, 005, 0011, 0012, 0013, 0014, 0017, 0018, 0022, 0073, 0074, 0075, 0076, 0077 og 0078

Klipparkiv, aviser. NATO og Atomvåpen. Mappe 31-42 (27.10.79-14.12.79).

## **Trykte kilder**

### ***Stortingsdokumenter***

St. meld. nr. 110 (1977-1978), *Om samarbeidet i Atlanterhavspaktens organisasjon i 1977.*

St. meld. nr. 11 (1978-1979), *Om samarbeidet i Atlanterhavspaktens organisasjon i 1978.*

St. tid. ss. 281-291 (1979-1980), *Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministeren*, 25.10.1979. Bind 7a. (Forhandlinger i Stortinget nr. 18)

St. tid. ss. 409-479 (1979-1980), *Utenriksdebatt*, 1.11.1979. Bind 7a. (Forhandlinger i Stortinget nr. 26)

St. tid. ss. 895-941 (1979-1980), *Om Bev. på statsbudsj. vedk. Handelsdep. og Forsvarsdep* 20.11.1979. Bind 7a. (Forhandlinger i Stortinget nr. 57)

St. tid. ss. 1565-1595 (1979-1980), *Om Norges deltakelse i FNs 33. ord. gen. fors og den 10. ekstraord. generalforsamling om nedrustning*, 11.12.1979. Bind 7b. (Forhandlinger i stortinget nr. 100)

### ***UD-publikasjoner***

Utenriksdepartementet. "NATO's dobbeltvedtak og INF-forhandlingene". i *Aktuelle utenrikspolitiske spørsmål* nr. 21. Oslo: Utenriksdepartementet, juni 1983.

Utvalget for rustningskontroll og nedrustning. "Sikkerhet. Rustningskontroll. Nedrustning: En vurdering av Utvalget for rustningskontroll og nedrustning". i *Aktuelle utenrikspolitiske spørsmål* nr. 20. Oslo: Utenriksdepartementet, mai 1983.

### ***FD-publikasjoner***

Aardal, Bernt. "Meningsmålinger om forsvars- og sikkerhetspolitikk med hovedvekt på NATO's dobbeltvedtak: En oversikt og evaluering". i *Aktuelle forsvarsspørsmål* nr. 384. Oslo: FDs P & I (Presse- og informasjonsavdeling), februar 1984.

Forsvarsdepartementet. "NATOs dobbeltvedtak. Bakgrunn, debatt, beslutning, oppfølging". Temahefte. Oslo: FDs P & I, desember 1982.

Tamnes, Rolf. "Integration and Screening: the two faces of Norwegian alliance policy, 1945-1986". FHFS notat nr. 5. for Forsvarshistorisk forskningssenter. Oslo: Forsvarets høgskole, 1986.

### ***NUPI-publikasjoner***

Holst, Johan Jørgen. "The "dual track" decision revisited". NUPI forskningsnotat nr. 267 (A), April 1983.

Holst, Johan Jørgen. "Atomvåpen, ansvar og norsk utenrikspolitikk". Foredrag, dagskonferanse i tilknytning til NUPIs 25-års jubileum 10. juni. NUPI forskningsnotat nr. 321, juni 1985.

Holst, Johan Jørgen. *Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv*. Bd. 2: dokumentasjon. Oslo: NUPI, 1967.

### ***Nettressurser***

NATO: <http://www.nato.int>. Kommuniqueet fra ministerraådsmøtet 12.12.79: <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c791212a.htm> (01.11.2010).

Om kvinnebevegelsen. Fra *Fortellinger om henne*, "Åstas historie": [http://fortellingeromhenne.no/\\_asta/artikkel/vis.html?tid=58058](http://fortellingeromhenne.no/_asta/artikkel/vis.html?tid=58058) (15.8.10).

Det store norske leksikon på nett:

Kvinnebevegelsen: <http://www.snl.no/kvinnebevegelsen> (15.8.10).

Eva Nordland: [http://www.snl.no/nbl\\_biografi/Eva\\_Nordland/utdypning](http://www.snl.no/nbl_biografi/Eva_Nordland/utdypning) (15.10.10).

SALT-avtalene: <http://www.snl.no/SALT> (15.05.09).

Helge Sivertsen: [http://www.snl.no/nbl\\_biografi/Helge\\_Sivertsen/utdypning](http://www.snl.no/nbl_biografi/Helge_Sivertsen/utdypning) (15.10.10)



### **Øvrige oppslagsverk**

Høyres håndbok 1980: Stortingssesjonen 1979-1980. Oslo: Høyres hovedorganisasjon.

Torp, Olaf Chr. Stortinget i navn og tall: høsten 1977– våren 1981. Oslo: Universitetsforlaget.

### **Litteratur**

Alfsen, Erik. ”Nei til nye atomvåpen”, i *Begynnelsen på slutten til atomvåpnene*, red. Erik Alfsen, Leiv Ellingsen og Bent Natvig, ss. 29-65. Oslo: Tiden, 1997.

Bliksås, Dagrunn. *Arbeiderpartiet fra dobbeltvedtak til frys 1979-1983*. Hovedoppgave i historie, Trondheim, 1992.

Brodie, Bernard. *War and Politics*. New York: Cassell, 1973.

Brundtland, Gro Harlem. *Mitt Liv 1939-1986*. Trondheim: Gyldendal, 1997.

Bøckman, Peter Wilhelm. ”Kirken og freden: Forsvarsetikk , fredsetikk”, i *Internasjonal Politikk* nr. 1. Årg. 41, s. 7-24. Oslo: NUPI, 1983.

Børresen, Jacob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes. *Allianseforsvar i endring : 1970-2000*, bd 5. *Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Eide, 2004.

Carter, Jimmy. *Keeping Faith: Memoirs of a President*. London: Collins, 1982.

Daalder, Ivo H. *The nature and practice of flexible response: NATO strategy and theater Nuclear forces since 1967*. New York. Columbia university press, 1991.

Dahl, Ottar. *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, 2. utg. Kristiansand: Universitetsforlaget, 2002.

Ekelund, Øyvind. *Lyset fra Norden: Den organiserte fredsbevegelsen i Norge 1953-1963*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2006.

Eriksen, Knut Einar og Pharo, Helge Øystein. *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*, bd 5. *Norsk utenrikspolitikk historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.

Eriksen, Knut Einar. ”Norge i det vestlige samarbeid”, i *Vekst og velstand: Norsk politisk historie 1945-1965, regjering og opposisjon under arbeiderpartistyre*, red. Trond Bergh og Helge Ø. Pharo, ss. 167-277. Kristiansand: Universitetsforlaget, 1977.

Fred M. Kaplan *Bulletin of Atomic Scientists*, ”What it is, the way it works”. Vol. 37, no. 8. Oktober 1981.

Frydenlund, Knut. *Lille land – hva nå? Refleksjoner om Norges utenrikspolitiske situasjon*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.

Førland, Tor Egil. ”En empirisk bauta, et intellektuelt gjesp: Kritisk blikk på *Norsk utenrikspolitikk historie* 1-6” *Historisk Tidsskrift*, bind 78, nr. 2/1999.

- Gaddis, John Lewis. *Strategies of containment: A critical appraisal of American national security policy during the cold war*. New York: Oxford University Press, 2nd ed. 2005.
- Goldstein, Judith and Robert O. Keohane. "Ideas and foreign policy: an analytical framework". i *Ideas and foreign policy: Beliefs, institutions, and political change*, red. Judith Goldstein and Robert O. Keohane, 2. Utg, ss. 3-30. New York: Cornell University, 1995.
- Halverson, Thomas E. *The last great nuclear debate. NATO and short-range nuclear weapons in the 1980s*. London: Macmillan press ltd, 1995.
- Jagland, Thorbjørn og Sverre Bergh Johansen (red.). *Før det blir for sent: atomkrig eller nedrustning*. Oslo: Tiden, 1982.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*, 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Kjeldstadli, Knut. "Kildekritikk". i *Muntlige kilder: Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. red. Bjarne Hodne, Knut Kjeldstadli og Göran Rosander, ss. 66-84. Drammen: Universitetsforlaget, 1981.
- Lebow, Richard Ned. "Social Science, History, and the Cold War: Pushing the Conceptual Envelope." i *Rethinking the Cold War. Approaches, interpretations, theory*, red. Odd Arne Westad, ss. 1103-125. New York: Frank Cass, 2000.
- Lie, Haakon. *...slik jeg ser det 2: 1975-1983*. Trondhjem: Tiden, 1983.
- Lundestad, Geir "Hovedtendenser i norsk politikk 1945-65." i *Vekst og velstand: Norsk politisk historie 1945-1965, regjering og opposisjon under arbeiderpartistyre*, red. Trond Bergh og Helge Ø. Pharo, ss. 451-519. Kristiansand: Universitetsforlaget, 1977.
- Lundestad, Geir. *USA og Europa: Imperiet og de allierte etter 1945*. Oslo: Cappelen, 2004.
- Lundestad, Geir. *Øst, vest, nord, sør: Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1990*. Oslo: Universitetsforlaget, 1991.
- Mortensen, Mauritz Sundt. "NATO's dobbeltvedtak: Folkeopinionen i Norge 1979-1983: 10 meningsmålinger". I *Internasjonal Politikk*, , nr. 3., ss. 387-439, 1983.
- Nordland, Eva. *Nedtelling? Den norske debatten om NATO's nye atomvåpen*. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.
- Nordli, Odvar. *Min vei: Minner og meninger*. Oslo: Tiden, 1985.
- Nuti, Leopoldo. "Italy and the battle of the euromissils: The deployment of US BGM-109 G "Gryphon" 1979-1983." i *The last decade of the cold war: from conflict escalation to conflict transformation*, red. Olav Njølstad, ss. 332-359. London: Frank Cass, 2004. (Nobel symposium 122)

- Nyhamar, Jostein. *Nye utfordringer 1965-199*. bd. 6 i *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Oslo: Tiden, 1990.
- Obrestad, Tor. *Einar Førde: Ein biografi*. Oslo: Samlaget, 2007.
- Petersen, Nikolaj. *Europæisk og globalt engagement 1973-2003*, bd. 6 i *Dansk utenrigspolitikks historie*, red. Carsten Due-Nielsen, Ole Feldbæk og Nikolaj Petersen. København: Gyldendal leksikon, 2004.
- Pharo, Helge Ø. "Post-cold war historiography in Norway" in *The cold war – and the nordic countries: Historiography at a crossroads*, red. Thorsten B. Olesen, ss. 97-142. Odense : University press of southern Denmark, 2004.
- Pierre, Andrew J. red., *Nuclear weapons in Europe*, New York: Council on foreign relations, 1984.
- Riste, Olav. "Ideal og eigeninteresser: Utviklinga av den norske utanrikspolitiske tradisjonen", i *Motstrøms. Olav Riste og internasjonal historieskriving*, red. Sven G. Holtsmark, Helge Ø. Pharo og Rolf Tamnes, ss 53- 88. Oslo: Cappelen, 2003.
- Riste, Olav. *Norway's foreign relations – A history*. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
- Rossavik, Frank. *Stikk i strid: Ein biografi om Einar Førde*. Oslo: Spartacus, 2007.
- Schwartz, David N. *Nato's nuclear dilemmas*. Washington: Brookings institution, 1983.
- Sejersted, Francis. *Opposisjon og posisjon: Høyres historie 1945-1981*. Oslo: Pax, 2003
- Skogan, John Kristen. "Striden om mellomdistanseraketene", I *Politikk og ansvar. Debattskrift til Kåre Willoch 3. Oktober 1993*, red. Børge Brende, Kristin Clemet, Erling Nordvik og Sverre Stray, ss. 153-164. Oslo: Schibsted, 1993.
- Skogrand, Kjetil og Rolf Tamnes. *Fryktens likevekt: atombomben, Norge og verden 1945-1970*. Oslo: Tiden, 2001.
- Skogrand, Kjetil. *Alliert i krig og fred 1940-1970*, bd 4. *Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Eide, 2004.
- Stoltenberg, Thorvald. *Det handler om mennesker*. Oslo: Gyldendal, 2001.
- Tamnes, Rolf og Knut Einar Eriksen. "Norge og NATO under den kalde krigen". I *NATO 50 ÅR: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*, red. Chris Prebensen og Nils Skarland, ss. 7-38. Oslo: Den norske Atlanterhavskomite, 1999.
- Tamnes, Rolf. *Oljealder*, bd. 6 i *Norsk utenrikspolitikks historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Tamnes, Rolf. *The United States and the Cold War in the high north*. Oslo: Ad Notam, 1991.
- Vågen, Irene Valvik. *Organisasjonen Nei til atomvåpen, 1979-1987*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 2002.

Willoch, Kåre. *Statsminister*, bd. 3. i *Minner og meninger*. Oslo: Chr. Schibsted, 1990.